IULIUS PATER

PENTRU GLIA STRĂMOŞEASCĂ

Amintirile unui fost condamnat la moarte

1989
EDITURA POLITICĂ
Bucureşti

Redactor : NICOLAE VOICULESCU

Coperta : GHEORGHE BALTOC

**(Ilustraţia reprezintă Ansamblul monumental de la Moisei
de Vida Gheza)**

ISBN 973— 28—0034—8 '

NOAPTEA DINAINTEA PROCESULUI

„Stingerea” sunase demult. în clădire nu se mai auzea nici un zgomot, doar cînd şi cînd paşii santinelei — rari, nepăsători parcă — de pe coridorul lung. în celulă eram şaptesprezece tineri, întinşi pe saltele, de-a dreptul pe pardoseală. Cel mai mic dintre noi avea zece ani, cel mai mare nu împlinise încă optsprezece. Cu toţii, deţinuţi politici, etichetaţi astfel chiar înainte de proces.

Căci procesul avea să fie mîine. Mîine, 18 februarie 1944, se va da, probabil, şi sentinţa. Apărătorul meu încercase, la ultima întîlnire, să mă liniştească : va obţine o pedeapsă uşoară, invocînd vîrsta mea şi lipsa de gravitate a faptelor. I-am mulţumit, dar în sinea mea eram neîncrezător. Tribunalul militar horthyst nu dădea „pedepse uşoare”. Mă convinsesem de asta în cele nouă luni de detenţie. Văzusem destule în acest răstimp ca să-mi mai fac iluzii : tortură, bătăi sălbatice şi mai ales execuţiile. Execuţiile aveau loc chiar în curtea închisorii, sub ochii noştri. De sus, de la geamul zăbrelit, priveam înfioraţi ceremonialul ce se desfăşura aproape în fiecare zi în curtea pătrată, mărginită de ziduri cenuşii. Pasul cadenţat al plutonului de execuţie. Duruitul tobei care precede citirea sentinţei. Apoi comenzile aspre şi sunetul sec al armelor pregătite pentru tragere. Şi salva care punea capăt unei vieţi...

La ultimul interogatoriu, procurorul mi-a strigat furios că va cere aplicarea articolului 316 — pedeapsa capitală.

Ştiam dinainte că aşa va fi, totuşi cuvintele lui m-au făcut să mă cutremur. Mi-a fost frică în clipa aceea, mi-era frică şi acum, în noaptea dinaintea procesului ; nu puteam dormi, prin faţa ochilor îmi treceau tot felul de imagini. Retrăiam trecutul, momentele care m-au adus aici, în celulă cu alţi şaisprezece „deţinuţi politici", dintre care cel mai tînăr avea 10 ani...

2

ORICE DRUM ÎNCEPE CU UN PAS

Locuiam la Baia Mare. Am trăit de mic copil între militari, căci mama lucra ca infirmieră la Regimentul 7 grăniceri. Am deschis ochii, cum s-ar zice, în mijlocul ostaşilor ; primele mele amintiri sînt legate de uniforme, de caii frumoşi şi blînzi care la început îmi inspirau o teamă nelămurită ; învăţasem, înainte de a şti să citesc, gradele militare şi semnalele trompetei ; cu fiecare contingent de soldaţi îmi făceam noi prieteni... După cîţiva ani — era prin 1936, mergeam deja la şcoală — intervenise o schimbare în viaţa noastră. Soţiile ofiţerilor şi subofiţerilor, cu sprijinul primăriei oraşului, întemeiaseră un azil de bătrîni şi au încredinţat mamei administrarea acestei instituţii. La început mi-a fost teamă că acest eveniment mă va depărta de câzarmă, de prietenii mei, dar n-a fost aşa. Azilul s-a instalat într-o clădire din vecinătatea atelierelor şi grajdurilor regimentului ; locuiam şi noi în acea clădire şi, prin urmare, aveam să trăiesc în continuare în preajma ostaşilor. După orele de şcoală, îmi petreceam timpul în atelierele sau în manejul regimentului. Grănicerii mă învăţau să călăresc, îmi arătau cum se umblă cu arma ; le dăruiam ţigări şterpelite de acasă, iar ei îmi făceau jucării. Visam să devin ofiţer ; mă socoteam de pe atunci un „cunoscător" al vieţii ostăşeşti şi uneori îmi aduceam la şcoală pacheţelul cu felii din celebra „franzelă militară", stîrnind invidia colegilor. O copilărie frumoasă, trăită în mediul care mă atrăgea atît de

mult...

Totul pînă-ntr-o zi. Nici n-am înţeles pe deplin ce se petrecea ; ştiam că a intervenit ceva grav, că s-a produs o schimbare bruscă în viaţa noastră ; lumea vorbea pe şop-

tite, luzeam cuvinte ciudate — evacuare, strămutare ; pretutindeni vedeam priviri triste...

Profesorul nostru de istorie ne-a ţinut în zilele acelea o lecţie pe care n-o voi uita niciodată. Ne-a vorbit despre strămoşii noştri, despre mîndria lui Decebal care a preferat să soarbă cupa cu otravă decît să suporte înfrîngerea în faţa romanilor ; a evocat anii în care romanii cuceritori au început, treptat, să se împrietenească cu băştinaşii, să se statornicească pe pămîntul Daciei, să întemeieze familii. Apoi ne-a povestit legenda lui Gelu, pe care-o ştiam din clasele primare. Şi despre bătălia de la Posada, cînd Ba- sarab Voievod, hotărît să respingă atacul nobililor maghiari conduşi de Carol Robert, a ţinut calea invadatorilor într-o trecătoare mărginită de munţi înalţi şi a zdrobit oastea trufaşului rege...

Ascultam cu ochii umezi de emoţie povestirea aceea care aduna, într-o singură lecţie, întreaga istorie a românilor. Ne-a vorbit despre lancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei, despre Horea, Cloşca şi Crişan, despre Avram lancu şi despre oprimarea românilor din Transilvania pe timpul dualismului austro-ungar.

— Să nu uitaţi, copii, orice s-ar întîmpla : acesta este pămîntul nostru, e ţara unue s-au aflat dintotdeauna strămoşii noştri. Pjmînt stropit cu singele luptătorilor pentru dreptate şi libertate...

N-aveam de unde să ştiu, atunci, că aceasta era cea din urmă lecţie pe care ne-a ţinut-o profesorul nostru. A fost printre primii .refugiaţi din Transilvania de Nord. Mama, cînd i-am dat această veste, nu s-a mirat deloc.

— Era firesc să plece, a oftat ea. Domnul profesor ar fi avut de suferit de pe urma horthyştilor, pentru că a protestat împotriva dictatului.

Apoi a plecat regimentul. Prietenii mei giănicerii se pregăteau de plecare cu un fel de îndîrjire pe care n-o înţelegeam. Trînteau bagajele în căruţe, se certau din te- miri-ce, rosteau fraze întrerupte la jumătate :.

— De-ar fi după mine, m-aş agăţa cu dinţii...

— Cum să-ţi poruncească altul în casa ta ?

— De-ar şti taică-meu, care-a murit la Mărăşeşti... — Să te retragi fără un foc de armă ?

Căpitanul Ciobanu, unul dintre ofiţerii care mă simpatizau, m-a văzut .învîrtindu-mâ printre soldaţii care încărcau lucrurile în căruţe. S-a oprit în faţa mea şi m-a măsurat cu o privire tristă :

— Voi ce faceţi ? Rămineţi aici ?

— Rămînem. N-avem pe nimeni în altă parte.

— Vai de sufletul vostru... a spus el compătimitor.

Am fost de faţă, fireşte, la plecarea regimentului. Am ascultat cuvîntarea comandantului în faţa trupei adunate pentru ultima^oară în curtea largă. Vocea lui tremura.

— Cu inima grea îndeplinim acest ordin... Forţe mai tari decît noi ne-au silit către această pierdere. Am acceptat-o ca să ferim ţara de pierderi şi mai mari... Dar trebuie să avem încredere în viitor. Istoria ne va face dreptate !

Pe urmă au răsunat ordine. Fanfara a început să cînte; rînd pe rînd, companiile au pornit pe poarta larg deschisă ; în urmă curtea rămînea pustie, clădirile cu uşile date de perete, grajdurile şi manejul lipsite de siluetele masive şi totuşi graţioase ale cailor regimentului...

Cu ultimul pluton am pornit şi eu, mergînd pe trotuar, în pas cu ostaşii care tropăiau în cadenţă pe mijlocul străzii. Oamenii ieşiseră pe la porţi, la ferestrele caselor înalte, la răspîntii, să privească regimentul eare pleca. Nu aruncau flori în calea lor, cum făcuseră de-atîtea ori la întoarcerea de la manevre ; nu ridicau mîna în semn de bun- rămas ; îi priveau doar în tăcere, cum mărşăluiau parcă fără spor, în silă, părăsind colţul acesta de lume.

Pe şdseaua spre Cluj, în apusul soarelui, se vedeau ultimele coloane depărtîndu-se în sunetul sacadat al trompetelor din fruntea companiilor. Mulţi dintre români îi însoţiseră pînă la marginea oraşului ; acum se opriseră, privind cu ochii înneguraţi ceaţa uşoară care ascundea treptat ultima coloană. Rînd pe rînd oamenii s-au întors spre casele lor, tăcuţi, cu privirile plecate, ca de la o în- mormîntare. Aceasta a fost prima imagine concretă a actului pe care aveam să-l aud mai apoi pomenit, cu ură şi disperare, de nenumărate ori :

odiosul dictat de la.Viena...

M-am întors acasă plîngînd. Aveam 14 ani atunci, în toamna lui ’40 ; îmi vedeam visul răpit în mod brutal ; o dată cu soldaţii, cu regimentul care părăsise oraşul, mi se părea că se pierduse şi copilăria mea voioasă şi fără griji de pînă atunci.

— Mamă, au plecat ! De ce ? De ce ?

— Aşa au primit ordin.

— Dar nu voiau să plece. Pe noi cine ne apără dacă pleacă ei ?

— Cum ne-o fi norocul, a suspinat mama. Ce putem face noi ?

— Oare n-am să-i mai văd niciodată ?

— Cine ştie ? într-o zi se vor întoarce. Nu trebuie să ne pierdem speranţa.

— Domnul căpitan Ciobanu avea lacrimi în ochi. Parcă nici calul lui nu voia să pornească din loc...

Drept răspuns mama m-a strîns la piept, oftînd.

în seara aceea am umblat pe străzi curios să aflu ce se petrece. Primarul oraşului fusese pînă atunci colonelul Dăscălescu, comandantul regimentului de grăniceri. îndată după plecarea unităţii, se înfiinţase ca prin minune un „comitet administrativ[1]* care a anunţat oficial : mîine, 9 septembrie 1940, orele 10, va avea loc primirea festivă a trupelor ungare.

În faţa afişelor oamenii se opreau, făceau diferite comentarii cu glas scăzut. Unii se mirau : cînd a avut timp să se înfiinţeze acest „comitet administrativ** ? Cînd am ajuns la centru, am văzut agitaţie mare. Veneau căruţe cu seînduri şi stîlpi, meşterii lucrau de zor să instaleze o poartă festivă şi o tribună. Am plecat spre casă şi mai trist...

A doua zi, plin de neastîmpăr, am ieşit în stradă, în ciuda protestelor timide ale mamei. Voiam să aflu ce se întîmplă. Şi am aflat : în timpul nopţii, tribuna şi poarta festivă fuseseră dărîmate. Trecătorii micşorau pasul, se opreau la distanţă să contemple rămăşiţele construcţiilor improvizate în grabă şi mergeau mai departe, fără să comenteze. Deodată s-a auzit un zgomot de motor şi claxonul nerăbdător al unei maşini. Lumea s-a dat deoparte. A apărut un automobil din care au coborît în preajma tribunei cîţiva ofiţeri, pe care i-am deosebit după uniformă : un ungur, un german şi un

italian. Au fotografiat dărîmăturile, s-au urcat în maşină şi au plecat. Imediat în urma lor, meşterii s-au apucat iarăşi de lucru ; mai- marii lor îi zoreau cu strigăte şi se uitau mereu la ceas.

Mă învîrteam pe străzi, încercam să aflu ce se întîmplă, ce va fi mai departe. Un anume Toth Ferenc, urmărit de poliţie pentru excrocherie, care trăise ascuns în casa unui fotograf din oraş, începuse să umble prin mulţime vînzînd tabloul contraamiralului Horthy călare pe un cal alb. (Am aflat mai apoi că individul s-a prezentat din prima clipă în faţa autorităţilor horthyste ca victimă a
„terorii româneşti" ascunzînd adevăratele motive pentru care era urmărit, iar în mai 1941 acţiunea lui „patriotică" — vînzarea tablourilor cu portretul conducătorului fascist al Ungariei — a fost răsplătită, fiind numit reprezentant al guvernului horthyst în .zona Iugoslaviei cotropite.) Treptat, piaţa oraşului şi străzile dinspre Satu Mare şi Cluj s-au umplut de oameni. în jurul tribunei refăcute se adunaseră preoţi catolici în haine de sărbătoare. O fanfară intona marşuri pe care nu le mai auzisem niciodată. Prin mulţime circulau zvonuri neliniştitoare :

— Trupele române au luat poziţie de apărare pe linia Seini-Oradea...

— Prin Baia Mare vor trece o jumătate de milion de soldaţi unguri...

— Horthyştii nu se vor opri pe linia de demarcaţie, ci vor ocupa Transilvania întreagă şi Banatul...

Pe la orele 10, pe podul Săsarului au apărut primele maşini blindate, escortate de honvezi pe biciclete. Maşina din frunte s-a oprit în faţa tribunei. Fete din „înalta societate" au oferit flori ofiţerilor. Reprezentantul ordinului minoriţilor a rostit un salut plin de venin naţionalist. După el a urmat la cuvînt preotul reformat. în cele din urmă, comandantul trupelor de ocupaţie horthyste a rostit şi el o cuvîntare, asigurînd populaţia oraşului că va începe o nouă eră — a păcii, a frăţiei, a bunăstării şi dreptăţii.

Apoi au trecut prin faţa tribunei trupele : coloană după coloană, honvezi în cadenţă, cîntînd marşuri revizioniste.

Regimentul de husari a ocupat cazărmile care aparţinuseră grănicerilor. Priveam încremenit cum

forfoteau prin curte, prin clădirile atît de cunoscute, oameni în uniforme străine...

Am intrat în vorbă cu nişte soldaţi. Mai întîi au rîs de accentul cu care vorbeam limba maghiară. Mi-au spus că vor introduce aici civilizaţia şi cultura.

în zilele următoare s-au instalat noile autorităţi : poliţia şi jandarmii cu pană de cocoş la chipiu. Prima măsură a fost concedierea salariaţilor de origine română. Mama mea, care se numea Corzan, a primit un preaviz de la primărie : în 14 zile să predea postul şi locuinţa. A fost o lovitură grea pentru noi. Simţeam astfel direct consecinţele cotropirii Transilvaniei de Nord de către hor- thyşti. Pînă acum o duseserăm mulţumitor ; deşi avea un
salariu modest, mama se descurca bine, căci locuinţa, iluminatul şi încălzitul erau suportate de primărie. Unde să ne ducem ? Mama a început să caute, în dreapta şi-n strnga, o locuinţă şi un Ioc de muncă.

După cîteva zile a început anul şcolar. Denumirea şcolii fusese schimbată, am întîlnit pe săli figuri noi atît printre elevi, cît şi printre profesori. Am aflat că de acum încolo în şcoală se va folosi limba maghiară. Asta ne-a speriat. Chiar dacă eu şi unii dintre colegii de origine română vorbeam bine limba maghiară, nu-i cunoşteam gramatica şi ortografia ; apoi, de-acum urma să ni se predea istoria Ungariei, geografia Ungariei, literatura maghiară. Ne-a fost foarte greu la început, mai ales că noii colegi, copii ai funcţionarilor şi militarilor veniţi din Ungaria, cunoşteau bine aceste materii şi rîdeau de noi că sîntem proşti şi nu ştim nimic. De altfel, în toată purtarea lor se reflecta concepţia părinţilor lor, opiniile faţă de noi : un aer de superioritate faţă de maghiarii transilvăneni, dispreţ total faţă de români. Ne aruncau porecle jignitoare, se ţineau deoparte, ne umileau. De multe ori ne luam la ceartă şi ne încăieram cu ei ; dar chiar şi în cazurile în care nu noi, ci ei începeau gîlceava, cei pedepsiţi eram tot noi, localnicii, şi, în primul rînd, bineînţeles, noi, românii. Sub noile autorităţi, viaţa devenea tot mai grea. Colegii de la ţară povesteau, în şoaptă, ce se întîmpla prin sate. Ţăranii erau obligaţi să predea toate produsele ; vagoane întregi cu cereale, carne şi slănină, plătite pe ,.preţ maxima?', erau expediate în Ungaria. Dacă vreun ţăran îndrăznea să protesteze, era ridicat de

jandarmi şi dus la jandarmerie, unde „îl învăţau minte”...

Mama izbutise să găsească o locuinţă — un apartament cu trei camere şi bucătărie — dar cu ce preţ ! Două dintre camere erau ocupate de „subchiriaşi” — lucrători la căile ferate veniţi din Ungaria, cărora era datoare să le asigure gătitul şi spălatul rufelor ! Ca s-o mai ajut, lucram după- amiezele, după ce terminam orele de şcoală, la brutăria lui loan Lupşa, care mă plătea, în afară de bani, cu un kilogram de pîine pe zi. Era ceva ! În anul următor, lipsurile materiale m-au obligat să întrerup şcoala. Am încercat să găsesc o slujbă, dar la întreprinderi eram respins de la bun început, fiindcă — mi se explica — legea nu permitea să fie angajate persoane sub vîrsta de 16 ani. În cele din urmă m-am angajat ca salahor la un constructor, dar el nu prea avea de lucru şi, după un timp, m-am întors **la** brutăria lui loan Lupşa. Cîştigam puţin, dar aveam plinea asigurată !

Ocupaţia horthystă îşi arăta tot mai mult „bineface-rile”, trîmbiţate la fiecare pas. După intrarea Ungariei în războiul antisovietic, la fabrici şi mine s-au alcătuit comandamente militare şi s-au înfiinţat aresturi. Pentru cea mai mică greşeală, pentru întîrzieri sau lipsă de la serviciu, muncitorii erau bătuţi şi închişi. în cadrul serviciului auxiliar al armatei s-au înfiinţat „detaşamentele de muncă forţată” şi „de pedeapsă” alcătuite din nord-tfan- silvăneni români, evrei, cehi, sîrbi. Despre condiţiile inumane din aceste detaşamente se vorbea pe şoptite ; rareori cîte unul dintre cei de-acolo izbutea să scape acasă într-o scurtă permisie. Şi atunci povesteau lucruri aproape **de** necrezut : asemenea detaşamente erau folosite la muncile cele mai grele şi mai primejdioase : la deminări, la asanarea mlaştinilor, la construcţia cazematelor şi adăposturilor, la minele de cărbuni. Oamenii lucrau sub supra-vegherea santinelelor, primeau hrană insuficientă şi lo-cuiau în condiţii mizerabile ; pentru cea mai mică greşeală sau nesupunere erau bătuţi sau legaţi la stîlp. Înspăimîn- taţi de perspectiva de a ajunge în aceste detaşamente, mulţi români îşi lăsau familiile şi fugeau în România. Unii reuşeau, dar alţii erau prinşi. Urmau interogatoriile însoţite de torturi la D.E.F.

(contraspionajul horthyst), iar după aceea judecata în tribunalul militar sub acuzaţia de înaltă trădare...

Cuvintele acestea, „înaltă trădare", erau tot mai des auzite în oraş. Poliţia politică, jandarmeria şi D.E.F.-ul arestaseră un mare număr de comunişti, Deşi nu aveam cunoştinţe politice, îmi dădeam seama că există o luptă îndîrjită între patrioţi şi cotropitorii horthyşti. în cazarma husarilor din Baia Mare s-a înfiinţat un „centru de interogare". în oraş se vorbea pe şoptite despre torturile la care erau supuşi cei arestaţi, persecuţiile care se abăteau asupra familiilor lor. Stăpînirea horthystă se arăta mereu mai nemiloasă, mai feroce ; deşi aveam număr 15 ani, în vremea aceea am început să înţeleg tot mai limpede ce se petrece, să văd mizeria şi nedreptatea care se abătuseră asupra teritoriului răpit României.

Conform legilor introduse de noua stăpînire, tinerii de **la** împlinirea vîrstei de 16 ani erau obligaţi să se prezinte
la instrucţia premilitară *(levente).* Aflasem destule, de la colegii mei mai mari, despre cele ce se petreceau în timpul instrucţiei. Tinerii nemaghiari erau jigniţi, umiliţi, supuşi la munci grele, bătuţi. De aceea, nu m-am prezentat la instrucţie, reuşind sub diferite pretexte să mă sustrag. Dar totul a mers pînă într-o zi...

într-o zi din august 1942, mergînd pe stradă, am trecut pe lingă un ofiţer horthyst cu grad de căpitan fără să-l salut şi el m-a oprit :

— Cum te cheamă ?

— Payer.

— Şi mai cum ? N-ai învăţat să te prezinţi ?

— Payer lulius, din Baia Mare, strada Thordai numărul 79.

— Eşti *levente ?*

— Da, l-am minţit în grabă.

— Şi n-ai fost instruit să saluţi ofiţerii ?

— Ba da. Vă rog să mă iertaţi dar nu v-am observat.

— Bine. Ca altă dată să mă observi, vei raporta instructorului că domnul căpitan Majoros a ordonat să faci instrucţie disciplinară. Cine ţi-e instructor ?

— Domnul Săndor Lukăcs.

— Fii atent, la prima instrucţie o să verific dacă ai executat ordinul.

— Am înţeles !

— Poţi pleca !

Am salutat cu salutul leventilor horthyşti.

— ,,Viitor mai frumos[11] !

Mi-am continuat drumul plin de spaimă, fiindcă pînă atunci nu mă prezentasem la instrucţie. în schimb instructorul Sândor Lukăcs exista, era vecinul nostru, venit din Ungaria. Seara i-am povestit mamei întîmplarea şi ea s-a dus la domnul Lukăcs să ceară sfat şi ajutor. S-a întors destul de îngrijorată. Instructorul acceptase — contra unei sume — să mă înscrie în carnetul său, cu condiţia să mă prezint la instrucţie, fiindcă ofiţerul pe care-l întîlnisem era comandantul tuturor leventilor din plasa Baia Mare !

— L-am rugat să te mai scutească din cînd în cînd, mi-a spus mama.

— Nu mă duc deloc ! am înfruntat-o.

— Nu se poate, dragă, a spus mama cu oarecare asprime. Trebuie să te prezinţi acolo, să nu-i faci omului vreun necaz. Abia l-am înduplecat să te primească şi să te acopere faţă de căpitanul Majoros ăsta. Te pomeneşti că va cerceta : i-ai îndeplinit porunca, ori ba ? Şi-atunci ce te faci ? Nu vreau să ajungi să te judece tribunalul militar. Fii băiat cuminte şi fă cum îţi spun eu. Chiar mîine e zi de instrucţie, te vei duce acolo.

— Ba nu m-oi duce, am înfruntat-o iarăşi pe mama. Nu mă duc nici în ruptul capului. Vezi bine cum se poartă cu noi de cînd sînt aici. Pe dumneata te-au dat afară din slujbă, de-ai ajuns spălătoreasă, eu am ieşit de la şcoală ca să muncesc şi nu găsesc de lucru decît la brutărie. Ascultă, mamă, ce-mi oferă mie ziua de mîine ? Să muncesc toată viaţa în brutărie ? Eu m-am gîndit mult şi m-am hotărît, dar n-am avut curajul să-ţi vorbesc : vreau să fug peste graniţă, la ai noştri. O mulţime de oameni au făcut la fel.

Mama s-a întunecat la faţă. A rămas un timp tăcută, apoi a spus :

— Nu se poate. Cum să pleci de acasă ? Cum ai să te descurci singur acolo ?

— Doar n-o să mor de foame...

— Şi ia gîndeşte-te : dacă te prind ? a continuat ea. Unii au fost împuşcaţi chiar pe frontieră, alţii aduşi înapoi în chinuri şi azvîrliţi în închisoare.

— O să am grijă să nu mă prindă.

— Nu te las să pleci. Eşti singurul meu copil, pentru tine trăiesc şi mă lupt...

— Dar aici nu mai e de trăit, mamă. Nu vezi ce se petrece în jurul nostru ? Iar dacă m-a luat la ochi căpitanul Majoros, zile bune n-o să mai am.

— Ai şi tu dreptate, a spus ea oftînd. Dar mă gîndesc ce-ai să faci acolo, cum o să te descurci.

— O să mă duc la un regiment, să mă înscriu voluntar, copil de trupă, cum o fi. Ştii bine că am trăit printre ostaşi.

— Nu-i chiar aşa de simplu. Dacă nu te primesc ?

— Atunci mă duc la o fabrică, învăţ o meşerie. N-ai ^rijă, mamă, că nu mă pierd.

— Lasă-mă să mă gîndesc. Deocamdată, mîine te duci la premilitărie, să nu te caute pe-acasă. Şi despre plecare... om mai vorbi.

Am îndeplinit porunca mamei. A doua zi m-am prezentat la terenul de instrucţie al leventilor şi cînd domnul Lukâcs a făcut apelul, am răspuns cu glas tare „prezent", cum făceau şi ceilalţi. încercam să mă port firesc, ca şi
cum mă aflam de cînd lumea în mica subunitate aliniată în faţa domnului Lukăcs... Joaca mea printre ostaşii grăniceri îmi prindea bine acum ; executam corect comenzile şi mînuiam cu siguranţă puşca de lemn, spre mulţumirea instructorului nostru. Dar cu gîndul eram departe : mă şi vedeam strecurîndu-mă prin păduri, escaladînd stînci, înfruntînd primejdii — pentru ca în cele din urmă să-mi ating ţinta...

Ajuns iarăşi acasă, m-am dus la mama, cu intenţia să deschid din nou vorba despre planul meu. Dar ea, cu un zîmbet blînd, mi-a luat-o înainte :

— Am fost de m-am sfătuit cu părintele Bota. El a mai ajutat şi pe alţi români, e un om de încredere şi săritor la nevoie.

— Cu sau fără sfatul lui... am întrerupt-o.

— Ai răbdare să termin, m-a dojenit mama. Mi-a dat dreptate, e mai bine să pleci. Mi-a făgăduit că ne pune în legătură cu cineva care tocmai se pregăteşte de plecare, mi-a dat sfaturi cum să facem să fie mai bine...

Am simţit o bucurie năvalnică ; m-am ridicat pe de scaun, nerăbdător :

— Mamă...

— îţi dai seama cît de greu mi-a fost ? a reluat

mama. Nu pot să mă despart de tine cu inima uşoară, dar părintele Bota mi-a spus că aici te pîndesc multe primejdii. „Decît la muncă forţată, în Ungaria sau Germania, mai bine să-l ştii la adăpost, la ai noştri", aşa mi-a spus. Diseară o să-ţi pregătesc ce-ţi trebuie pentru drum...

Prea multe bagaje n-aveam cînd am plecat spre Cluj, împreună cu două fete, pe care. le cunoşteam. Una, de seama mea, locuia în vecinătatea noastră ; cealaltă, mai mare, era servitoarea preotului, o fată energică şi întreprinzătoare, ai cărei părinţi se refugiaseră deja, sătui de persecuţiile jandarmilor cu pană de cocoş. în trenul care ne ducea la Cluj vorbeam tare, rîdeam, povesteam tot felul de nimicuri de la şcoală, dar în sinea mea eram tare speriat : mi se părea că toată lumea bănuieşte scopul călătoriei noastre şi la fiecare oprire a trenului în gară mă temeam să nu apară jandarmii. Dar drumul s-a desfăşurat fără necazuri şi am ajuns la Cluj. Traseul nostru fusese calculat pas cu pas ; ne-am dus la o familie, cunoştinţă de-a mamei, care ne-a pus în legătură cu un om ^specializat" în trecerea clandestină a frontierei. Am plătit
fără să crîcnim „taxa" lui de călăuză — 25 de pengo de fiecare persoană, ceea ce reprezenta leafa mea pe-o lună la brutăria unde lucram ! Fără voie m-am gîndit atunci, pe cînd omul număra liniştit banii primiţi de la noi : iată, există şi unii care trag foloase din nenorocirea altora ! Dar gîndul că în curînd vom ajunge dincolo, la ai noştri, în libertate, mi-a alungat din minte alte frămîntări. Omul ne-a sfătuit să ne odihnim bine, pentru că drumul e lung şi trebuie să plecăm noaptea. N-am reuşit nici eu, nici fetele, să aţipim măcar o clipă ; ca să nu ne dăm de gol îaţă de gazdele noastre, am stat de vorbă în şoaptă pînă s-a înserat...

Ani ieşit repede din oraş, urcînd dealul Feleacului, şi ne-am afundat în pădure. Călăuza noastră ştia bine potecile şi ne-a condus, pe întuneric, pînă Ia un loc anume.

— De aici trebuie să vă descurcaţi singuri, ne-a spus. Graniţa nu mai e departe ; o ţineţi la vale pînă ajungeţi la şosea. Dacă se întîmplă să vă prindă, spuneţi că aţi venit singuri, nu mă daţi de gol. Doar aţi făgăduit...

A dispărut de lîngă noi în aceeaşi clipă, lăsîndu-ne singuri în mijlocul pădurii.

— Acum ce ne facem ? a întrebat fata cea mai mare.

— Mergem la vale, spre şosea, a spus cealaltă.

— Eu zic că nu e bine, am intervenit. S-ar putea să ne rătăcim şi să ajungem chiar la pichetul grănicerilor unguri. Mai bine să aşteptăm aici pînă dimineaţa, să ştim măcar pe unde călcăm.

Fetele mi-au dat dreptate. Ne-am adăpostit lîngă nişte tufişuri, ne-am învelit cu hainele şi am dormit duşi pînă dimineaţa. Ne-a trezit ciripitul păsărilor ; ne-am luat boccelele şi am pornit la vale, cum ne spusese călăuza noastră. După puţin timp am dat, într-adevăr, de o cărare ; am mers îndelung, umblînd cu fereală ; tot ni se părea că auzim paşi şi glasuri prin pădure, dar nu s-a întîmplat nimic. De la o vreme pădurea s-a rărit ; am început să mergem cu şi mai multă prudenţă. Deodată am văzut pe cineva departe, pe drumul care mărginea pădurea ; părea să aibă o puşcă în spate, dar nu eram siguri. Ne-am ascuns şi l-am lăsat să se apropie, gata s-o luăm la fugă în caz de primejdie. Cînd l-am văzut mai bine, ne-am dat seama că era un băieţandru, cu o traistă atîrnată de un băţ pe care-l ducea pe umăr. Am ieşit la iveală, i-am dat bineţe şi l-am întrebat :

— Oare ce sat e în partea aceea ?

— E Săliştea, ne-a spus băiatul. Dar unde vreţi să mergeţi ?

Ştiam că Săliştea se află peste linia de demarcaţie, aşadar trecerea noastră reuşise. I-am spus ascunzîndu-mi bucuria :

— Spre Turda vrem să mergem şi cred că am greşit drumul. Vrei să ne arăţi pe unde s-o luăm ?

Băiatul ne-a explicat amănunţit cum să ne urmam calea şi am pornit din nou, de astă dată fără să ne mai ferim. Către ora prînzului am ajuns în oraş şi am întrebat de Centrul refugiaţilor. Oamenii ne-au îndrumat cu multă bunăvoinţă, se vede că se obişnuiseră cu refugiaţi ca noi. Am găsit cu uşurinţă clădirea unde era instalat Centrul refugiaţilor. În faţa clădirii era lume multă, tot oameni necăjiţi, cu feţele trase de oboseală. Mi-am dat seama că erau fugari ca şi noi. Intrau pe rînd într-un birou. Le-am lăsat pe cele două fete înainte, apoi am intrat şi eu. Un ofiţer stătea la o masă şi scria într-un registru mare. M-a întrebat cum mă cheamă, de unde vin, ce vîrstă am. A scris totul în registru, apoi m-a întrebat :

— Unde vrei să mergi ? Ce-ai vrea să faci ?

— Aş vrea să intru în armată, i-am spus.

— Eşti cam tinerel, mi-a răspuns. Dar aşteaptă puţin...

A ieşit din birou. După puţin timp s-a întors cu căpitanul Ciobanu, ofiţerul de grăniceri pe care-l cunoşteam. Cînd l-am văzut, mi-au dat lacrimile de bucurie. M-a recunoscut şi el, deşi trecuseră doi ani de la plecarea trupelor române din Baia Mare. I-am spus toată povestea mea, pe scurt, i-am descris greutăţile şi nedreptăţile pe care le înduram sub ocupaţie şi am încheiat :

— Aş vrea să intru în armată, ca voluntar sau copil de trupă, cum o fi.

— Mda, a spus el ginditor. Să-ncercăm să facem ceva. O să mergem la un om care-ar putea să te ajute...

Am mers împreună cu el pînă în piaţa Regina Maria, unde în faţa unei clădiri cu etaj am văzut o santinelă. Căpitanul m-a condus la etaj, a întrebat pe cineva, apoi m-a îndrumat spre un birou din capătul culoarului. După cîtcva clipe aveam în faţă pe locotenent-colonelul

Corcan, un vechi cunoscut al familiei noastre.

— Ce-i cu tine ? m-a întrebat el uimit. Cum ai ajuns aici ? Unde-i maică-ta ?

•— A rămas acolo. Eu însă... am fugit. Nu mai puteam răbda.

— Dar ia loc, nu sta în picioare. Spune-mi totul de la început.

Am reluat povestea, de astă dată mai amănunţit. El m-a ascultat atent, întrerupîndu-mă mereu ca să-mi ceară precizări. în cele din urmă mi-a spus :

— Dragul meu, ceea ce simţi tu. acum, simţim cu toţii. Momente grele am trăit şi vom mai trăi pînă cînd nedreptatea ce s-a făcut ţării noastre nu va fi îndepărtată. Din păcate, forţele tale sînt prea crude pentru a ne folosi nouă.

Am încercat să-l contrazic, dar el a continuat :

— Cred că ar fi mai bine să te întorci acasă şi să n-o laşi singură pe mama ta. Şi nu dispera, odată va veni şi clipa cînd vei putea lupta pentru cauza noastră dreaptă.

3
ÎN MÎIN1LE CONTRASPIONAJULUI HORTHYST

Cu lacrimi în ochi, mi-am luat rămas bun de la loco—tenent-colonelul Corcan. Pe acelaşi drum pe care venisem, m-am întors acasă. Mama m-a primit cu mirare, dar, am ghicit, şi cu bucurie. Viaţa mea îşi reluase cursul său normal, dar atît de trist !

Şi totuşi, pentru a mai „răsufla" puţin, în libertate, în lunile care au urmat am mai trecut de cîteva ori frontiera arbitrară, întinsă ca un brîu însîngerat peste trupul ţării. De multe ori, prin satele din apropierea liniei de demarcaţie, auzeam despre oameni mai puţin abili şi mai puţin norocoşi decît mine, care-şi sfîrşeau călătoria clandestină înainte de vreme : fie împuşcaţi de jandarmii ce patrulau prin preajma graniţei, fie arestaţi şi trimişi, cu cătuşe la mîini, către închisorile de tristă faimă ale D.E.F.-ului.

M-am mai întîlnit şi cu locotenent-colonelul Corcan, căruia îi povesteam despre cîte ne era dat să îndurăm, sau despre ce aflasem că se întîmplă cu populaţia românească. De fiecare dată el îmi spunea cuvinte de încurajare şi-mi dădea sfaturi cum să mă port.

Astfel zilele treceau, pînă cînd una dintre ele avea să-mi schimbe cursul vieţii. De aceea o ţin foarte bine minte şi n-o voi uita nicicînd ; ba cred că dacă aş avea mai multe vieţi, tot n-aş uita-o...'

Primisem de la Turda un plic pe care să-l înmînez episcopului român. M-am prezentat cu inima liniştită la episcopie. în anticameră un preot, secretarul episcopului, m-a întrebat plin de politeţe ce doresc.

— Am o problemă cu prea sfinţia sa. E vorba despre un act de naştere al unchiului meu.

Povestea era -autentică ; unchiul meu, fratele mamei, fusese înregistrat la episcopie, aşa încît dacă s-ar fi controlat s-ar fi dovedit cu uşurinţă că spuneam adevărul. Preotul-secretar m-a rugat să aştept puţin şi a intrat în biroul episcopului. După o clipă a revenit :

— Poftiţi...

Am intrat fără emoţie în biroul spaţios, elegant, al episcopului. L-am salutat cu respectul cuvenit, m-am încredinţat că secretarul închisese uşile capitonate şi i-am spus :

— Am fost trimis la dumneavoastră cu o scrisoare, de la Turda.

— A, da. O aşteptam.

I-am înmînat plicul închis pe care, de teama unei percheziţii, il ascunsesem într-un buzunar secret al hainei. Episcopul a rupt sigiliul şi a desfăcut plicul. Am aşteptat, în picioare, să termine de citit. Apoi episcopul a ridicat privirea spre mine :

— Fii bun şi aşteaptă puţin la secretariat, pînă pregătesc răspunsul pe care să-l duci înapoi, la Turda.

Am făcut o plecăciune şi am revenit în anticameră. Preotul-secretar m-a poftit să iau loc şi am început să aştept. După vreun sfert de oră, uşa din exterior s-a deschis şi în încăpere a intrat *vitez* Tolnay, şeful secţiei de detectivi a poliţiei horthyste din Baia Mare. Cu fiica lui fusesem coleg de şcoală. A salutat cu un semn din cap şi a intrat în biroul episcopului fără să fie anunţat. După cîteva minute a ieşit şi s-a îndreptat spre mine :

— Ce faci aici, Payer ?

— Am venit pentru certificatul de naştere al unchiului meu.

— Mda. Voiam să te întreb, îl cunoşti pe un anume Bud, care a fost poliţist în Baia Mare înainte de ’40 ?

— Nu-l cunosc prea bine, dar îl ştiu. Eram copil pe atunci. Dar de ce mă întrebaţi ?

— Avem o încurcătură de rezolvat. Am arestat un

suspect, care pretinde că a lucrat în poliţia română. Cînd i-am cerut actele a spus că nu are, dar îl cunosc mulţi oameni din oraş care pot depune mărturie pentru el. Vrem să ştim cum s-a purtat cu ungurii cîtă vreme a fost în serviciu. I-am cerut numele persoanelor care-l cunosc, între alţii, te-a indicat şi pe dumneata.

— îl cunosc, desigur, am răspuns cu grabă. E un om cumsecade şi nu cred că există un singur om care să se plîngă împotriva lui.

— Foarte bine, a spus *vitez* Tolnay. Atunci te-aş ruga să vii cu noi la poliţie, să-l vezi pe individul acela şi, dacă într-adevăr este cine pretinde, atunci să ne dai o declaraţie scrisă despre purtarea lui.

Sînt clipe în care mintea îţi lucrează deosebit de repede. Mă aflam într-o asemenea clipă ; mi-am făcut la iuţeală toate calculele : dacă mă duc la poliţie, s-ar putea să intru într-o încurcătură ; dacă refuz, dau de bănuit, iar dacă încerc să fug dau şi mai mult de bănuit. Am încercat deci să-l duc cu vorba :

— O să merg cu dragă inimă, dar numai după ce rezolv problema cu prea sfinţia sa.

— Eu socotesc că problema noastră e mai urgentă. Domnul episcop Rusu o să te ierte dacă întîrzii o jumătate de oră, mai ales dacă avem în vedere motivul : încerci să-ţi ajuţi un compatriot, nu-i aşa ? Hai să mergem.

Insistenţa lui mi s-a părut ciudată, dar m-am făcut că nu observ. îmi oferea posibilitatea să ajut un compatriot, cînd ştiam bine ce tratament aplica românilor poliţia horthystă...

— Vă rog, părinte, să explicaţi domnului episcop că domnul Payer va întîrzia o jumătate de oră.

— Da, desigur, a răspuns repede preotul-secretar.

N-am avut încotro ; trebuia să-l urmez. Am pornit alături de el, pe stradă, cu inima strînsă. Oare căzusem într-o capcană ? Cum de se întîmplase ca poliţistul să mă găsească tocmai la episcopie ? Nu cumva însuşi episcopul îl avertizase prin telefon că mă aflu acolo ? Poliţistul mergea alături de mine, în tăcere. O clipă m-a bătut gîndul să fug de lîngă el, dar am respins această idee. Dacă era vorba, într-adevăr, de o simplă confruntare, fuga mea ar fi fost de-a dreptul suspectă. Şi-apoi ce şanse de scăpare aş fi avut ? Cu siguranţă că dacă şi-a
pus de gînd să mă aresteze, şi-a luat toate măsurile. La

cîţiva paşi în urma noastră puteau să fie şi alţi agenti, gata să intervină în caz de nevoie...

Aşadar am mers liniştit pînă la sediul poliţiei, ascunzîndu-mi îngrijorarea. Am urcat împreună scările, tot aşa, în tăcere. *Vitez* Tolnay m-a condus pe un culoar lung şi m-a oprit în faţa unei uşi capitonate. A bătut la uşă, apoi m-a împins înăuntru. Am rămas lingă uşă, pironit locului. în faţa mea se afla Orgovány, recunoscut prin duritatea sa în cadrul secţiei politice a poliţiei din Baia Mare.

— Percheziţionează-l, a poruncit el celui care ,mă adusese.

Am încercat să protestez :

— Vă rog, e o greşeală, m-aţi arestat fără nici un motiv. Cer să fiu pus imediat în libertate !

— Libertate ! Aşteaptă numai, să vină agenţii pe care i-am trimis acasă la tine, a zîmbit ironic Orgovány.

— Nu mi-e teamă de nici o percheziţie, fiindcă mă ştiu nevinovat. Pentru ce m-aţi adus aici ? Era vorba de o confruntare...

— O confruntare cu propriile tale fapte, ticălosule !

— Vă rog să nu mă insultaţi.

— Meriţi mai mult decît o vorbă aspră şi-o să primeşti, n-avea teamă. Ştim totul despre tine. Ca să nu mai pierdem vremea, fă bine şi spune singur tot ce-ai făcut, numele complicilor, adresele unde duceai mesaje...

— Nu ştiu despre ce vorbiţi. Vă rog, lăsaţi-mă să plec. Am fost luat chiar din anticamera prea sfinţitului...

— Nici biserica nu-i apără pe ticăloşi. Hai, vorbeşte, ca să nu pierdem vremea. Tolnay, ce-ai găsit asupra lui ?

— Nimic deosebit, a spus grăbit poliţistul. Să vedem dacă la domiciliu...

— Puteţi căuta cît vreţi, e tot degeaba, am replicat. Sînt nevinovat, o să vă convingeţi...

— O ţii una şi bună, dar noi avem şi alte treburi. Ai de gînd să vorbeşti sau nu ?

— Nu am despre ce să vorbesc. Sînt nevinovat !

Un agent a intrat şi a depus pe biroul şefului o hîrtie. El a citit-o şi l-a privit încruntat :

— Aţi căutat bine ?

— Am scotocit peste tot. Nimic suspect, domnule şef.

— Bine, poţi pleca. Ba nu, pregăteşte-te de drum. 11 vei însoţi pe dumnealui pînă la Sighetul Marmaţiei. **Ia** cu tine nişte cătuşe...

— Ce să caut la Sighetul Marmaţiei ? am întrebat mirat din cale-afară.

— A, nu ştii ? Ei bine, sînt sigur că vei vorbi; **Acolo** D.E.F.-ul are cu totul altă manieră de a desfăşura o **anchetă**...

— Totuşi daţi-mi voie să trec pe acasă, să-mi iau ceva schimburi.

A rîs în colţul gurii — un rîs rău, plin de satisfacţie :

— Merge şi fără schimburi. Doar nu te trimit la o sindrofie... Tolnay, fii bun şi vezi ce e cu escorta, să se grăbească. N-aş vrea ca domnul Payer să piardă trenuL-

Cu cătuşele la mîini, cu agentul care nu mă slăbea **din** ochi, am pornit spre Sighetul Mannaţiei. Pe **drum** mi-am făcut tot felul de socoteli, am învîi’tit în minte zeci de presupuneri : oare episcopul Radu colabora cu poliţia politică ? Dar cei care mă trimiseseră la el ştiau la **ee** primejdie mă expun ? Nu trebuie să spun nici un cuvurt, îmi repetam în gînd. N-au nici o probă împotriva mea, acasă n-au avut ce să găsească, aşa încît pot să-mi susţin mai departe nevinovăţia. Singurul lucru care mă putea acuza era scrisoarea de la Turda. Dar nu poţi lua capul unui om pentru simplul motiv că a făcut o mică escapadă clandestină peste linia de demarcaţie...

La o oră tîrzie' din noapte am ajuns în Sighetul Marmaţiei, la fosta cazarmă a Regimentului 1 grăniceri vînători, unde — mi-am dat repede seama — se instalase secţia D.E.F. Agentul care mă escortase m-a dat în primire unui gardian somnoros, mi-a scos cătuşele şi le-a vîrît în servietă.

— Nu uita ce ţi-am spus pe drum, m-a sfătuit el. Răspunde cinstit la întrebări şi poartă-te cuviincios. O anchetă la D.E.F. nu-i lucru de glumă.

Gardianul m-a dus la arest — o încăpere mare şi goală. M-a vîrît înăuntru, a lipsit o clipă şi a reapărut cu c pă**tură** uzată în mină :

— Ia în primire cazarmamentul.

— Asta-i tot ?

— Voiai saltea ca la mama acasă ? a rînjit el. Banditii **ca** tine ar merita să doarmă pe cimentul gol !

A ieşit trîntind uşa. Am auzit cum o închisese **cu zăvorul**. M-am lungit pe pătură şi am început iarăşi să fiămînt întrebările acelea fără răspuns. Apoi m-am gîndit la mama. Nu-i nimic, am încercat să mă consolez singur, în cîteva zile, dacă ştiu să mă apăr, or să-mi dea drumul.

Dar ştiam că n-o să meargă aşa uşor...

Dimineaţa, abia se luminase de ziuă cînd am auzit zăvorul. Gardianul m-a strigat din uşă :

— Gata cu trîndăveala. Spală-te şi pregăteşte-te să dai ochii cu şeful.

După mai puţin de o jumătate de oră, mă aflam în faţa şefului. A şefilor, de fapt, pentru că erau trei inşi în biroul acela spaţios, mobilat auster.

— Uite-l pe agentitl secret Payer, a spus în derîdere unul dintre ei, care părea să fie şeful. Ia loc, *colega,* **să** stăm puţin de vorbă.

M-am aşezat pe scaunul cam scilciat din faţa biroului. Nu-mi plăcea această primire fals-prietenească.

— Nu sînt agent secret, am protestat. Cred că m-au arestat din greşeală...

— Aha ! Tot din greşeală ai nimerit şi la Turda, să aduci scrisori de la Comitetul refugiaţilor ?

Am tăcut. Povestea cu scrisoarea era partea slabă **a** „apărării" mele.

— îl vedeţi ? a reluat cel care părea să fie şeful. Acum tace. Nu ne mai acuză că arestăm oamenii din greşeală. Nici nu i-au mijit mustăţile şi îşi permite să ne jignească. Vorbeşte, domnule agent secret Payer. Spune tot ce ai de spus împotriva noastră.

— V-am spus. Nu sînt vinovat, am fost arestat din greşeală.

— Am mai auzit asta. Altceva vreau să aud : numele complicilor.

— N-am nici un fel de complici. Sînt om cinstit, n-am făcut nimic rău.

— Cine te ajută să treci frontiera ? Pe cine cunoşti la Turda ? Cine îţi sînt şefii ?

Aşa cum hotărîsem, l-am luat pe „riu" în braţe şi am ţinut-o aşa ore în şir. Mă întrebau cîte doi inşi deodată, strigîndu-mi în ureche, aruncîndu-mi în faţă fumul ţigărilor, dar am reuşit să-mi ţin. hotărîrea : n-au aflat nimic de la mine.

— Destul pentru azi, a spus şeful în cele din urmă.

Mîine schimbăm foaia. Trecem la ancheta de gradul trei, că nu se poate altfel.

A doua zi am aflat, intr-adevăr, ce însemna „ancheta de gradul 3“. M-au adus iarăşi în faţa şefului ; de astă dată, în locul celor doi care-l însoţiseră în ziua precedentă, erau doi inşi cu înfăţişare de bătăuşi. Ceea ce şi erau. Fiindcă după primele întrebări ale şefului, rămase fără răspuns, s-au năpustit asupra mea şi au început să mă lovească. îşi alegeau cu grijă locul, loviturile lor erau foarte dureroase, în cîteva minute am simţit că mă pierd. La un semn al şefului, m-au trîntit iarăşi pe scaunul acela şi mi-au aruncat în obraz un pahar cu apă.

— Acum cred că ai să răspunzi la întrebări, a spus şeful aprinzîndu-şi ţigara.

— N-am ce să răspund.

— Să ştii că o luăm de la capăt. Băieţii abia aşteaptă.

Cele două brute rinjeau, mîngîindu-şi pumnii cu încheieturile înroşite de atîtea lovituri.

— Puteţi să mă şi omorîţi. Nu am ce să vă spun.

— Bineee... înapoi la arest. Mai stăm noi de vorbă mîine.

Cînd m-am întors în celulă, mi-am scos cămaşa şi m-am trîntit jos, pe ciment, încercînd să-mi potolesc durerile. Aveam vînătăi pe piept, pe spate, pe coaste ; buzele plesnite mă usturau. Mi-am udat cămaşa şi mi-am oblojit obrazul umflat. Gardianul mi-a adus o farfurie cu o zeamă tulbure şi o bucăţică de pîine ; am făcut semn că nu-mi trebuie.

— Mănîncă, băiete, altfel n-o să rezişti mult aici...

îndemnul lui, aparent milos, ascundea o anume ameninţare. M-am străduit să înghit supa aceea şi pîinea veche, acrişoară. începusem să mă tem. Noaptea, m-am trezit de zeci de ori din cauza durerilor. La fiecare mişcare, redeşteptam urmele unei lovituri.

Trebuie să rezist ! mi-am spus cu încăpăţînate cînd m-au chemat iarăşi la interogatoriu.

— Pînă acum ai scăpat uşor, mi-a spus şeful imediat cum am intrat. Să te vedem mai departe. Am primit ordin să te trimitem la centrul D.E.F.-ului din Ungvâr. Acolo o să-l vezi pe dumnezeul ungurilor !

Am fost pus în cătuşe şi am pornit spre gară, escortat de doi jandarmi mereu încruntaţi. La plecarea din ca-

zarmă, ei şi-au încărcat armele în văzul meu :

— Bagă de seamă, la cea mai mică mişcare tragem. Nici pe drum, nici în gară, nici în tren nu ai voie să vorbeşti cu nimeni, ai înţeles ?

— Am înţeles, le-am răspuns.

Ştiam că nu glumesc. Jandarmii cu pană de cocoş deveniseră, prin purtarea lor, un simbol al terorii horthyste în Transilvania de Nord, erau brutali, nemiloşi ; cei care mă escortau nu păreau să fie altfel. Mergeam între ei, cu mîinile încătuşate, cu privirea în jos. Oamenii de pe stradă tresăreau văzîndu-ne, unii se opreau pe loc şi se uitau după noi cu tristeţe.

Trenul între Sighet şi Ungvăr era aglomerat, dar cum am intrat în vagon călătorii ne-au făcut loc pe o bancă, îi auzeam şoptind între ei :

— Bietul de el, ce-o fi făcut ?

— Au ajuns să aresteze şi copiii, sălbatici ce sînt !

Jandarmii se făceau că n-aud, iar eu muream de ruşine, la gîndul că oamenii n-aveau de unde să ştie adevărul. Mă luau, probabil, drept un hoţ sau chiar un criminal, aşa cum mă aflam, cu mîinile legate, păzit de doi jandarmi. în clipele acelea uitasem pînă şi situaţia mea dramatică şi nu mă mai îngrijora atît soarta care mă aştepta, cît mă frămînta gîndul că aceşti oameni trebuie să afle adevărul. Dar cum să le spun măcar un singur cuvînt, cînd jandarmii erau cu ochii pe mine ?

Trenul mergea, oprea în staţii, pornea iarăşi... Mi se părea că drumul va dura o veşnicie. într-un tîrziu, jandarmii şi-au scos merindele din genţile lor de piele şi au început să mănînce cu poftă. Eu parcă nici nu eram pc-acolo. Călătorii din jur au început să se foiască, să-şi şoptească unul altuia ; pe urmă o ţărancă bătrînă, cu părul alb ca zăpada, şi-a desfăcut desaga vrîstată cu roşu şi negru, a scos de acolo o bucată de turtă de mălai şi un cîrnat, s-a ridicat de pe bancă şi a venit spre mine :

— Ia, băiatule, şi mănîncă.

— înapoi ! a urlat unul dintre jandarmi cu gura plină. Nu-i voie să vorbeşti cu arestatul !

— Nu vorbesc, îi dau numai de mîncare, că doară-i copil şi i-o fi şi lui foame.

— Nu-i copil, e un bandit ! a răbufnit celălalt jandarm.

— Sînt arestat politic, domnule jandarm, am replicat,

nu se cuvine să mă faceţi bandit.

— Gura !

Bătrînica mi-a pus în mină turta şi cîrnatul, mi-a făcut un semn de îndemn şi s-a întors la locul ei. I-am adresat o privire recunoscătoare. Atît pentru gestul ei omenos, cit mai ales pentru că mă ajutase, fără voia ei, să comunic oamenilor adevărul : nu, nu eram un hoţ sau un bandit, ci un luptător ! Călătorii au înţeles, desigur, cum stau lucrurile, i-am văzut iarăşi şoptind între ei, sub privirile încruntate ale jandarmilor.

Am ajuns la Ungvăr seara tîrziu. Jandarmii m-au condus la Penitenciarul de stat, o clădire cu mai multe etaje, cu înfăţişare modernă. Dar pe cît arăta clădirea de frumoasă pe dinafară, pe atît de sinistră mi-a apărut pe dinăuntru. Mai întîi am dat ochii cu gardienii : îmbrăcaţi în uniforme de culoare albastru-închis, purtau carabină sau pistol, precum şi un baston de cauciuc cu care se jucau tot timpul, ca şi cum ar fi fost nerăbdători să lovească pe cineva. Am fost dus intr-un birou larg, cu mobile puţine, unde ofiţerul de serviciu m-a percheziţionat şi mi-a spus eu voce răstită :

— Cine vine aici, trebuie să cunoască şi să respecte Regulamentul. Deţinutul n-are voie să vorbească cu paznicii. Deţinutul n-are voie să stea culcat pe pat de la deşteptare şi pînă la stingere. Deţinutul n-are voie să aibă asupra sa ţigări, chibrit, creion sau cuţit. Deţinutul n-are voie să cînte, să vorbească tare, să facă zgomot. Orice abatere e pedepsită cu bătaia. Ai înţeles ?

— Am înţeles.

— Du-l în celulă, gardian !

Fără să spună o vorbă, gardianul m-a condus la etajul întîi şi m-a împins într-o celulă. A aprins lumina. Mă aflam într-o încăpere cam cît o cameră de locuit, avînd într-un colţ un robinet cu apă, iar pe o latură un „prici” de scîndură, pe care puteau dormi trei-patru oameni. Pe prici mai era culcat un om, care nici nu s-a clintit la intrarea mea. Paznicul mi-a dat două pături şi mi-a spus :

— Cred că n-ai pretenţie la pernă. Poţi folosi hainele pentru asta. Peste trei minute sting lumina ; pînă atunci ai timp să te dezbraci şi să te culci.

M-am dezbrăcat în mare grabă şi m-am culcuşit pe patul de scînduri, încercînd să mă-ncălzesc. Eram frînt

de oboseală ; scîndură aceea mi se părea o saltea moale.

Trei zile au trecut fără să fiu chemat la interogatoriu. Trei zile în care tovarăşul meu de celulă, un bătrîn din Ucraina subcarpatică, ocupată de horthyşti, m-a învăţat o mulţime de lucruri. De la el am aflat că interogatoriile **se** făceau într-o clădire separată, la etajul IV, unde îşi **avea** sediul subdiviziunea D.E.F.-ului. Nimeni nu **se** întorcea teafăr de la interogatoriu ; acuzaţii erau maltrataţi, bătuţi, ameninţaţi.

— De patruzeci şi şase de zile sînt aici, mi-a spus el. **M-au** acuzat de activitate subversivă. Voiau să afle **de** la mine numele oamenilor, adresele unde ne întîlneam. Le-am spus că nu ştiu nimic. Mi-au făgăduit libertatea. în schimbul trădării. Le-am spus că e o negustorie cam şchioapă : libertatea mea în schimbul libertăţii altora. Asta i-a su**părat** foarte mult. Au început să mă lovească... **Aşa** sînt fasciştii.

Am încercat să aflu amănunte despre el, dar m-a întrerupt cu un gest. .

— Nu-ţi spun nimic despre mine şi nici nu vreau să aflu despre dumneata. Cu cît ştim mai puţin, cu atît e mai bine. Dacă ai ajuns aici, înseamnă că eşti duşmanul lor. Ne uneşte acest lucru, că-i urîm pe fascişti.

Seara îmi era deosebit de greu. După „stingere" rămîneam cu gîndurije mele, cu întrebările mele. Cît ştiu ei despre mine ? Ce probe au împotriva mea ? Undeva am făcut o greşeală, am comis o imprudenţă, dar ce anume ? Pe urmă mă întrebam dacă nu cumva şi mama a avut de suferit de pe urma arestării mele. îi explicasem foarte amănunţit, aşa cum mă învăţase Corcan : în caz că sînt arestat, ea trebuie să susţină că nu ştie nimic despre activitatea mea, că nu mi-ar fi îngăduit să apuc ,,pe o cale greşită." Dar asta era un argument pentru fioroşii jandarmi sau pentru agenţii D.E.F.-ului ?

Toate aceste întrebări mi se învolburau în minte cînd îmi aminteam cuvintele tovarăşului meu de celulă : „E una dintre metodele lor, să nu te cheme la interogatoriu, să te lase singur ca să-ţi zdruncine nervii..." Nu, nu trebuia să am nervii zdruncinaţi. Trebuia să rezist, să-mi păstrez cumpătul, să nu scap vreo vorbă imprudentă.

— Fii tare, îmi repeta mereu bătrînul. Cel mai important e să nu recunoşti nimic. Pînă cînd nu vorbeşti, mai poţi spera într-o pedeapsă mai uşoară. Trebuie să rezişti şi la bătaie, şi la tortură. Dovedeşte-le că eşti mai tare

decît ei, fiindcă lupţi pentru o cauză dreaptă...

A patra zi, de dimineaţă, uşa s-a deschis. Gardianul de serviciu mi-a făcut semn să ies afară. M-a condus în biroul penitenciarului şi m-a predat unui civil, un om voinic, cu părul tuns scurt, ca boxerii.

— Mă cheamă Sândor baci, mi-a spus el. Datoria mea e să te duc la cercetări şi să te aduc înapoi. Nu mă interesează pentru ce ai fost arestat. Nici nu-ţi pun cătuşe, dar te previn : nu încerca să fugi că-ţi rup oasele. Din mina mea n-a fugit nici un deţinut, să ştii !

M-a condus la Palatul Guvernamental, aflat la cîteva sute de metri distanţă de penitenciar. îi simţeam mîna ca o menghină încleştată de braţul meu. Lumea de pe stradă nu observa nimic — păream doi trecători oarecare, în haine obişnuite, doi prieteni care se duc undeva împreună sau pur şi simplu se plimbă. Am ajuns la clădirea cu pricina, am urcat cu liftul la etajul V şi m-am pomenit pe un coridor lung, avînd pe-o parte uşi, iar pe cealaltă ferestre care dădeau spre stradă. Din loc în loc erau santinele înarmate şi oameni în haine civile stînd în picioare cu faţa la perete. Sândor baci m-a condus în faţa unei uşi şi mi-a poruncit să stau cu faţa la perete, ca şi ceilalţi inşi aflaţi pe coridorul acela lung şi sinistru.

— Stai aici pînă vei fi chemat. Sub nici un motiv nu ai dreptul să te întorci, să vorbeşti cu cineva sau măcar să te uiţi înapoi.

Pe coridor era linişte. Aşteptam cum mi se poruncise ; după cîteva minute am simţit că ameţesc privind mereu la zidul alb din faţa mea. Am închis ochii, încercînd să mă liniştesc. Deodată, un urlet a străbătut printr-o uşă închisă. Am tresărit ; în prima clipă am fost tentat să mă întorc, să privesc în jur, dar mi-am amintit pe dată regula aceea drastică şi am rămas nemişcat. Dintr-o altă încăpere, din dreapta mea, am auzit apoi glasuri răstite. Aşadar, D.E.F.-ul lucra din plin...

Uşa din stînga mea s-a deschis. Am simţit o bătaie pe umăr şi am privit cu coada ochiului spre stînga. Un locotenent se apropiase de mine :

— Descalţă-te şi pune pantofii lîngă perete !

Am îndeplinit acest ordin care mi se părea fără noimă, ca tot ce vedeam în jurul meu. Locotenentul a deschis uşa şi m-a împins înăuntru. între cei cîţiva oameni de acolo l-am recunoscut pe unul singur : căpitanul Gyula Vâgo, din Baia Mare. Acesta a făcut un

pas spre mine :

;— Domnilor, vi-l prezint pe agentul secret Payer. Bun venit, prietene !

Mi-a întins mîna, zîmbind. Involuntar, fiind surprins de această primire amicală, am întins şi eu mîna. În clipa aceea, pumnul lui s-a abătut fulgerător asupra mea. Am căzut pe podea. Căpitanul Vâgo şi ceilalţi ofiţeri s-au năpustit spre mine cu bastoane de cauciuc şi au început să mă lovească metodic. După cîteva minute am simţit că leşin. Am auzit nelămurit vocea căpitanului :

— Sus, domnule agent secret ! Asta a fost numai o mîngîiere de bun venit. De acum te luăm noi în primire şi-o să te facem să spui şi laptele ce l-ai supt !

M-am ridicat cu greu. Le vedeam ca prin ceaţă feţele. — Ce misiune aveai la Baia Mare ? m-a întrebat unul. — Numele celor care colaborau cu tine ! a adăugat al doilea.

— Numele agenţilor din Ardealul de Nord ! a cerut al treilea.

încercam să dau răspunsuri cîtmai ocolite, ca să cîştig timp :

— Nu am avut nici un colaborator... Nu cunosc numele nici unui agent... Am fost arestat din greşeală...

Mi-am dat seama că nici nu ascultau răspunsurile mele. Căpitanul Vâgo s-a apropiat iarăşi de mine :

— Ascultă, amice, nu poveşti vrem să auzim de la tine, ci adevărul. Cum ai ajuns agent secret ? De unde primeai informaţii ? Cum le transmiteai mai departe ?

— Nu sînt agent secret, am repetat.

O nouă ploaie de lovituri a urmat acestui răspuns. Iar după aceea, iarăşi întrebări. Din nou doborît la pămînt. Au început să mă lovească cu bastonul de cauciuc peste tălpile picioarelor. Apoi am leşinat...

Cînd Sândor baci m-a condus din nou la penitenciar, abia mai puteam să umblu. Fiecare pas îmi transmitea un fulger de durere din tălpi şi pînă-n creştet. Mergeam încet ; Sândor baci nu zicea nimic. Ştia ce înseamnă să ieşi de la primul „tratament".

Am intrat în celulă şi m-am prăbuşit pe patul de scînduri. Ucraineanul s-a repezit să mă ajute, mi-a pus comprese ude pe tălpi, pe mîini, pd obrazul strivit de lovituri. După ce m-am mai liniştit, mi-a adus mîncarea

pe care mi-o păstrase de la prînz. M-am împotrivit :

— Nu pot să mănînc... .

— Trebuie, mi-a spus el aproape poruncitor. Forţează-te şi mănîncă, **să** capeţi puteri. Altfel n-ai **să rezişti** la anchetă... Dacă eşti tare, o să-ţi vină mai uşor. E de necrezut, dar cu timpul încapi să te obişnuieşti şi cu bătaia. Principalul e să rezişti de la început. Mai apoi, văzînd că nu scot nimic de la tine, or s-o lase mai moale.

Avea dreptate sau se străduia doar să mă încurajeze ? încercam să sper că lucrurile stau aşa cum spunea el, dar în zilele următoare m-am convins că anchetatorii mei nu se plictiseau şi nu oboseau aşa de repede. în fiecare zi mă chemau la interogatoriu ; în fiecare zi născoceau noi „me- tode" ca să-mi înfrîngă voinţa; îmi strîngeau degetele la sertarul biroului, mă spînzurau de încheieturile mîinilor. După un timp, tălpile mi se îngroşaseră ; hainele începuseră să cedeze, zdrenţuite de lovituri ; simţeam dureri atroce în încheieturi. Pînă şi gardienilor le era milă de mine, îmi îngăduiau să stau culcat în timpul zilei. Zăceam aşa, întins pe burtă — singura poziţie în care durerile se simţeau mai puţin — şi încercam să mă încurajez singur, îmi spuneam că tăcerea mea este o dovadă de superioritate morală asupra celor ce mă torturau ; pe zi ce trecea, prin faptul că nu lăsam să scape nimicdin ceea ce-i interesa pe ei, socoteam că obţin o victorie. O victorie modestă în aparenţă, dar foarte preţioasă dacă puneam la socoteală cţondiţiile : singur în faţa a doi-trei inşi zdraveni şi furioşi, întări taţi de rezistenţa mea, nemulţumiţi de faptul că ,.ancheta" nu decurgea cum ar fi dorit ei. îmi aminteam feţele lor desfigurate de ură neputincioasă, ştiam despre ei că fuseseră membri ai „Gărzii zdrenţăroşilor[1]. faimoasa organizaţie fascistă din Ungaria, dar iată că nu pot înfrînge încăpăţânarea unui tînăr de 17 ani !

N-aveţi decît să mă omorîţi, le spuneam în gînd, asta-i o dovadă în plus că am fost mai tare decît voi !

începusem, într-adevăr, să-mi doresc moartea. Simţeam că sînt la capătul puterilor, într-o lună de zile ajunsesem numai piele şi os, spatele şi pieptul îmi erau brăzdate de urmele bastoanelor de cauciuc, încheieturile mi se umfla— seră şi mă dureau ascuţit. După atîtea chinuri, parcă şi judecata îmi ei a mai puţin limpede ; mă pomeneam gîn- dind că ar fi mai bine să

mor, cel puţin scap de aceste chinuri şi nu mai există nici o şansă de a dezvălui vreo taină duşmanilor mei. Cu această hotărîre m-am prezentat într-o dimineaţă la interogatoriu. îmi spuneam că e momentul să joc ultima carte, că soarta mea e pecetluită şi
nu mai există nici o ieşire. O sâ-i înfurii intr-atîta, încît or să mă omoare din greşeală, mi-am spus. Căci, cu toată sălbăticia cu care mă loveau şi mă chinuiau, observasem grija lor de a mă menţine în viaţă, sperînd că în cele din urmă vor stoarce de la mine mărturisiri, date pe care **le** socoteau valoroase.

Aşadar, .în ziua aceea. îndată ce am trecut pragul **bi**roului, m-am oprit în faţa lor şi le-am spus :

— Domnilor ofiţeri, de patru săplămîni mă bateţi şi mă chinui ţi silindu-mă să recunosc fapte pe care nu le-am făcut, să trădez numele unor oameni care n-au nici o vină decît că-şi iubesc patria. Vă miraţi că luptăm împotriva dumneavoastră ; v-aţi întrebat de ce ? Fiindcă aţi venit peste noi ca asupritori, ne-aţi cotropit pămîntul unde ne-am născut, ne-aţi adus numai suferinţe şi mizerie...

Le vedeam feţele înăsprite treptat, cuprinse de **roşeaţa** mîniei încă ascunse. Ştiam că din clipă-n clipă stăpînirea lor de sine va ceda ; m-am grăbit să continui :

— Vorbiţi despre demnitatea uniformei militare, **dar a** chinui oameni lipsiţi de apărare este o faptă demnă ? **A** lovi un doborît la pămînt este oare un act de vitejie ? Care-i deosebirea dintre dumneavoastră şi nişte călăi lipsiţi de sentimente umane ?

Abia acum s-au dezlănţuit. Cu o furie nouă, mai oarbă decît tot ce fusese pînă atunci. S-au năpustit asupra mea, cu pumnii, cu bastoanele de cauciuc, cu picioarele. Aproape că nu mai simţeam durerea, îmbătat de curajul acela al ultimei lupte. în cele din urmă am simţit slăbiciunea cu- prinzîndu-mă ca un leşin. Nu mă mai puteam ţine pe picioare. Am căzut. M-a trezit un duş rece — aruncaseră o găleată de apă peste mine. M-am ridicat, simţind în mine noi puteri. Acţionam orbeşte, fără să gîndesc, fără un plan anume. Cu un efort supraomenesc am ridicat aparatul de telefon şi l-am trîntit în capul unuia dintre anchetatori*; pe altul l-am lovit cu piciorul în pîntece, iar pe celălalt l-am

doborît azvîrlindu-mă cu tot trupul asupra lui. Victoria mea a durat o clipă, o singură clipă ; ve- nindu-şi în fire, cei trei s-au năpustit asupra mea, urlînd de durere şi de mînie ; atunci mi-am spus că acesta este, într-adevăr, sfîrşitul...

Cînd mi-am recăpătat cunoştinţa mă aflam întins **pe** patul de scînduri în celulă. Ucraineanul mă oblojea, ca

de obicei. Am încercat să fac o mişcare, dar o durere cruntă m-a fulgerat.

— Stai liniştit, mi-a spus tovarăşul meu de suferinţă. Ţi-au rupt mina, nemernicii...

Nici astăzi nu înţeleg ce i-a oprit să mă ucidă atunci, la „întrevederea[11] aceea, după scena atît de înjositoare pentru ei. E drept că nici nu eram departe de „lumea cealaltă". Aveam braţul fracturat, osul cotului zdrobit, iar trupul întreg acoperit de vînătăi. Pînă şi maxilarele mă dureau cînd încercam să vorbesc.

— Ai fierbinţeli, mi-a spus ucraineanul. Mare minune că ai scăpat cu viaţă...

Glasul lui venea de undeva, de departe ; am simţit din nou că-mi pierd cunoştinţa.

Două zile s-au scurs aşa. Mă trezeam cu buzele arse de sete, încercam să mă mişc şi durerea mă cufunda iarăşi în inconştienţă. Tovarăşul meu de celulă mă îngrijea ca pe-un copil mic ; mi-a bandajat mîna, îmi punea mereu comprese şi mă veghea noaptea. Se pare că şi gardienii erau întrucitva îngrijoraţi de soarta mea ; dimineaţa, pe lîngă obişnuita supă de chimen, primeam şi o cană de ceai, iar la amiază aveam o porţie de carne în plus. Noaptea lăsau becul aprins ; cînd şi cînd deschideau uşa, intrau în celulă şi se uitau lung la mine. Era omenie în purtarea lor ? Sau primiseră poruncă să-mi poarte de grijă ? N-am reuşit să aflu niciodată adevărul.

A treia zi după „bătălia" mea cu anchetatorii, însuşi Sândor baci a venit să mă vadă. M-a găsit stînd în picioare. Aveam braţul legat de gît cu o fîşie dintr-o cămaşă.

— Ce faci, băiete, cum te simţi ?

— Mulţumesc de întrebare, mă simt bine. E drept că mă simţeam mai bine înainte...

— Tot colţos ai rămas ! Nu te-ai schimbat deloc,, precum se vede.

— Ba da, Sândor baci. Cu trei zile în urmă eram încă întreg ; acum mîna dreaptă nu mai este mînă. Asta n-o socoteşti o schimbare ?

S-a apropiat de mine, parcă dornic să-mi spună o taină:

— Măi, băiete, de douăzeci de ani lucrez la D.E.F. şi am văzut multe. Am însoţit sute de arestaţi, dar încă n-

am pomenit unul ca tine. Ceea ce ai făcut tu e nebunie cu;
rată. Să ataci pe domnii ofiţeri-anchetatori ! Bucură-te că ţi-au rupt numai mina, şi nu gîtul !

— Nu e timpul pierdut, i-am spus cu un zîmbet amar.

— Ei, s-a terminat cu necazurile. Domnul general, aflînd ce s-a întîmplat, a dat ordin sever ca nimeni să nu se mai atingă de tine. Or să-ţi facă urgent dosarul şi-or să te predea la Tribunalul militar.

— Totuşi, ce s-a întîmplat acolo ? Ştiu doar atît, că am aruncat cu telefonul în capul cuiva, pe urmă am început să lovesc în dreapta şi-n stînga. Mai departe nu ştiu nimic.

— Vrei să afli de la mine ? a rîs el. Ei bine, fie. De dumnealui nu mă feresc, e client vechi aici. Află, băiatule, că după ce te-au liniştit m-au trimis să chem medicul. Ofiţerul pe care l-ai lovit cu telefonul avea capul spart. L-a bandajat şi i-a dat cîteva zile concediu medical. Ceilalţi au scăpat mai uşor, înjurau de mama focului şi se uitau la tine cum zăceai jos într-un lac de sînge. Medicul te-a consultat şi a cerut să te ducă la spital. I-au rîs în nas. Atunci te-a bandajat la mînă, spunînd că ar trebui pusă în ghips, şi ţi-a făcut o injecţie. „Dacă n-are hemoragie internă, poate să scape“, a spus medicul. Am făcut rost de o targă şi te-am adus înapoi aici. Eu, unul, nu credeam că apuci dimineaţa. Şi acum, poftim : te plimbi prin cameră şi-mi fumezi ţigările. Mare ciudăţenie !

— Şi eu mă mir că am scăpat numai cu atît, i-am mărturisit.

— Bagă de seamă, păzeşte-ţi pielea, mi-a spus el rîzînd.

După plecarea lui Sândor baci, ucraineanul s-a apropiat trist de mine :

— Prietene, te părăsesc. Mi-au spus că voi fi dus în altă parte, la judecată. Nu ştiu unde şi nici n-are importanţă. Tot peste legea lor nemiloasă dau, oriunde m-ar duce. Dar nu mă dau bătut. Nu te da nici tu. Războiul se apropie de sfîrşit, Hitler pierde teren pe toate fronturile. Cît de curînd lumea se va elibera de plaga asta îngrozitoare, fascismul. Atunci vom fi şi noi liberi. Principalul e să rezistăm....

Am stat de vorbă pînă noaptea tîrziu. Mi-a dat o mulţime de sfaturi, cum să mă port la procesul care se apropia. A întors lucrurile pe toate feţele, m-a învăţat cum să ar-

gumentez, cum să răspund la întrebările judecătorilor. Am învăţat multe de la el. Mai presus de toate, am învăţat să fiu tare şi să nu-mi pierd speranţa, încrederea în viitor.

Dimineaţa, Sândor baci m-a condus iarăşi la interogatoriu. Am dedus că vizita lui din ziua precedentă avea şi un scop practic : fusese trimis în „recunoaştere", să afle dacă mai sînt în stare să suport o nouă anchetă. Pe drum mi-a dat din nou asigurări că voi fi tratat altfel decît pînă acum. M-am arătat neîncrezător.

— O să te convingi, mi-a spus el supărat de neîncrederea mea.

Intr-adevăr, m-a condus la alt birou, nu în cel care devenise, în această lună de zile, locul meu de supliciu. Acolo era un singur ofiţer, un locotenent care m-a primit rece, dar politicos. M-a invitat pe un scaun — prima oară cînd mi se întîmpla aşa ceva de cînd eram pe mîna D.E.F.-ului I — şi mi-a oferit o ţigară. Mi-a aprins-o cu bricheta lui, aplecîndu-se peste masă şi privindu-mă ţintă. I-am suportat privirea aceea cercetătoare şi am aşteptat. Cîteva minute am fumat amîndoi în tăcere, apoi el şi-a dres glasul şi mi-a spus :

— Să ştii de la început că n-am să te silesc să faci anumite declaraţii. Vreau să scot de la tine adevărul; dacă te încăpăţînezi să nu recunoşti nimic, îţi agravezi singur situaţia. însă dacă dai o declaraţie sinceră, recunoscînd că eşti vinovat, şi dacă ne dai şi numele agenţilor români pe cai e-i cunoşti, îţi garantez că o să scapi cu o condamnare uşoară. „

— Nu cunosc nici un agent român. Nu sînt vinovat Puteţi să mă bateţi, să mă ucideţi, asta-i tot ce am de spus.

— Ascultă, băiatule, mi-a spus el pe un ton potolit. Dacă o iei de la început aşa, n-am făcut nimic. Noi avem destule dovezi despre activitatea ta, iar dacă te încăpăţînezi să negi totul, ai toate şansele să ajungi în faţa^plu- tonului de execuţie. Am primit dispoziţie să iau ancheta de la capăt. Vom consemna într-un proces-verbal declaraţiile tale, precum şi constatările noastre. Dacă faci mărturisiri sincere, vei avea circumstanţe atenuante în faţa tribunalului. înţelege că vreau să te ajut. Dar trebuie să 'mă ajuţi şi tu !

— Vă mulţumesc pentru grija ce-mi purtaţi, i-am răspuns încercînd să cîştig timp. Din păcate însă, nu am prea
multe lucruri să vă spun. Nu am nici experienţa prea lungă, şi nici n-am avut timp să cunosc amănuntele pe care mi le cereţi. Am început această luptă singur, fără nici un îndemn ; situaţia noastră, a românilor din teritoriul cotropit, a fost faptul care m-a determinat să acţionez. Suferinţele a zeci de mii de oameni; nedreptatea ; deportările şi munca forţată. îndată ce a venit noua stăpînire, mii de români au fost daţi afară din slujbă...

— Nu începe cu propaganda, m-a întrerupt cu răceală locotenentul. De unde ştii tu toate astea ?

— De la oameni, din oraş. Şi de la propria mea mamă. A fost concediată de la azilul de bătrîni unde lucra. Ca să-şi cîştige existenţa trebuie să spele rufele unor mecanici de la depou. Eu am fost silit să părăsesc şcoala, fiindcă nu aveam din ce trăi, şi să lucrez ca ucenic. Toate acestea nu sînt propagandă, domnule locotenent. Lucruri văzute şi trăite. A fost destul să privesc în jurul meu ca să-mi dau seama de nenorocirea care s-a abătut asupra noastră.. Şi să lupt împotriva ei.

În timp ce vorbea cu mine, locotenentul îşi însemna atent tot ce spuneam. Pentru un moment m-am temut ; desigur, cuvintele mele, puţin răstălmăcite, puteau fi folosite împotriva mea. Dar simţeam nevoia să-mi explic faptele, să argumentez de ce intrasem în luptă.

— Bine, te-am înţeles, a spus el pe acelaşi ton rece. Acum să-mi spui cu cine ai lucrat Ce misiuni ai primit şi de la cine ?

întrebarea venea pe neaşteptate. Am respirat adînc, adunîndu-mi gîndurile. Abia acum trebuia să fiu atent cu fiecare cuvînt pe care-l rosteam.

— N-am lucrat cu nimeni, domnule locotenent. Nu mi-a dat nimeni nici o misiune.

— Prostii ! s-ă răstit el. Aici scrie clar că duceai peste graniţă informaţii despre situaţia românilor din Baia Mare şi din alte părţi. Din ordinul cui ?

— Din ordinul nimănui. M-a îndemnat numai cugetul meu. Mă revolta ceea ce se petrece şi am căutat să aduc totul la cunoştinţa autorităţilor române.

— Cine te ajuta ? Cine-ţi procura informaţii ?

— Eu singur adunam informaţiile. Auzeam vorbindu-se pe stradă, prin prăvălii, la cozi. Nu aveam nevoie de ajutor pentru asta.

— Cine te ajuta să treci dincolo ?

— Nimeni. Cunoşteam drumurile prin pădure şi n-aveam nevoie de călăuză...

Cîteva clipe a tăcut, continuînd să noteze. A ridicat iarăşi privirea spre mine :

— Cine sînt părinţii tăi ?

— Pe tata nu l-am cunoscut. Mama nu mi-a vorbit niciodată despre el şi nici eu n-am îndrăznit s-o întreb. Am încercat în cîteva ocazii, dar ea a schimbat vorba.

— Şi mama ta cine este ?

— O românca din Baia Mare. A fost conducătoarea azilului de bătrîni pînă...

— Mi-ai mai spus. Mai ai fraţi ?

— Nu.

— Alte rude ?

— Un unchi, fratele mamei. Pentru el m-am dus atunci, la episcopie.

— Ştim noi mai bine pentru ce te-ai dus la episcopie. De unde aveai scrisoarea pe care ai dus-o domnului episcop ?

— Mi-a dat-o cineva de la Centrul refugiaţilor din Turda.

— Cine?

— Nu-l cunosc.

— Ce căutai acolo ?

— M-am dus să povestesc despre cele ce se întîpiplau la Baia Mare.

— Cine te-a trimis ?

— Nimeni, v-am spus.

— Nu încerca să mă duci. Un băiat de şaptesprezece ani nu se amestecă aşa, deodată, în politică.

— Oare nu ştiţi ce se petrece în zona ocupată ? am strigat. De tinerii români care în zilele de instrucţie levente sînt puşi să tragă ca vitele plugul aţi auzit ? De satele pustiite, de oamenii duşi la muncă forţată, de preoţii schingiuiţi ?

— Iar începi cu propaganda ? m-a întrerupt el. Bine, destul pentru astăzi. O să mai stăm de vorbă, dar gîndeşte-te bine. Dacă mărturiseşti sincer tot ce ştii, pedeapsa va fi mai uşoară. Asupra ta pluteşte o acuzaţie

gravă : trădarea. Iar pedeapsa pentru trădători e aspră. Cea mai aspră dintre pedepse.

— N-am trădat nimic. Poţi să trădezi un secret, dar faptele acestea se petrec în văzul lumii, deci nu sînt secrete.

— Procurorul e de altă părere, a zîmbit ironic locotenentul. Săndor baci !

Gardianul cel voinic s-a ivit îndată în uşă :

— Ordin !

— Du-l înapoi în celulă. Mîine dimineaţă îl aduci iar, la ora obişnuită !

în zilele următoare, lucrurile s-au desfăşurat în acelaşi mod. Stătea de vorbă cu mine, îmi punea întrebări, lua note. Zilnic, un sanitar venea şi-mi schimba pansamentul de la mînă. Fractura se prinsese prost, braţul îmi era aproape paralizat, dar rana începuse să se vindece.

în locul ucraineanului a venit un alt deţinut. De cum s-a închis uşa celulei în urma lui, a început să se vaite că a fost arestat dintr-o eroare, că el e cetăţean credincios ţării şi o să fie eliberat cît de curînd. Mi-a spus că e medic, că nu se amestecă în politică şi fusese arestat în urma unor calomnii. Am ascultat toată ziua văicărelile şi protestele lui ; mi-am dat seama că e un om slab şi laş. Seara, cînd mi-am aprins o ţigară, a bătut cu pumnii în uşă şi a chemat gardianul, reclamîndu-mă că încalc regulamentul. Gardianul a făcut dreptate în felul lui : mie mi-a dat o palmă şi mi-a confiscat ţigara, iar lui i-a dat o palmă spunîndu-i ca altă dată să nu-l mai deranjeze cu tot felul de nimicuri. După plecarea lui, am scos altă ţigară şi, la privirile lui furioase, i-am spus neted :

— Domnule doctor, sînt de patruzeci de zile deţinut al D.E.F.-ului şi am avut vreme să învăţ regulamentul. Faceţi bine şi vedeţi-vă de treburile dumneavoastră. Cu mine nu aveţi nimic comun !

Ancheta mergea înainte, devenise un fel de obişnuinţă : eram invitat pe scaun, locotenentul îmi dădea o ţigară... Uneori îmi cerea să povestesc lucruri pe care le mai spusesem o dată ; mai întîi m-au surprins aceste repetări, apoi am înţeles : voia să se încredinţeze că nu mint, că nu mă încurc în declaraţii. Căutam să fiu atent,

să nu fac nici o greşeală cît de mică. Uneori, cînd şovăiam sau spuneam un lucru întrucîtva altfel, mă oprea :

' — Stai să ne lămurim. Data trecută am înţeles că...'

Pe cît era de blînd şi corect cu mine, pe atît era de atent la fiecare nuanţă. începusem să mă tem de el şi seara, stînd întins pe patul tare, revedeam în minte tot ce spusesem, ca nu cumva în ziua următoare să dau greş.

Spre sfîrşitul lunii iulie 1943, într-o dimineaţă, locotenentul m-a întîmpinat cu un zîmbet de satisfacţie :

— Dragă băiete, eu mi-am încheiat misiunea. Iată aici procesul-verbal al anchetei. Pune mîna şi semnează pe fiecare filă. Iute că mă grăbesc.

— Trebuie să-l citesc mai întîi.

— Ce să-l mai citeşti ? Ţi-ar trebui ore-n şir. Are „numai" cincizeci şi două de file. Nu scrie în el decît ceea ce ai declarat tu însuţi.

— Totuşi e un document care mă priveşte direct, de el atîrnă soarta mea. Trebuie să citesc tot ce se spune în procesul-verbal.

A făcut un gest de nerăbdare :

— Aveam impresia că ne-nţelegem bine. De ce te încăpăţînezi tocmai acum ?

— Pentru că e viaţa mea în joc. Dacă acolo nu stă scris decît adevărul, de ce nu-mi daţi voie să citesc ?

• — Ţi-am spus, nu e timp. Hai, semnează.

— Nu pot. Scuzaţi-mă, aţi fost tot timpul un om cumsecade, v-aţi purtat bine cu mine şi nu vreau să vă supăr. Dar dac-aţi fi în locul meu, sînt sigur că nici dumneavoastră n-aţi semna.

— îţi dai seama că incăpăţînarea ta va produce o anumită impresie tribunalului ?

— Cel puţin voi putea să mă apăr.

Locotenentul îşi pierduse răbdarea. S-a ridicat brusc de pe scaun şi m-a întrebat din nou :

— Semnezi sau nu ?

— Numai după ce-l citesc, am răspuns şi am întins mîna spre dosarul de pe masă.

El a luat dosarul sub braţ şi a ieşit din încăpere. S-a întors după cîteva clipe cu alţi doi ofiţeri. A dictat unuia dintre ei un text în care se menţiona că procesul-verbal

al anchetei conţine numai cele declarate de numitul Payer lulius, dar că acesta refuză să-l semneze. Martori — cei doi ofiţeri, care au semnat hîrtia respectivă. Totul în cea mai mare grabă. Fără să-mi mai adreseze un cuvînt, locotenentul a dat ordin să fiu dus din nou la penitenciar...

A doua zi, dis-de-dimineaţă, m-a trezit gardianul de serviciu : <

— Scoaiă-te, îmbracă-te şi ia-ţi lucrurile. Pleci la Budapesta. •

— Unde ? !

— La Tribunalul Militar din Budapesta.

Doi jandarmi înarmati aşteptau în uşa celulei. M-am pregătit repede de plecare cu inima strînsă.

4
ÎNCHISOAREA DIN MARGIT KORUT 85

Clădirea din Budapesta, Margit Kdrut 85, adăpostea Procuratura militară, Tribunalul militar şi închisoarea, în în care se aflau cam 1 200 de deţinuţi. De la intrare mi-am dat seama că închisoarea era sub comandă militară, iar serviciul de pază şi administraţia erau asigurate de militari. La subsolul uriaşei clădiri erau amenajate baia, frizeria, etuvele şi atelierele — de tîmplărie şi de ţesut covoare. La parter erau birourile, sala vorbitorului, bucătăriile şi celulele condamnaţilor la moarte. Primul etaj, pe care deţinuţii îl numeau „etajul nobilimii", adăpostea ateliere de croitorie şi cizmărie, dispensarul, infirmeria şi celulele deţinuţilor care lucrau la atelier şi bucătării. Următoarele două etaje cuprindeau celule mari comune, precum şi celulele de izolare, pentru o singură persoană. Fiecare etaj era închis cu grilaj de fier ; pe culoar se afla totdeauna o santinelă înarmată. în curtea care forma un patrulater, mărginită de clădire şi de un zid de piatră înalt de 4 metri şi avînd deasupra sîrmă ghimpată, erau posturi fixe de pază prevăzute cu mitraliere, iar între ele circulau patrule mobile. Aşadar, o pază strictă care excludea orice şansă de evadare.

După ce mi s-au făcut formefe de înregistrare, mi s-a adus la cunoştinţă regulamentul — foarte sever, cu o mulţime de interdicţii şi cu ameninţarea a tot felul de pedepse : izolarea cu post şi pat tare, suspendarea

corespondenţei, pachetului sau vorbitorului, spînzurarea de mîini şi altele. Apoi am fost condus la subsol, unde, după cum

am spus, se aflau baia şi frizeria. Mi-au dezinfectat hainele, m-au tuns, am făcut baie. Un fapt m-a tulburat eu deosebire în contactul cu oamenii de aici : cum aflau că am fost adus de la D.E.F., deţinuţii de serviciu deveneau foarte prietenoşi, mă serveau cu ţigări, cu mîncare, îmi dădeau sfaturi şi informaţii asupra drepturilor mele ca deţinut politic. între altele, aveam voie să port haine civile, să nu fiu tuns „zero", să cer cărţi de citit de la biblioteca închisorii.

Noul meu loc de detenţie era la etajul II, la „izolare". Urma să stau într-o celulă, singur, cum era ordinul pentru cei care nu fuseseră încă interogaţi de procuror. în timpul „izolării" n-aveam dreptul să scriu scrisori şi să primesc vizite. Iată însă că în celulă am descoperit un „ortac", ba încă ardelean de-al meu !

— Legile-s făcute de oameni, mi-a explicat el rîzînd. Mi-au făcut hatîrul să mă lase aici, la cameră separată, altfel ar fi trebuit să dorm la comun.

— Ai fost condamnat ? .

— Da, politic. Trei ani mi-au dat, drăguţii de ei. Eu mi-s croitor în civilie şi cînd am venit aici, m-au pus la lucru. Le-a plăcut cum lucrez şi m-au oprit la atelier.

Noul meu camarad de celulă m-a pus la curent eu obiceiurile de aici. Deşteptarea era la 5,30 ; pînă la 7 curăţenie şi spălat, apoi „deschiderea" — comandantul de etaj trecea prin toate celulele, primea raportul şi făcea apelul. După aceea se distribuia masa.

— Masă, vorbă să fie, a continuat el să-mi spună. Dimineaţa . supă de chimen, la prînz ciorbă şi ceva legume la felul doi, iar seara — răbdări. Un coltuc de pîine toată ziua, trei sute de grame. Asta-i, frăţîne. Flămînzim în lege...

După masa de dimineaţă, m-au dus la vizita medicală, fiind nou venit. Medicul închisorii, un căpitan, era ajutat de un condamnat, tot medic, şi de un felcer — pe care am aflat că-l cheamă Totbvici şi pînă la arestare fusese student în ultimul an la medicină. în realitate, medicul închisorii se arăta destul de rar pe

acolo, aşa încît de obicei aceştia doi dădeau consultaţii, stabileau diagnosticul şi aplicau tratamente după posibilităţi. Cînd m-au văzut, m-au pus să mă dezbrac şi m-au examinat. Căpitanul nu
era de faţă, aşa că medicul-deţinut putea vorbi în voie cu ajutorul său : ,

— Uită-te în ce hal l-au adus pe bietul băiat ! E slab de-i numeri coastele, are cotul zdrobit, fractura prost tratată... Normal ar trebui internat în spital, dar n-avem dreptul să-l trimitem, fiindcă vine de la D.E.F. Ce să facem pentru el ? .

— Măcar să-i prescriem regimul „K“ şi odihnă, a spus Totovici. Iar cu mina, să vină zilnic la tratament.

— Aşa vom face. Pînă vine domnul căpitan medic, pregăteşti fişa cu diagnosticul : epuizare fizică, fractură braţul drept, se recomandă odihnă la pat. Poate-l înduplecăm să semneze.

într-adevăr, medicul închisorii, avînd încredere în competenţa colegului său în haine vărgate, a semnat fişa cu tot ce era prescris acolo. Regimul „K“ însemna că mai primeam zilnic o jumătate de litru de lapte şi două dornuri peste hrana obişnuită. Nu era mult, dar măcar reuşeam să-mi astîmpăr foamea şi să mă întremez după chinurile îndurate în timpul detenţiei la D.E.F.

Desigur, nici aici nu era mult mai bine. Stăteam toată ziua singur — căci camaradul meu de suferinţă era plecat la atelier — şi mă frămîntam. Zeci de întrebări, îndoieli, nelinişti, gînduri luate şi reluate de la capăt... Era, probabil, ceea ce se urmărea prin detenţia la „izolare” : omul să-şi piardă treptat rezistenţa morală, să nu mai fie stă- pîn pe nervii săi, să devină docil şi slab în faţa procurorului. Ceilalţi deţinuţi ştiau toate acestea şi se străduiau pe toate căile să uşureze viaţa celor de la „izolare”. Mi-am dat repede seama- de această solidaritate. Mergînd zilnic la dispensar intram în vorbă cu alţii, auzeam ce se mai întîmplă prin lume. Dacă mă aflam în celulă, cei care făceau curat pe coridor pîndeau momentul cînd santinela era în celălalt capăt, se apropiau de uşă şi-mi şopteau repede diferite noutăţi ; alteori îmi strecurau prin crăpătura uşii o ţigară aprinsă. Alături de celula mea se

afla, tot la „izolare”, scriitorul Vecsei Leo, autor cunoscut, care-mi trimitea cărţi de citit şi, cînd ieşeam la plimbare, în casa scării mai schimbam cîte-o vorbă. Toate aceste gesturi umane m-au ajutat să suport mai uşor zilele grele ale izolării, m-au încurajat şi mi-au ţinut trează speranţa.

Intr-o zi, la dispensar, cînd căpitanul medic nu era de faţă, Totovici m-a întîmpinat rîzînd :

— Măi, Payer. de ce nu ne-ai spus cu cine avem de-a face cînd. ai venit aici ? Nu ştiam că eşti o persoană periculoasă...

— Eu, persoană periculoasă ? Ce vrei să spui ?

— Păi dacă ai avut curajul să te lupţi cu ofiţerii D.E.F.-ului de la Ungvăr ! Sau sînt simple zvonuri ?

Am rămas pentru o clipă mut de uimire. Cum de cunoşteau acest episod care — bănuiam eu — rămăsese îngropat între zidurile penitenciarului din Ungvăr ?

— Nu sînt zvonuri, i-am spus în cele din urmă. Dar nu pricep cum de s-a aflat pînă aici.

— -Avem şi noi ,,poşta" noastră, ce crezi ? a zîmbit Totovici. Sîntem la curent şi cu ce se petrece pe front... Nu cu ce scriu ziarele oficiale. Informaţiile nu cunosc ziduri şi obstacole.

— Să-ţi dau un exemplu, a intervenit doctorul. De cu- rînd la închisoarea din Szeged un condamnat a fost maltratat de un gardian. Deşi autorităţile au încercat să păstreze cu străşnicie secretul, în două zile am aflat tot ce s-a petrecut acolo. Ia spune, cum a fost cu „bătălia" de la D.E.F. ?

I-am povestit amănunţit cele 30 de zile de coşmar pe care le trăisem la Ungvăr, bătăile îngrozitoare, disperarea care-mi dăduse puteri să mă revolt din toate fibrele fiinţei mele... Doctorul a zîmbit :

— Uită-te la el, Totovici, e numai piele şi os, bănuiesc că pe atunci era mai istovit decît acum. Şi el se ia la trîntă cu „dulăii" D.E.F.-ului ! Puteau să te omoare, băiete.

— Asta şi doream în clipele acelea. Era un fel de sinucidere...

— Te înţele'g, dar nu te aprob, a clătinat din cap doctorul. Un luptător are un crez, un ţel pentru lupta lui. Poate fi torturat, chinuit, în cele din urmă ucis, dar el nu se sinucide. Sinuciderea este un act de laşitate, de capitulare. Un luptător, chiar pus în lanţuri, trebuie să rămînă demn pînă la capăt. Ai asistat vreodată la o execuţie ?

— Nu.

— S-ar putea să ai prilejul ăsta, cit te afli aici. Eu am văzut, din păcate, destule. Deţinutii politici merg cu fruntea sus în faţa plutonului de execuţie. Avem o demnitate a noastră, izvorîtă din superioritatea morală asupra celor ce ne asupresc. Această superioritate îi face şi pe temnicerii noştri să ne respecte. De unde eşti ?

— Din Baia Mare, Transilvania.

— Aha ! Să ştii, băiete, că aici sînt mulţi transilvăneni. Începînd cu bibliotecarul, care-a fost condamnat la zece ani închisoare pentru că a participat la mişcarea numită ..Independenţa[11]. Şeful atelierului de croitorie e tot transilvănean, şi bucătarul-şef şi mulţi furieri de prin birouri. Aşa că prin purtarea ta trebuie să fii demn de acest nume : eşti transilvănean şi, totodată, deţinut politic.

— Eu zic că este, domnule doctor, a intervenit Totovici. A fost un act de curaj revolta lui împotriva celor ce-l torturau.

— Curajul nebunului, a spus încet doctorul. Trebuie să-ţi pui totdeauna întrebarea dacă ceea ce faci ajută la ceva, dacă este în folosul cauzei pentru care lupţi. Curajul trebuie asociat cu judecata înţeleaptă, altfel e inutil...

în singurătatea celulei m-am gîndit mult la cuvintele doctorului. încercam să-mi analizez comportarea din biroul anchetatorilor. Tr.ebuia să recunosc că fusese o clipă de slăbiciune, de teamă că nu voi putea rezista mai departe chinurilor la care eram supus. Dar — verba doctorului — un luptător merge pînă la capăt, cu fruntea sus. Nu se aruncă orbeşte, pierzîndu-şi stăpînirea de sine şi spunîndu-şi „ce-o fi o fi[11]. Şi mi-am făgăduit să-mi ţin firea în viitoarele înfruntări...

Căci înfruntări aveau să mai fie. Pe la 10 august 1943 — pierdusem socoteala exactă a zilelor — am fost, în sfîr- şit, dus în faţa procurorului. După ce soldatul care mă escortase a părăsit biroul, procurorul şi-a îndreptat privirea încruntată spre mine :

— Aşadar tu eşti vestitul rebel care ridică mîna împotriva anchetatorilor ! Te iei la luptă cu oamenii legii, ai ?

Tăceam. Omul din faţa mea părea că se întărită sin-

gur, tonul lui devenea mai arţăgos pe măsură ce vorbea :

— Aha ! Ţi-a pierit glasul ? Lasă că te fac eu să vorbeşti. Din mina mea nu scapi aşa uşor. Am venit de hac unor bandiţi mai mari decît tine.

— Nu sînt bandit, domnule procuror.

— Nu eşti bandit ? Ai dreptate. Pe lîngă tine, bandiţii sînt nişte îngeraşi. Ei fură, dar nu-şi vînd patria, nu trădează.

— Nici eu n-am trădat...

A ridicat dosarul şi l-a trîntit din nou pe masă, cu un gest violent :

— Ai îndrăzneala să negi ce scrie aici ? Vrei să spui că nu ai dus veşti străinilor despre întîmplările din oraş, din plasa Baia Mare şi din alte locuri ? Avem atîtea dovezi despre trădarea ta. Vrei să spui că sînt plăsmuite ?

— Nu, domnule procuror.

— Atunci recunoşti că ţi-ai trădat patria ?

— Sînt transilvănean, domnule procuror. Prin faptul că m-am refugiat, în România, am dovedit că refuz cetăţenia maghiară.

— Atunci de ce te-ai întors ?

întrebarea era, desigur, logică. Ce era să-i răspund ? Mi-a venit în minte chipul grav al locotenent-colonelului Corcan : „Ne-ar fi de mare folos să ştim ce se petrece acolo, în nordul Transilvaniei, cu românii noştri“, îmi spusese el odată. Am încercat să argumentez că acolo rămăsese mama mea, singură şi fără alt sprijin, dar el m-a întrerupt furios :

— Lasă poveştile. Se ştie totul despre activitatea ta îndreptată împotriva statului. Avem destule dovezi ca să cerem pedeapsa capitală. Recunoaşte-ţi delictele, numai astfel vei obţine clemenţa tribunalului.

— Nu recunosc nimic.

— O să ajungi la spînzurătoare ! a urlat el scos din fire. Vei mai sta o săptămînă la „izolare”. Nu ai dreptul să primeşti şi să scrii scrisori.

— De ce, domnule procuror ?

— Comportare obraznică în timpul anchetei ! Gardă !

Santinela s-a ivit îndată şi m-a scos din birou. Ultima imagine a fost chipul procurorului care-şi ştergea mînios fruntea năduşită. _

Pe lungul culoar spre celula mea, mă gîndeam cu

amar la mersul „discuţiei”. Mă întrista mai ales prelungirea interdicţiei de a scrie şi a primi scrisori. Oare ce se petrece acasă ? Va fi ştiind mama de soarta mea ? Trecuseră aproape trei luni de cînd fusesem arestat, şi-n acest răstimp nu primisem nici o veste. Nu cumva şi mama are de suferit din cauză că fiul ei era considerat un adversar al regimului horthyst ? — m-am întrebat pentru a suta oară.

Simţeam nevoia să mă sfătuiesc cu cineva. Gîndurile negre nu-mi dădeau pace ; în singurătatea celulei — colegul meu lucra pînă tîrziu la atelier — m-am frămîntat îndelung, întrebîndu-mă ce surprize îmi ascundea viitorul. Abia aşteptam să merg a doua zi la infirmerie ; era singurul loc unde puteam primi o vorbă bună, un sfat, o îmbărbătare.

— Ce-ai mai făcut ieri, dragă Payer ? m-a întrebat Totovici de cum am intrat pe uşă. Nu cumva ai vrut să-l baţi şi pe procuror ?

— Nicidecum. Am avut doar o... discuţie de principii. Dar de unde ştiţi ?

— Lumea vorbeşte. Deţinuţii l-au auzit strigînd pe cînd erai în biroul lui. Cu ce l-ai supărat aşa de tare ?

Am relatat, pe scurt, discuţia din ziua precedentă. Auzind ameninţarea din final, doctorul mi-a pus o mină pe umăr :

— Fii pe pace, nu e după cum vrea eL Şi mie mi-a promis spînzurătoarea, şi uite că nu i-a mers. E un om rău, şi pe deasupra un „cîine credincios” al regimului. Se simte dator să ţipe şi să înspăimînte oamenii, dar pînă la sentinţă mai este.

— Mi-a prelungit izolarea cu o săptămînă.

— Mare lucru ! O să trăieşti ca şi pînă acum. Totuşi, data viitoare fereşte-te să-l mai înfurii. Poate să-ţi facă tot felul de necazuri pînă la proces.

— A şi început, domnule doctor. Nu ştiu nimic de acasă. Abia aşteptam interogatoriul, ştiind că după asta pot primi scrisori.

— Mai rabdă şi tu o săptămînă, mi-a spus doctorul cu blîndeţe.

După cîteva zile, în timpul plimbării — mergeam unul în urma altuia, în cerc, fără să vorbim, în curtea închi-

sorii — am auzit un ordin :

— Toţi cei sub optsprezece ani să iasă din cerc !

Am ieşit împreună cu alţii şi ne-am apropiat de subofiţerul care stătea pe trepte, cu un caiet şi cu un creion. Ne-a întrebat pe fiecare numele, vîrsta, numărul celulei în care „locuiam", apoi ne-a trimis să ne continuăm plimbarea. în aceeaşi zi, după-amiază, am fost scos din celulă şi dus la primul etaj. Pe coridor mai aşteptau cinci băieţi cam de vîrsta mea. Comandantul etajului, sergentul reangajat Lajos Gyânyi, ne-a condus la celula 47 :

— Aici veţi sta de acum înainte.

‘ Era o celulă mare, vecină cu dispensarul. Apoi ne-a condus la magazie, unde ne-a dat fiecăruia saltea, pătură, prosop, gamelă şi furculiţă. S-a uitat lung la mine — hainele mele, după atîtea bătăi la D.E.F., arătau jalnic. Mi-a dat un costum militar vechi. în cele din urmă, cu toată „zestrea" în braţe, ne-a dus din nou în celulă şi ne-a ex-» plicat cum să stivuim saltelele în timpul zilei, apoi ne-a poruncit să ne aliniem în mijlocul camerei.

— Fiecare să se prezinte şi să spună pentru ce a fost arestat. Dumneata, din dreapta. •

— Mă numesc Spirka Jozsef, sînt arestat pentru lipsuri nemotivate de la serviciu.

— Baka Kiss Joszef, arestat pentru furt de piese din uzina militară.

— Kiss Arpad, lipsuri nemotivate.

— Farkas Gyula, furt din uzina militară.

— Payer lulius, acuzat de înaltă trădare.

— Matkovici Anton, acuzat de acţiuni subversive.

— Mda, a spus sergentul. Unul şi unul. Dumneata, Payer, cu „înaltă trădare", cred că o să stai mai mult pe aţei. Te numesc comandant de celulă. Ai grijă de ordine, disciplină şi curăţenie. Nu vreau să avem discuţii pe tema asta. Diseară o să vă vină încă un camarad, un băiat de la bucătărie. Păstraţi-i locuL Dar pînă atunci,-puneţi mîna şi faceţi totul lună.

Ne-am apucat de lucru, întrebîndu-ne care să fie motivul acestui favor neaşteptat pentru noi. Seara, înainte de stingere, uşa s-a deschis larg. Santinela a introdus în celulă un băiat de-o şchioapă, cu ochi mari, frumoşi. în urma lui uşa s-a închis cu o pocnitură.

— Bună seara, a spus băiatul pe româneşte.

M-am apropiat în grabă de el :

— Cine eşti ? De unde vii ?

— Mă cheamă Teodor Coman şi sînt din comuna Moisei, judeţul Maramureş.

— Cîţi ani ai ?

— Zece.

— Şi de ce te-au trimis aici ?

— Sînt acuzat de înaltă trădare, a spus băiatul privindu-mă cu nevinovăţie în ochi.

M-am gîndit că la vîrsta lui nici nu înţelegea pe deplin gravitatea acestui termen : „înaltă trădare". Aş fi vrut să aflu mai multe despre el, dar m-am abţinut să-i pun întrebări. încă nu-i cunoşteam pe colegii de celulă şi n-aş fi vrut ca băiatul acesta, în naivitatea lui, să dezvăluie faţă de ei vreun amănunt preţios. în schimb, i-am vorbit despre regulile din închisoare, am încercat să-l încurajez şi să-i dau poveţe. Pe de-o parte mă bucuram că am alături un compatriot, dar pe de altă parte inima mi se strîn- gea de amărăciune cînd îl priveam, cînd îi auzeam glasul : iată, regimul horthyst a ajuns să vîre la închisoare şi copiii !

L-am ajutat să-şi pregătească culcuşul şi, după cîteva minute, i-am auzit respiraţia uşoară, liniştită. Bietul copil! mă gîndeam. Ce ştie el despre toate acestea ? Ce-or fi zicînd părinţii lui ştiindu-l în închisoare ?

Dimineaţa, sergentul Gyânyi a venit mai devreme ca de obicei.

— Spălaţi-vă, pieptănaţi-vă, pe urmă faceţi ordine cum v-am învăţat. O să avem o inspecţie importantă. Vorbiţi scurt, numai dacă sînteţi întrebaţi. Să nu începeţi cu plîngerile şi cu protestele. Nu uitaţi unde vă aflaţi şi pentru ce aţi fost închişi. Dacă aveţi vreo nevoie, spuneţi şi rezolvăm între noi. Nu trebuie să plictisiţi persoanele importante cu tot felul de mărunţişuri, ne-am înţeles ?

într-adevăr, pe la ora 11a venit un general însoţit de mai mulţi ofiţeri — procurori şi judecători. Generalul

ne-a privit cum stăteam aliniaţi în mijlocul celulei şi ne-a spus :

— S-a luat măsura ca tinerii sub 18 ani aflaţi la arest să fie ţinuţi separat. Nu vrem să învăţaţi lucruri rele de la răufăcătorii înveteraţi care se află la închisoare. Din motive umanitare, vi se acordă condiţii deosebite de viaţă. Celula 47 se va numi de acum încolo „Celula tineretului". Veţi primi mîncare şi seara. Aveţi dreptul la un pachet de cinci kilograme lunar. Chiar astăzi veţi primi cîte o carte poştală, ca să puteţi scrie acasă. Băgaţi de seamă ce scrieţi. Nici un cuvînt despre închisoare, nici o plîngere, nimic.' Plîngerile ni le adresaţi nouă. Are cineva ceva de spus ?

Am tăcut cu toţii, gîndindu-ne la ce ne spusese sergentul. Generalul s-a întors şi a plecat repede, cu toată suita după el.

După-amiază am primit, într-adevăr, cîte o carte poştală. Cu ochii împăienjeniţi de lacrimi am scris : „Dragă mamă, eu sînt bine sănătos. Te rog, trimte-mi un pachet de 5 kg cu alimente. îţi doresc multă sănătate şi te îmbrăţişez cu dragoste, fiul dumitale Iulius".

. în zilele următoare s-au perindat pe la noi diferite oficialităţi, care admirau în gura mare condiţiile bune de viaţă ce ni se oferiseră. Mai apoi am aflat că nu din motive umanitare se înfiinţase „Celula tineretului". Posturile de radio şi presa aliaţilor acuzau guvernul horthyst că în Ungaria fascistă sînt întemniţaţi şi copiii, din motive politice, şi demascau regimul inuman la care sînt supuşi, alături de deţinuţii maturi. Pentru a combate aceste acuzaţii, guvernul înfiinţase „Celula tineretului" în jurul căreia făcea mare caz. în celelalte închisori din ţară, însă, nu se schimbase nimic.

— Payer, la vorbitor !

Mi se părea că n-am auzit bine.

— Ce stai ? Hai la vorbitor, că te aşteaptă cineva, a strigat sergentul Gyânyi.

Am plecat împreună cu el, stăpînindu-mi cu mare greutate emoţia. Cine putea fi ? Era prima oară cînd

mă

chema cineva — dar cine anume ? Tremurînd de nerăbdare am aşteptat lingă uşă, cu faţa la perete — cum cerea regula — să fiu strigat. Minutele mi se păreau secole !

Cînd mi-am auzit numele, dintr-un salt am fost la uşă. Vorbitorul era o sală mare, cu două şiruri de scaune, fa- ţă-n faţă, despărţite cu o plasă de sîrmă. în spatele scaunelor stătea şeful vorbitorului, plutonierul Feke, care asculta discuţiile şi veghea ca deţinuţii şi vizitatorii să nu-şi transmită bileţele prin ochiurile plasei. Am cercetat cu privirea şirul de vizitatori şi am văzut-o pe mama. Mi s-a urcat un nod în gît. Am alergat spre scaunul din faţa ei şi m-am aşezat, fără să pot rosti nici un cuvînt. Pe chipul mamei se citea emoţia ; mi se părea că abia îşi reţine lacrimile.

— Am primit scrisoarea ta şi am venit imediat, i-am auzit ca prin vis glasul.

— Iţi mulţumesc, mamă. A fost greu drumul ?

— Lasă asta, avem numai zece minute pentru discuţie. Spune-mi despre tine. Cum te simţi, eşti bolnav ?

— Nu, mă simt bine.

— Arăţi atît de slăbit şi palid !

— Fiindcă nu-s deprins cu aerul de aici, i-am răspuns cu gîndul la plutonierul care asculta la un pas de noi.

— Ce ai la mînă ? Ce-ai păţit ?

— Am căzut şi mi-am fracturat mîna. E aproape vindecată.

— Ai căzut... a repetat mama neîncrezătoare.

— Da. Dacă veneai mîine, nu mai vedeai bandajul. Doctorul a spus că mi-l scoate chiar mîine. Ce mai e pe acasă ? am schimbat vorba.

— Toţi sînt bine şi te aşteaptă să te întorci curînd. Le-am spus de scrisoarea ta, şi mi-au dat curaj. O şă fie bine.

— Cînd te întorci acasă ?

— Mai stau aici vreo trei zile. Am găsit o cunoştinţă care m-a găzduit. înainte de plecare o să mai vin să te văd.

Numai dacă o să-ţi aprobe, mi-am spus în gînd, dar nădăjduiam că mama, tenace cum era, va reuşi şi asta.

— Ţi-am adus pachet cu alimente.

— îţi mulţumesc, mamă;

— Şi ceva lenjerie.

— îmi pare rău că mă găseşti aici...

— O să treacă. Ai încredere, m-a încurajat ea. Ai grijă de tine, fiule. Numai pe tine te am...

N-a mai putut continua din cauza lacrimilor. Plutonierul s-a apropiat de ea. Cînd trecuseră oare cele zece minute ?

Ne-am luat rămas bun privindu-ne prin plasa de sîrmă. Mama şi-a şters lacrimile şi a încercat să zîmbească.

S-a ţinut de cuvînt. A venit iarăşi, peste trei zile, dar n-am putut vorbi mare lucru. Mi-a dat să înţeleg că fusese greu să obţină un nou vorbitor ; mi-a comunicat că imediat după primirea scrisorii a trimis vorbă „unchiului" despre mine. După tonul ei mi-am dat seama că e vorba despre locotenent-colonelul Corcan. Despre întîlnirile cu el îi povestisem mamei, înainte de a fi arestat. M-am bucurat, deşi nu puteam să-i spun alte amănunte despre acuzaţiile ce mi se aduceau, despre ameninţarea procurorului.

— Unchiul o să înţeleagă situaţia mea, i-am spus.

— Desigur. Fii liniştit, n-o să te lăsăm la voia întîmplării...

Vizita mamei mi-a turnat noi speranţe în suflet. După ce au trecut zilele acelea, în care diferite persoane veneau să se intereseze de „Celula tineretului", viaţa noastră a reintrat în normal. Sergentul Gyănyi era un om cumsecade, dar comandantul principal al arestului, plutonierul major şef Jânos Csonka, devenise spaima deţinuţilor. Nu trecea zi să nu găsească un motiv pentru sancţiuni. Iar sancţiunile lui erau celebre prin cruzimea lor : ne scotea pe coridor şi ne ordona să pornim în „săritura broaştei", sau să stăm într-un picior, sau să ne tîrîm pe jos. Am aflat despre el, treptat, multe amănunte care-i întregeau portretul. Era o creaţie tipică a regimului fascisto-hor- thyst. După înscăunarea amiralului Horthy ca guvernator al Ungariei, Csonka — fostul porcar de pe moşia unui baron ungur — s-a înscris ca voluntar în noua armată horthystă, a participat la acţiuni antimuncitoreşti şi se evidenţiase

prin sălbăticia cu care-i trata pe cei arestaţi. Faptele lui au atras atenţia şefilor horthyşti ; a avansat treptat, ajungînd un fel de comandant neoficial al închisorii militare din Budapesta. Cruzimea lui înnăscută găsea aici un teren propice de manifestare. Era nelipsit de la execuţiile ce aveau loc în curtea închisorii...

Căci execuţiile se îndesiseră. Începînd din luna august 1943, pedeapsa capitală revenea tot mai des pe buzele judecătorilor care dădeau verdictul. Aproape că nu trecea zi fără o execuţie prin împuşcare sau prin şireang. Treptat aflasem tot ce se putea afla despre modul în care se desfăşurau ultimele ore ale unui condamnat la moarte. Legile horthyste cereau ca cei condamnaţi la moarte prin judecata „statarială", procedură de urgenţă, să fie executaţi în cel mult 24 de ore de la pronunţarea sentinţei. Condamnatul, după ce primea fatalul verdict, nu mai era dus în celula sa, ci într-una specială poreclită „la bile", fiindcă acolo i se puneau lanţuri cu bile de fier la mîini şi la picioare. Santinela era obligată să-l supravegheze din zece în zece minute prin vizorul de la uşă, pentru ca nu cumva condamnatul să se sinucidă. I se punea la dispoziţie hîrtic şi creion pentru o ultimă scrisoare adresată celor apropia ţi. Din fondurile închisorii avea dreptul să-şi comande de mîncare şi de băut.

Execuţia avea loc a doua zi, în cursul dimineţii, şi se desfăşura cu un anume ceremonial. Sosea, mai întîi, o subunitate de soldaţi cu căşti ; între ei erau 12 toboşari. Patru militari erau trimişi „la bile" să ia în primire condamnatul, care venea, escortat, tîrîndu-şi bilele şi lanţurile. Ajuns în careul format din militari i se citea sentinţa, apoi era predat comandantului companiei. Acesta comanda pas de defilare pe loc ; tobele duruiau; doi militari îl duceau pe condamnat la 2id, îl puneau în genunchi, îi scoteau lanţurile şi-i prindeau braţele cu nişte verigi de fier prinse în zid, apoi îl legau la ochi...

Efectivul „Celulei tineretului" creştea mereu. Rînd pe rînd au venit Bajko Jozsef, în vîrstă de 16 ani, secui din comuna Ditrău-Ardeal, acuzat de „înaltă trădare", Masici Zsivkov, Stricevici Negoslav, Milan Petrovici, din teritoriul iugoslav ocupat de Ungaria, acuzaţi de „acţiuni subversive contra statului ungar", Nagy Tibor

din Budapesta, arestat pentru furt din uzina militară... Curînd, celula noastră a ajuns să găzduiască 17 tineri, din care 7 eram deţinuţi politici. Procesele ţineau de dimineaţa pînă seara, cei condamnaţi erau duşi la alte închisori sau — cei con-
damnaţi cu pedeapsa capitală — îşi făceau ultimul drum între celula cu bile şi zidul cenuşiu din curtea închisorii.

în luna octombrie, generalul-colonel Szombathelyi Fe- renc a inspectat închisoarea, a vizitat toate celulele şi a făcut cunoscut că „din motive umanitare" cei condamnaţi sau cu dqsarul complet la procuratură vor fi puşi în libertate cu condiţia ca la 30 martie 1944 să se prezinte din nou la închisoare pentru executarea pedepsei. De acest „concediu" n-au beneficiat însă cei acuzaţi de înaltă trădare, acţiuni subversive sau dezertare din armată. A doua zi după această inspecţie, cei în cauză au şi plecat, în „Celula Tineretului" am rămas şapte inşi : trei din Transilvania de Nord şi patru din Iugoslavia.

Prin deţinutul „concediat" Farkas Gyula am reuşit să trimit mamei o scrisoare în care i-am putut scrie mai mult decît în obişnuitele cărţi poştale oficiale. O rugam să încerce să ia legătura cît mai grabnic cu locotenent-co- lonelul Corcan, să-i comunice unde mă găsesc. Scrisoarea mea a avut un efect neaşteptat: după cîteva zile am fost chemat la vorbitor. M-am dus acolo cu inima bătîndu-mi nebuneşte în piept, încredinţat că a venit iarăşi mama. M-am pomenit în faţa unui bărbat elegant, cu părul cărunt, cu trăsături frumoase, care s-a prezentat :

— Sînt avocat doctor Dybas Bela, căpitan în rezervă. Am fost angajat de către mama ta pentru a te apăra. Cred că eşti de acord...

— Cum să nu fiu de acord ! Pînă acum nu m-a apărat nimeni. Nici nu speram să mai existe vreo posibilitate...

— Uite că există. Semnează împuternicirea prin care declari că eşti de acord să te apăr.

Am luat stiloul şi am semnat cu grijă hîrtia aceea care — speram — avea să-mi aducă salvarea. Avocatul a împăturit-o atent, a pus-o în servietă şi a ridicat privirea spre mine :

— Acum, spune-mi despre dumneata. De ce ai fost

arestat, de cînd eşti aici, ce acuzaţie ţi se aduce. încă n-am avut posibilitatea să-ţi văd dosarul.

Am relatat, pe scurt, cum am fost arestat, fără să-i împărtăşesc bănuiala că tocmai cineva din preajma episcopului — sau chiar episcopul însuşi — chemase poliţia pe cînd mă aflam în anticameră. M-am oprit mai mult

asupra „tratamentului” la care fusesem supus în timpul anchetei.

— Oamenii aceia s-au purtat ca nişte fiare. M-au călcat în picioare, m-au bătut la tălpi cu bastoanele de cauciuc, mi-au fracturat mîna... Uitaţi-vă şi dumneavoastră^ fractura s-a vindecat, dar osul s-a prins greşit şi am rămas cu braţul pe jumătate paralizat. Au făcut din mine un infirm. Am încercat să mă plîng, dar nu m-a ascultat nimeni. Oare legea îngăduie aşa ceva ?

Avocatul nota repede tot ce-i spuneam. Mi-a cerut numele celor care mă torturaseră, apoi mi-a spus cu tristeţe :

— Desigur, legea interzice asemenea metode. Bătaia şi torturile sînt interzise la interogatoriu, dar cei de la D.E.F. nu prea ţin seama de asta. Am mai apărat inculpaţi din Transilvania de Nord şi ştiu cum stau lucrurile. Toţi cei care trec pe la D.E.F. sînt torturaţi în timpul anchetei. De fiecare dată am adus acest fapt la cunoştinţa tribunalului, dar judecătorii nu dau importanţă. Oricum, voi introduce o plîngere. Acum, dacă am devenit apărătorul dumitale, o să am acces şi la dosar. O să-l studiez şi în cîteva zile vin din nou să stăm de vorbă. Vreau să te încredinţez că-mi voi da toată silinţa să te salvez. Dar mai întîi să văd documentele.

M-am întors în celulă plin de speranţă. Eram recunoscător mamei pentru că izbutise să ia legătura cu Cor- can ; lui îi datoram, desigur, prezenţa avocatului. De acum eram liniştit : nu se mai putea să „dispar fără urmă”, cum aflasem că se mai întîmplase cu alţi deţinuţi din închisorile horthyste.

— Nu trebuie să-ţi pierzi speranţa, mi-a spus mama la următoarea întîlnire.

De astă dată, în sală eram numai noi şi comandantul vorbitorului, plutonierul Feke.

— A fost avocatul la mine.

— Ştiam, a zîmbit mama. Intr-un fel, se poate spune că eu l-am trimis.

— Cum ai reuşit ?

— Am făcut cum m-a învăţat „unchiul”. Am mers la ambasada română şi am cerut audienţă. Am aiătat situa-

ţia în care te găseşti şi ei mi l-au indicat pe avocatul Dybas să te apere. Mi-au spus că la primul schimb de deţinuţi, ambasada română te va trece pe listă.

— Ce schimb ? Nu înţeleg.

— Există o convenţie între România şi Ungaria pentru schimbul de deţinuţi. Dar pentru asta trebuie mai în-, tîi să fii judecat şi să primeşti sentinţa.

M-am străduit să-mi ascund neliniştea : dacă sentinţa era cea atît de des auzită în ultima vreme pentru cazurile de „înaltă trădare" ? Dacă urma să fiu executat, conform legii statariale, în 24 de ore ? Nici nu putea fi vorba ca în acest răstimp, atît de scurt, să se poată face vreo intervenţie. Căutînd să iau o înfăţişare indiferentă, i-am spus mamei :

— Nu-mi rămîne decît să aştept judecata. Asta însă poate să dureze mult şi bine. ...

— Există o regulă, mi-a spus mama liniştită. Procesul nu se poate amîna la nesfîrşit. Legea nu permite să se depăşească un anumit termen...

— Puţin le pasă lor de lege, am izbucnit.

Mama mi-a făcut un semn spre plutonierul Feke, care se prefăcea că priveşte pe fereastră. La cuvintele mele, el s-a întors spre noi zîmbind cu înţelegere.

— Nu vorbi aşa, dragul meu.

— Dar cum să vorbesc ? Am văzut destule. Legea nu permite să te aresteze fără probe. M-au arestat. Legea nu permite să smulgi declaraţii cu ajutorul forţei. Erau să mă ucidă. Şi mai vrei să am încredere în lege !

Stînd astfel de vorbă nu mi-am dat seama cum trece timpul ; priveam cînd şi cînd spre plutonier, aşteptînd din clipă-n clipă avertismentul nemilos că timpul de vorbitor s-a terminat.

— Stai liniştit, mi-a spus mama zîmbind iarăşi. Am aranjat cu domnul plutonier ; de data asta va face o excepţie.

într-adevăr, convorbirea noastră, aprobată pentru zece minute, a durat aproape o oră. O oră în care am sorbit parcă noi puteri din cuvintele încurajatoare ale mamei, din zîmbetul ei blajin, din privirea ei caldă şi în acelaşi timp fermă. La plecare, plutonierul a deschis o uşiţă în paravanul care despărţea încăperea în două şi mi-a făcut semn să trec „dincolo", depăşind fatala plasă de sîrmă. După o clipă mă aflam în braţele mamei.

— Curaj, dragul meu ! mi-a spus ea încă o dată.

Mi-am dat seama atunci, o dată mai mult, de forţa care se ascundea sub această înfăţişare blajină. Mama mea, fosta conducătoare a azilului din Baia Mare,. omul milos şi bun ca pîinea caldă, dovedea în anumite momente o tărie de cremene. Abia seara, închis iarăşi între zidurile celulei, am avut răgaz să trec în revistă tot ce se întîm- plase. Mi-am imaginat drumurile ei, aşteptările îndelungi la uşile oficialităţilor, insistenţa cu care ceruse — şi obţinuse — dreptul de a sta de vorbă cu mine, apoi intervenţiile pentru avocat, riscurile pe care le înfruntase ca să dea de veste lui Corcan despre situaţia mea. Tăria ei îmi dădea şi mie mai multă forţă, răbdare şi rezistenţă în greaua împrejurare în care mă aflam. Ea ştia să lupte ; va trebui să lupt şi eu mai departe, să nu mă las înfrînt !

Cu această hotărîre am început, în zilele care au urmat, să-mi continui acolo, în închisoare, sub paza baionetelor, activitatea pentru care îmi pierdusem libertatea. în timpul „plimbării" aveam posibilitatea să schimb cîteva cuvinte cu deţinuţii. Am aflat noi fapte care se petreceau în zona cotropită de horthyşti ; ardeleni duşi cu forţa la muncă, arestaţi pentru dezertare, persecutaţi, schingiuit i şi chiar ucişi. Toate acestea constituiau informaţii preţioase, dar deocamdată nu aveam cum să le transmit. Le ţineam minte cu grijă, le verificam cînd aveam prilejul, le completam, nădăjduind că voi avea cîndva posibilitatea să le fac cunoscute.

Avocatul a venit curînd.

— Ţi-am studiat amănunţit dosarul, au fost primele lui cuvinte.

— Şi ce părere aveţi ? Cum stau ?

— Pe-o parte, aş zice că stai prost. Deşi n-ai semnat procesul verbal, există destule dovezi că ai transmis în afara ţării informaţii despre situaţia internă. După codul penal, acest fapt este socotit act de trădare-şi, fiindcă sîn- tem în timp de război, poate ajunge pînă la pedeapsa capitală... Stai, nu te speria. Asta e în principiu. Dat fiind faptul că eşti minor, cred că pot obţine clemenţa tribunalului. Am de gînd să cer, în pledoaria mea, o condamnare la zece ani închisoare.

•— Zece ani !

— în condiţiile astea, ar fi o victorie pentru dumneata. Nu uita că pentru asemenea fapte mulţi au ajuns în faţa plutonului de execuţie...

Vorbea cu calm, aproape cu răceală, şi-n clipa aceea am fost foarte supărat pe el. Mai apoi am încercat să-l înţeleg : pentru el reprezentam un caz, un dosar ca multe altele pe care le avea. El îşi făcea meseria şi se străduia să obţină pentru mine o pedeapsă cît mai uşoară. Dacă „uşoară" se putea numi o condamnare la zece ani închisoare !

La următoarea vizită a mamei, planul meu de a transmite informaţiile pe care le aflam era aproape realizat : tot ce auzisem între timp scrisesem pe cîteva foiţe de ţigări, folosind un creion bine ascuţit. I-am dat mamei de înţeles că la plecare o să-i transmit un mesaj pentru „unchiul[1], bizuindu-mă pe faptul că plutonierul Feke se arăta la fel de binevoitor şi de dispus să „închidă ochii". Desigur, n-o făcea gratuit ; mama m-a făcut să înţeleg, la rîndul ei, că se îngrijise cum se cuvine de organizarea acestei întrevederi, iar bunăvoinţa lui Feke era, fireşte, legată şi de unele avantaje materiale. Aşadar, la plecare, cînd mama s-a ridicat în picioare, plutonierul a deschis iarăşi uşiţa :

— Hai, Payer, îmbrăţişează-ţi mama, că nu se ştie cînd o mai vezi !

M-am repezit şi am sărutat mîna mamei ; în acelaşi moment i-am strecurat în palmă micul ghem de hîrtie — mesajul meu la care lucrasem atîta.

Cînd ne-am revăzut, primele ei cuvinte au fost :

— „Unchiul" îţi mulţumeşte că nu l-ai uitat. Mi-a spus că aşteaptă cu nerăbdare veşti de la tine !

Abia mi-am putut ascunde bucuria : reuşisem ! În lupta mea cu D.E.F.-ul, nu fusesem înfrînt ! Aţi crezut voi, domnule Tolnay, Orgovány şi toţi ceilalţi, că m-aţi înmormîntat de viu între zidurile închisorii, că mi-aţi pus călcîiul pe grumaz, dar iată-mă din nou în luptă, cu credinţă în dreptatea mea şi în ziua de mîine ! Şi ca mine sînt atîţia, tineri şi bătrîni, ştiuţi sau neştiuţi, oameni care înfruntă primejdia şi închisorile şi moartea,

pentru liber-
tatea acestui pămînt al Transilvaniei, pe care l-am locuit din moşi strămoşi !

*

O dată cu venirea iernii, spectrul foamei şi-a arătat colţii peste întreaga ţară sărăcită de război. Aflasem de afară veşti tot mai alarmante : raţiile de alimente erau tot mai mici, tutunul lipsea, oamenii adunau mucuri de ţigări de pe stradă. Fireşte că nici în închisoare n-o duceam mai bine. Raţiile de alimente se micşoraseră, pachetele primite de acasă erau tot mai mici. Noi, cei din „Celula tineretului[11], ne organizam cum puteam ca să facem faţă. împărţeam între noi, pe rînd, conţinutul pachetelor primite ; la fel procedam şi cu „suplimentele" ocazionale care ni se dădeau uneori. De pildă, eu aveam o mică raţie deosebită ca „şef de celulă" ; Bojko şi Zsivkov primeau pîine şi mucuri de ţigări fiindcă făceau curăţenie în „Celula ofiţerilor" ; Coman cel mic, care lucra la bucătărie, mai aducea şi el cîte ceva.

De Anul Nou, deţinuţii politici din Transilvania de Nord au avut o surpriză plăcută : din partea ambasadei române au primit cîte un pachet cu 100 ţigări. Era un cadou de mare valoare, dacă ne gîndim că pentru cîteva ţigări puteai primi o jumătate de pîine, iar în schimbul a 15—20 ţigări obţineai chiar un costum de haine !

Imediat după Anul Nou 1944, tribunalul militar şi-a intensificat activitatea. Uneori dezbaterile durau pînă seara tîrziu, iar noi, deţinuţii, urmăream cu îngrijorare zvonurile alarmante : dezertările de pe front se înmulţiseră, tribunalul pronunţa pedepse tot mai aspre. Chiar la începutul lunii ianuarie au fost închişi un grup de ofiţeri ai armatei ungare, aduşi direct de pe front. Cît timp au stat în închisoare au fost izolaţi total ; la ora lor de plimbare, nici un deţinut nu avea dreptul de a se afla în curte, iar în acest răstimp erau supravegheaţi de plutonierul major şef Csonka, despre care am mai vorbit. în timpul plimbării lor, celula ce le fusese destinată — o sală aparte, folosită de obicei pentru

slujbe religioase — era curăţată de doi deţinuţi sub supravegherea chiar a comandantului închisorii. Aceste măsuri excepţionale m-au făcut şi mai
curios să aflu mai multe despre acest grup, dar toate eforturile mele şi ale celorlalţi au fost zadarnice. După două săptămîni, grupul de ofiţeri a dispărut din închisoare, învăluit în aceeaşi tăcere. Se zvonea că au fost condamnaţi la moarte şi executaţi ; pe urmă am auzit că au fost degradaţi şi trimişi din nou pe front, într-un batalion disciplinar, dar adevărul nu l-am aflat niciodată.

Cam tot pe atunci o altă veste ne-a tulburat pe toţi : guvernul horthyst luase hotărîrea să formeze companii de „voluntari" din deţinuţii condamnaţi — cu excepţia celor politici. .Au început înscrierile. Mulţi preferau să iasă din închisoare şi să meargă pe front, înfruntînd alte riscuri şi alte primejdii.

Asupra noastră, a celor din „Celula tineretului", a început să se abată braţul necruţător al justiţiei.

Primul proces din anul 1944 a fost al lui Baka Kiss JAzsef, acuzat de furtul unei curele de transmisie dintr-o uzină militarizată. Procesul a durat puţin, iar sentinţa ne-a cutremurat pe toţi : pedeapsa capitală, executarea prin spînzurătoare. Era prima condamnare la moarte a unui camarad de celulă. în seara aceea am vorbit puţin şi ne-am culcat devreme, dar nici unul nu dormea. îi auzeam răsucindu-se în aşternuturi, oftînd. Fiecare se gîidea, fără-ndoială, la pedeapsa care-l aşteaptă...

După cîteva zile, a venit vestea că ţinîndu-se seama de vîrsta lui — avea doar 16 ani — Baka Kiss a fost graţiat, schimbîndu-i-se pedeapsa în 15 ani închisoare.' Apoi procesele s-au ţinut lanţ. Din cei 17 acuzaţi de „activitate subversivă contra statului", 14 au fost condamnaţi la moarte, dintre care 11 au fost executaţi. La începutul lunii februarie, a avut loc procesul minorului Bajko Jozsef, secui din nordul Transilvaniei, acuzat de „înaltă trădare." După două ore de dezbatere s-a pronunţat sentinţa : 10 ani închisoare ! Dar procesele nu se rezumau la cei din „Celula tineretului". în aceeaşi perioadă au fost judecaţi şi condamnaţi Cetăţean luliu din Baia Mare, Albu loan şi Vancea Nicolae. Sentinţele aspre curgeau cu nemiluita...

Aşteptam şi eu, cu inima strînsă, momentul confrun-

tării. Avocatul mă prevenise că voi fi judecat în luna februarie, dar data nu era încă fixată. în sfîrşit, la 17 februarie, mi s-a înmînat, sub semnătură, o adresă a Procuraturii militare din Budapesta, prin care mi se aducea la cunoştinţă că cercetările efectuate de procuratură au sta-
bilit că în mod întemeiat fusesem acuzat de înalta trădare, în consecinţă se ordonă arestarea definitivă şi predarea mea Tribunalului militar, urmînd ca la data de 18 februarie 1944 să fiu judecat într-o „şedinţă statarială"...

Aşadar, mîine.

Cea mai grea zi din viaţa mea !

Judecata statarială însemna că mi se acordă o atenţie deosebită. Procesul avea să se desfăşoare cu uşile închise ; o vizită medicală specială trebuia să ateste, în prealabil, că deţinutul este sănătos din punct de vedere fizic şi psihic.'..

Vizita medicală odată încheiată, m-am întors în celulă şi am început să mă pregătesc. Se părea că şi cei ce mă păzeau mă priveau cu un anumit respect. Mi-au îngăduit să împrumut un costum bun, mi s-a dat o cravată ; am fost condus la croitorie să-mi calc hainele şi cămaşa.

Seara tîrziu, după stingere, stăteam întins pe saltea, în frigul şi întunericul celulei, şi mă gîndeam la confruntarea care mă aştepta. Eram hotărît să nu cedez, să nu-mi recunosc „vinovăţia". Mă acuzau de înaltă trădare. Pe cine trădasem în fond? Tot ce făcusem era în favoarea patriei mele, a *adevăratei patrii.* Alături de mine erau mulţi care gîndeau la fel, care refuzau să recunoască nedreapta împărţeală care aruncase frumoasele noastre ţinuturi sub apăsarea străină ; m-am gîndit la tot ce văzusem, aflasem şi simţisem în timpul ocupaţiei şi m-am socotit îndreptăţit să acţionez aşa cum îmi dictase conştiinţa. Cu acest gînd, într-un tîrziu, am adormit, ca să adun forţe pentru lupta ce mă aştepta.

5
PROCESUL

Dimineaţa m-am trezit cu o apăsare pe suflet ; era vorba de soarta mea, de viaţa mea, pornisem pe o cale presărată cu primejdii, dar mă simţeam la fel de hotărît sămerg înainte, orice s-ar întîmpla !

M-am străduit, aşadar, să-mi ascund emoţia care mă încerca ; am mîncat cu poftă, iar la ora 8 un soldat înarmat m-a luat în primire.

— Bagă de seamă, mi-a spus el, nu ai voie să vorbeşti cu nimeni. Iar dacă încerci să fugi, am ordin să trag fără nici o somaţie !

— Fii liniştit, i-am răspuns, n-o să încerc să fug.

M-a condus la intrarea Tribunalului militar. în hol era multă lume care aştepta începutul proceselor ; ştiam de la cei care fuseseră judecaţi că multe procese se transformau în „spectacole" pentru domnii şi doamnele din înalta societate. Se mai spunea că după execuţii prin spîn- zurare, erau femei care cumpărau la licitaţie bucăţele din ştreang, susţinînd că sînt „aducătoare de noroc" !

Am fost condus într-o cameră, unde am rămas închis împreună cu santinela. După cîteva minute uşa s-a deschis şi a apărut avocatul ; în urma lui, în cadrul uşii, mama. Am dat să mă avînt spre ea, dar soldatul care mă păzea m-a apucat de braţ :

— Nu e voie...

I-am zîmbit mamei, iar ea mi-a făcut un semn liniştitor. Uşa s-a închis. Avocatul a prezentat santinelei un document şi i s-a permis să stea de vorbă cu mine.

— Ai grijă, băiete, nu intra în discuţie cu procurorul sau cu preşedintele tribunalului. Nu vorbi neîntrebat, iar dacă te întreabă, răspunde scurt prin ,,da“ sau ,,nu“.

— Cred că au hotărîrea deja luată...

— Nu te teme, orice s-ar întîmpla astăzi. Am împuternicire de la ambasadă să cer schimbul. în situaţia asta, sentinţa nu mai contează.

Am fost chemaţi în sala procesului. Avocatul a plecat înainte, după ce mi-a strîns mîna încurajator. Am ieşit, însoţit de santinelă, în hol. Auzeam şoaptele „spectatorilor” care aflaseră că sînt deţinut politic şi că voi fi judecat în şedinţă statarială.

— Ce tînăr e !

— O fi comunist.

— E încă un copil...

— Copil sau nu, e duşman !

— Bietul de el...

Treceam pe lîngă aceşti oameni care mă priveau cu o curiozitate lacomă, ascultam vorbele lor şi mă simţeam cumva deasupra lor, purtător al unui mesaj pe care ei nici măcar nu-l înţelegeau. M-au condus spre uşa unei săli mai mici, dintr-o latură a clădirii ; pe perete atîrna o tăbliţă: „Dezbatere închisă”. Am intrat şi m-am aşezat în banca tare din boxa acuzaţilor. Sala arăta sinistru. Avea draperii negre pe pereţi şi masa tribunalului era **drapată** tot în negru. Băncile pentru public — **destul de puţine —** erau goale ; am descoperit-o într-un colţ pe mama. Am schimbat iarăşi un semn cu ea, sub privirile încruntate **ale** santinelei.

Fix la ora 9 a intrat completul ide judecată, format numai din ofiţeri. în lumina lămpilor epoleţii lor străluceau; feţele păreau împietrite. Ştiam că nu am de aşteptat nimic bun de la aceşti oameni, funcţionari devotaţi ai regimului horthyst.

Preşedintele a deschis şedinţa, arătînd că s-a aprobat ca mama acuzatului să fie prezentă în sala de dezbateri, întrucît acuzatul e minor. A atras atenţia însă că divulgarea în public a câlor ce aude în sală se pedepseşte cu închisoarea pînă la 5 ani. Avocatul a cerut cuvîntul şi **a** protestat împotriva dezbaterii statariale.

— Clientul meu este arestat de 9 luni, iar potrivit legii dezbaterea statarială trebuie să aibă loc în 24 de

ore după

arestare. Aşadar, cerem ca procesul să fie dezbătut de tribunalul militar obişnuit.

— Cererea se respinge, a replicat preşedintele. Acuza* tul a fost arestat acum 9 luni, dar a stat în arest preventiv. Arestarea definitivă s-a ordonat de procuratură la 17 februarie 1944 ora 13, ca atare dezbaterea statarială este legală.

Avocatul a încercat să mai discute, dar preşedintele l-a întrerupt cu asprime, întrebîndu-l dacă are vreo obiecţie „de fond", apoi a dat cuvîntul procurorului, care a început să citească actul de acuzare. Cînd a rostit cuvintele care mă învinuiau că am recrutat „colaboratori, trădători de ţară ca şi el", nu m-am mai putut abţine. Am sărit în picioare strigînd :

— E o minciună! N-am recrutat pe nimeni !

— Linişte ! a strigat preşedintele. Acuzat, pentru purtare necuviincioasă în faţa instanţei, vei primi trei zile de izolare !

După ce s-a citit actul de acuzare, preşedintele a început să mă întrebe, punct cu punct, dacă recunoşteam învinovăţirile ce mi se aduceau. În cele mai multe cazuri, am răspuns prin „nu, nu recunosc". După ton, vedeam că e tot mai nemulţumit. La o nouă negare de-a mea, a strigat:

— Oricît ai nega, tot la zid te vom trimite.

— Dacă aveţi sentinţa gata hotărîtă, ce rost mai are procesul acesta ? l-am întrebat.

A urmat o explozie de furie. Preşedintele, scos din fire, mi-a spus că sînt obraznic, un mucos lipsit de răspundere, care nici măcar nu-şi recunoaşte faptele — şi mi-a dat din nou trei zile de „izolare".

Avocatul mi-a făcut un semn discret, dar hotărît, amin- tindu-mi cum trebuie să mă port. M-am străduit să mă liniştesc, dar îmi simţeam urechile vîjîind, auzeam ca din depărtare cuvintele preşedintelui, apoi pledoaria avocatului, întrebările procurorului... .

Nu ştiu cînd am început să vorbesc. Vorbeam repede, aproape fără şir, era dreptul meu, „ultimul cuvînt al acuzatului." Am amintit suferinţele populaţiei din Transilvania de Nord care au început din primele clipe ale cotropirii horthyste, am arătat spre mama mea,

concediată pentru
că era românc㠄, am înşirat cazurile pe care le cunoşteam **de** persecuţii, trimiteri la muncă forţată, mi-am arătat **braţul** schilodii în timpul „anchetei” de la D.E.F.

Mă ascultau în tăcere, cu feţele împietrite. Cînd m-am oprit, istovit, preşedintele s-a ridicat anunţînd că tribunalul se retrage pentru deliberare.

M-am ridicat aproape fără voia mea, apoi, după ce judecătorii au ieşit, m-a apăsat pe umăr mîna grea a santinelei. Am recăzut pe bancă, inert. îmi simţeam creierul gol de gînduri. Un singur lucru îmi rămăsese din toată şedinţa — cuvintele aspre ale procurorului : „pedeapsa capitală”.

Curtea a revenit după zece minute. Am ascultat în picioare, cu capul plecat, sentinţa : Tribunalul **a** găsit vinovat de „înaltă trădare” pe numitul Payer lulius din Baia Mare. Sentinţa este cea prevăzută de articolul 396 din Codul Penal. Condamnatul are dreptul de a cere graţierea de la înălţimea sa Horthy Miklos, guvernatorul Ungariei, sau de la înălţimea sa comandantul Diviziei 1 „Budapesta”. În caz de neprimire a graţierii, sentinţa, în conformitate cu legea marţială statarială, va fi executată în 24 de ore!

Un ţipăt s-a auzit în sală — glasul mamei, ca o tînguire :

— Fiul meu...

Avocatul a venit repede lingă mine. M-a asigurat că pleacă imediat să introducă cererea de graţiere. Mama, cu lacrimi în ochi, m-a încurajat amintindu-mi de schimbul făgăduit de ambasadă. îi ascultam pe a.mîndoi, tot mai neîncrezător în soarta care mă aştepta...

Nu m-am mai întors în „Celula tineretului” după pro-**ces.** Conform sinistrei reguli a închisorii, de la tribunal m-au condus direct în celula condamnaţilor la moarte, **celebra** cameră căreia umorul negru al deţinuţilor îi atri**buise** porecla „la bile”. Acolo mi s-au pus la îndemjnă **hîrtie** şi instrumente de scris. Colegul meu

de celulă **Co-** man, micul Coman acuzat de înaltă trădare la vîrsta de 10 ani, mi-a adus cina. Abia m-am atins de mîncare ; mă

simţeam istovit şi, în acelaşi timp, demoralizat. De astă dată soarta îmi era pecetluită. M-am întins pe pat şi fără voie mi-am amintit frînturi din cele petrecute la proces. * Glasul procurorului, plin de ură, citind actul de'acuzare care se încheia cu teribila frază „cerem pedeapsa capitală”... Strigătul pătimaş al preşedintelui : „Avem funie şi cartuşe pentru tine şi pentru complicii tăi !“ Apoi ţipătul mamei, auzind sentinţa : „Fiul meu !“

E drept, mi se oferise o şansă : graţierea. Dar sentinţa trebuia executată în 24 de ore, deci cererea de graţiere trebuia să parcurgă în acest răstimp tot drumul de la tribunal pînă la „înălţimile lor“ şi înapoi, la închisoare, înainte de a fi prea tîrziu. Va reuşi avocatul să învingă în acest timp toate obstacolele, să obţină audienţe, să pledeze, să prezinte argumente, să înduplece şi să se întoarcă triumfător, agitînd de departe hîrtia care însemna salvarea unei vieţi ?

De ce n-ar fi reuşit ? Întîiul adversar şi cel mai înverşunat — D.E.F.-ul. Cei de acolo, n-aveau să-mi ierte niciodată purtarea. îndrăznisem să-i înfrunt în bîrlogul lor, să le ignor faima şi — culmea ! — chiar să ridic mîna asupra lor ! Vor lăsa ei să le scape prilejul unei răzbunări lipsite de riscuri ? Condamnarea exista, sentinţa trebuia executată în 24 de ore ! însuşi procurorul ar fi putut bara calea cererii de graţiere, repetîndu-şi argumentele de la proces : „duşman înrăit”, „trădător”, „denigrator al patriei”...

A fost o noapte groaznică. Aţipeam uneori, doborît de oboseală, şi mă trezeam cu inima bătîndu-mi nebuneşte ; văzusem de-atîtea ori „ceremonialul” sumbru al execuţiilor, ştiam clipă de clipă cum se desfăşoară ; vedeam în vis ţevile negre ale armelor, auzeam duruitul tobei care preceda comanda „foc”... Şi iarăşi, cu ochii larg deschişi în bezna celulei, cădeam pradă întrebărilor. Pînă cînd aţipeam, pradă negrului coşmar.

În sfîrşit, iată zorile. O dimineaţă senină, cu bruma strălucind pe acoperişuri. Stăteam la fereastra îngustă a celulei. Printre zăbrele, dincolo de Dealul Cetăţii, se ridica discul roşu al soarelui. Mi-am adus aminte de acasă :. şi pe acolo soarele apare brusc de sub umbra muntelui.

Numai

că muntele acela, Gutîiul, era atît de departe ! 11 voi mai vedea vreodată ? Nu cumva acesta este cel de pe urmă răsărit de soare pe care-l văd ? Privind la văpaia trandafirie ce inundase cerul, mi-am simţit ochii plini de lacrimi. Teamă, deznădejde... Sentimente omeneşti. Nu-l cred pe omul care afirmă că nu se teme de moarte. Mai ales atunci cînd moartea e ceva inevitabil, cu un termen precis : o zi, cîteva ore doar. Ce va face mama, singură, fără nici un sprijin, rămasă cu durerea de a-şi fi pierdut înainte de vreme singurul copil ? Cum o vor privi de acum încolo oamenii din jur, aflînd că fiul ei a pierit de gloanţele plutonului de execuţie ? Cîţi oameni vor şti adevărul ? Se va învrednici cineva să-i aline durerea, să-i asculte jalea şi. să-i înţeleagă amarul unei vieţi fără noroc ?...

Minutele treceau ; nu simţeam răceala zidului, nu-mi păsa de gratiile groase care-mi zăvorau lumina. Am încercat iarăşi să-mi închipui cum va arăta propriul meu supliciu. Drumul prin curtea largă, urmărit de mii de ochi de la ferestre. Cu toţii ştiau povestea mea ; „telefonul[1]" fără fir care leagă între ele atîtea conştiinţe a funcţionat şi de astă dată, deţinuţii ştiu că am fost condamnat şi pentru ce am fost condamnat. De mă voi arăta înfricoşat, ochii lor mă vor acuza mai aspru decît procurorul. Va trebui să parcurg acest ultim drum cu fruntea sus. Aşa cum am trăit şi am înfruntat totul, în numele marelui adevăr căruia m-am dedicat 1

Cu aceste gînduri m-am mai îmbărbătat, în timp ce minutele treceau, neîndurătoare, apropiind clipa fatală. O altă grijă a început să mă frămînte : de ce nu venise mama ? După regulile ştiute, condamnatul la moarte mai avea dreptul la un ultim vorbitor, o întrevedere cu cei apropiaţi. Mama ştia, fără-ndoială, aceasta. Atunci de ce n-a venit ? Va fi alergînd pe la autorităţi, încercînd să mă salveze ? Sau i s-o fi întîmplat ceva ? Oare să n-am nici măcar prilejul să-mi iau rămas bun, să-i cer iertare pentru necazurile pe care i le-am făcut ? Dar poate e mai bine aşa. Despărţirea ar fi şi mai dureroasă...

Paşi cadenţaţi au răsunat în curtea închisorii. Pentru o cljpă, inima a încetat să-mi bată. Un văl negru mi s-a

aşternut înaintea ochilor. După ce clipa de slăbiciune a trecut, m-am îmbărbătat iarăşi : da, venise momentul decisiv, ultima speranţă dispăruse, acum singurul lucru important era să mă port demn, să dovedesc că sînt un luptător !

Am auzit tropăitul pe coridor. Paşii grei se apropiau ; s-au oprit în faţa celulei mele. Au zăngănit cheile, broasca a scîrţîit ascuţit. în uşă a apărut comandantul parterului, * însoţit de o santinelă :

— Deţinut lulius Payer, urmează-mă !

Stăteam în picioare, în mijlocul celulei, dar îmi simţeam picioarele ţepene.

— Ce stai ? Mişcă-te, că ne grăbim ! m-a îndemnat el.

Glasul poruncitor m-a trezit din amorţeală. Mi-am impus s-o fac pe viteazul ; ştiam că ceea ce voi spune acum va circula în curînd din gură-n gură, făcînd ocolul închisorii.

— Mi-e greu să mă despart de acest hotel confortabil, domnule sergent !

încercînd să zîmbesc, am ieşit cu pas apăsat din celulă şi am luat-o spre ieşirea care ducea în curte.

— Nu pe acolo, m-a oprit sergentul. Mergem la tribunal !

M-am întors pe călcîie, nedumerit. O speranţă nouă mi-a învăpăiat obrajii. Am pornit alături de ei, cu acelaşi pas ferm, întrebîndu-mă dacă această schimbare nu era cumva un nou mijloc de tortură psihică...

M-am pomenit într-un birou, în faţa unui ofiţer cu epoleţi de judecător. M-am prezentat după formula obişnuită a închisorii. El a ridicat o hîrtie de pe masă şi mi-a citit-o rar, cu solemnitate. Frînturi de frază îmi ajungeau la urechi : „înălţimea sa... cererea de graţiere... Articolul 396... pierderea drepturilor politice..."

— Condamnat Payer, ai înţeles ?

— N... n-am înţeles, domnule judecător.

— Ai fost graţiat. .Comandantul Diviziei 1 „Budapesta" a aprobat cererea şi ţi-a schimbat pedeapsa capitală în 15 ani şi pierderea drepturilor politice pe 10 ani. Acum ai înţeles ?

— Da, să trăiţi !

Atît am reuşit să îngîn. Pe omul din faţa mea îl vedeam ca prin ceaţă; m-am prins cu mîinile de marginea mesei, simţind că totul se învîrteşte cu mine.

— Soldat, dă-i un pahar cu apă ! am auzit vocea ofiţerului.

Mi-am venit în fire după prima înghiţitură de apă rece. Soldatul rămăsese în preajma mea, gata să mă ajute. M-am cumpănit pe picioare şi m-am îndreptat iarăşi spre judecător :

— Vă mulţumesc...

— Nu uita niciodată acest gest generos. După cîte ştiu din dosarul tău, meritai cu prisosinţă pedeapsa. Dar noi sîntem generoşi cu duşmanii învinşi. Uite, semnează aici că ai luat cunoştinţă de schimbarea pedepsei. Din clipa asta nu mai eşti deţinutul tribunalului, eşti condamnat şi ca atare aparţii de închisoare. Vei primi de la comandantul închisorii aprobare pentru vorbitor, pentru pachet, conform regulamentului. încă ceva. Mama dumitale e aici. I-am aprobat o convorbire cu dumneata. Cît mai eram în drept s-o fac...

A deschis uşa. Mama s-a repezit la mine, m-a îmbrăţişat :

— Ai scăpat, copilul meu..:

— Dumneata m-ai scăpat, mamă.

, — Nd eu, ci domnul avocat.

S-a dat deoparte. Avocatul a înaintat spre mine şi mi-a strîns mîna :

— Ţi-am spus că o să reuşim. Ai fost graţiat..:

— Intr-adevăr, i-am spus cu amar. Nici n-am avut vreme să calculez ce-nseamnă 15 ani de închisoare. Ar trebui să stau aici pînă în 1958...

— Exagerezi, dragul meu, m-a întrerupt mama. Ţi-am spus că vei fi ajutat. într-o lună sau două se va face schimbul de deţinuţi. Ce-a fost greu a trecut, la asta trebuie să te gîndeşti.

— Avem toate temeiurile pentru schimbare, a adăugat avocatul. Deocamdată, bucură-te că ai scăpat cu viaţă, as- ta-i principalul !

Judecătorul şi-a dres glasul, privind semnificativ la ceas. Mi-am luat rămas bun de la mama şi am plecat, însoţit de cei doi militari care mă aduseseră. îmi simţeam trupul uşor, aş fi zburat, o bucurie năvalnică îmi umplea pieptul. M-au condus la „Celula tineretului", unde toţi au sărit pe mine : -

— Payer, ai scăpat !

— Graţiat !

— Am scăpat, le-am spus. Cincisprezece ani trec **ca** mîine !

— Nu fi prost ! în cîteva luni războiul se termină **şi** au să intre aici călăii care ne-au condamnat pe noi I

6
ECHIPA DE DEZAMORSĂRI

Viaţa în „Celula tineretului[11] îşi urma cursul. Programul zilnic al închisorii, atît de monoton şi de lipsit de evenimente, ne îngăduia să stăm îndelung de vorbă. Mă împrietenisem îndeosebi cu doi tineri de seama mea, Zsivkov şi Matkovici, care cunoşteau o mulţime de lucruri despre care eu abia auzisem. îmi vorbeau despre nedreptatea lumii în care trăiam, despre lupta de clasă, despre marxism. De la ei am primit răspuns la multe întrebări care mă frămîntau. Prietenia mea cu aceşti luptători a fost o adevărată şcoală revoluţionară.

în primele zile ale lunii martie a avut loc procesul lui Teodor Coman, micuţul maramureşan, în vîrstă de 10 ani, arestat pentru „înaltă trădare[11]. Era acuzat că în timp ce păzea vacile pe coastele dealurilor din preajma comunei Moisei ar fi desenat schiţa liniei de apărare construite de horthyşti pe aliniamentul Ungvâr — Csap — Moisei şi ar fi predat desenul organelor de informaţii române. Cît adevăr va fi fost în această acuzaţie, n-am aflat niciodată. Mă gîndeam totuşi că un băiat de 9 ani (atît avea cînd fusese arestat) nu poate desena cu precizie schiţa fortificaţiilor pe zeci de kilometri. Nici pe băiat nu l-am întrebat, de teamă să nu mă ia drept vreo iscoadă; pe de altă parte, nu cred că mi-ar fi spus mai mult decît spusese anchetatorilor ! Bietul copil fusese torturat îngrozitor la interogatorii ; cînd venise în închisoarea militară avea tălpile picioarelor albe şi îngroşaţe de atîtea bătăi primite la D.E.F.

Ne-a povestit, cînd s-a întors în celulă, cum se desfă-

şurase procesul. Obişnuita şedinţă statarială, cu act de acuzare şi tot decorul, apoi sentinţa : pedeapsa capitală I După pronunţarea sentinţei, completul de judecată s-a transformat în comisie de graţiere, care a comutat pedeapsa capitală în închisoare pe 11 luni, adică exact timpul cit fusese arestat. Micul Coman, pe care-l îndrăgisem cu toţii, scăpase aşadar. A doua zi, un militar **a** venit să-l conducă, la el acasă, la Moisei. Am comentat îndelung acest fapt. Bucuria noastră că băiatul scăpase numai cu atît se amesteca cu nedumerirea : ce-i determinase pe judecători să procedeze astfel ? Am ajuns la con.- cluzia că ei trebuiseră să dea curs dosarului întocmit **Ia** D.E.F., să-l încheie cu obişnuita sentinţă „pedeapsa capi- talâ", mai mult ca să-i sperie pe adversarii regimului horthyst. '

Care insă nu se speriau deloc ! La începutul lunii **maţ-** tie 1944 a crescut brusc numărul deţinuţilor din Transilvania de Nord. Majoritatea erau aeuzaţi de dezertare **din** companiile de muncă. Neavînd încredere în loialitatea românilor, guvernul horthyst îi mobiliza pe aceştia **nu** pentru armată, ci pentru lucrările de fortificaţii, construcţii de drumuri etc. Dezertorii însă erau trataţi după **le**gile militare. Cel mai adesea, primeau pedeapsa capitală şi erau executaţi în curtea închisorii, cu ceremonialul **pe** care începusem să-l cunoaştem, din păcate, atît de bine.

Pe la mijlocul lunii martie, a început să se vorbească tot mai mult despre apropiata eliberare a deţinuţilor din închisorile militare. Unii susţineau că ne vor elibera **cu** condiţia să luptăm pe front (cum se mai întîmplase cu **o** parte din cei care aveau pedepse mai uşoare) ; alţii şopteau că întrucît nemţii au ocupat Ungaria, după restaslabilirea ordinii vor da o amnistie ; alţii — mai realişti — respingeau aceste zvonuri naive şi socoteau că singura cale de eliberare este zdrobirea fascismului. E adevărat că unii deţinuţi de drept comun fuseseră scoşi din închisoare ca să lucreze la ferme sau la herghelii de stat, dar deţinuţ ii politici rămîneau mai departe prizonierii sumbrei închisori militare din Budapesta...

La 4 aprilie 1944, într-o frumoasă zi de primăvară, **au** început pe neaşteptate să urle sirenele, vestind alarmă aeriană. în închisoare s-a stîrnit forfotă mare ;

auzeam glasuri răstite strigînd ordine, paşi apăsaţi alergînd prin curte şi pe coridoare. Am aflat apoi că deţinuţii de **la** etajele doi şi trei fuseseră trimişi în adăpostul de la sub-
Sol ; etajafl întîi — unde tram şi noi — şi parterul rămîneau pe loc, dar posturile de santinelă fuseseră dublate pentru ca, în eventualitatea prăbuşirii unor ziduri, deţinuţi! să nu poată evada. [1]

Curînd am auzit zgomotul avioanelor. Ne-am îngrămădit la geamul celulei. Pe cerul albastru vedeam nenumărate puncte negre şi argintii —. după cum le ţţătea soarele : erau avioanele. între ele au început curînd să se arate norişori albi — exploziile proiectilelor antiaeriene. Uneori sclipea un fulger roşu acolo, pe cer : un avion era lovit în plin...

Apoi au început să cadă bombele. Le auzeam şuieratul sinistru, tot mai ascuţit, tot mai puternic pe măsură ce se apropiau de pămînt. Bubuitul exploziilor izbucnea asurzitor; aveai impresia că bomba a căzut la doi paşi. încercam să ne încurajăm măsurînd cu privirea zidurile groase ale închisorii noastre : chiar dacă ar fi căzut de-a dreptul **pe** acoperiş, bombele nu puteau să ne facă rău nouă, celor **de** la etajele inferioare. Curînd aerul a început să miroasă a fum, un fum înecăcios, neobişnuit, de la explozia bombelor şi de la casele incendiate. Lumea vorbea că Budapesta a fost atacată de 1500 de avioane ! A fost un **atac** masiv, care a produs multe stricăciuni oraşului...

A doua zi, ni s-a adus la cunoştinţă o chemare a guvernului către deţinuţii politici. întrucît în oraş căzuseră multe bombe care nu explodaseră, guvernul făcea apel **ca** deţinuţii politici cu condamnări de la 10 ani închisoare **în** sus să se prezinte voluntar pentru dezamorsarea bombelor neexplodate. Guvernul garanta graţierea fiecărui condamnat care dezamorsează trei bombe !

Această chemare a iscat discuţii aprinse printre deţinuţi. Unii erau de părere că noi, condamnaţi! politici, n-aveam dreptul să dăm concursul guvernului într-o asemenea problemă de interes militar. Alţii, dimpotrivă, susţineau că e vorba de salvarea unor vieţi omeneşti primejduite de prezenţa bombelor, aşadar o acţiune pur umanitară. Alţii se întrebau dacă va reuşi cineva să dezamorseze trei bombe şi să scape teafăr din această

operaţie riscantă. Disputa noastră n-a ajuns la nici un rezultat în ziua aceea. A doua zi, dimineaţa, comandantul închisorii ne-a adunat în curte şi ne-a citit lista celor trecuţi ca „voluntari" pentru dezamorsai'ea bombelor !

Eram pur şi simplu siliţi să luăm parte la această operaţiune primejdioasă, căreia oficial i se dăduse o înfă-
ţişare mai „poetică"; povestea cu voluntariatul era, desigur, destinată opiniei publice. La început am încercat **să** protestăm, dar cu gîndul la ademenitoarea răsplată ce **ni** se oferea în schimb, am acceptat acest procedeu de a recruta „voluntari". De altfel, nici nu aveam de ales. Lista echipelor era pregătită; trebuia să ne supunem.

Reveniti în celulă, am început să comentăm evenimentul. Chiar dacă nici unul dintre noi nu văzuse niciodată de aproape o bombă de aviaţie, ne-am încurajat reciproc, demonstrîndu-ne unul altuia că nu-i mare filosofic să desfaci cîteva şuruburi, acolo ; pînă la urmă ne-am gîndit că trei bombe erau la fel de periculoase ea o sută sau ca una singură ; aici era vorba mai mult de noroc decît de meşteşug. Perspectiva graţierii era mai puternică decît orice alte considerente, deci ne-am împăcat curînd cu ideea.

Am fost repartizat într-o echipă de 12 oameni, în care majoritatea o formam noi, cei din „Celula tineretului". Un locotenent de geniu ne-a făcut un instructaj sumar pentru această primejdioasă acţiune. După spusele lui, o parte din bombe nu explodau la contactul cu pămîntul, fie datorită unei defecţiuni tehnice, fie datorită mecanismului special — în cazul celor cu efect întîrziat. Acestea erau reglate să explodeze în cel mult 24 de ore de la lansare, de aceea era strict interzis să ne atingem de bombe înainte de a trece 24 de ore de la atacul aerian. Misiunea noastră era să scoatem bombele din pămînt şi să le demontăm focosul.

— Pentru asta nu trebuie decît atenţie, nervi tari **şi** puţin noroc, ne spunea locotenentul.

Au urmat tot felul de mărunte treburi administrative, care nu ne-au dat răgazul să ne gîndim prea mult la primejdia ce ne aştepta. Am primit un fel de uniforme militare, fără grade, ni s-au adus diverse

unelte — tîrnăcoape, frînghii, chei, şurubelniţe şi,'bineînţeles, ni s-au prelucrat regulile de comportare : vom merge la lucru sub escortă ; **nu** avem dreptul să luăm obiecte de la locul de muncă ; orice tentativă de evadare se pedepseşte cu împuşcarea; începe bine, mi-am zis auzind aceste avertismente.

A doua zi, îmbrăcaţi în noile uniforme, purtînd cu **noi** uneltele, ne-am îmbarcat în autocamioane militare şi am ieşit pe poarta închisorii. Locotenentul de geniu care în- struise grupa noastră ne spusese la plecare că vom **ac-**
ţiona la o fabrică de încălţăminte din cartierul Erzsebet Văros. Trei nopţi la rînd cartierul fusese bombardat ; şapte dintre bombele căzute la fabrică nu explodaseră. **Se** luaseră măsuri de evacuare a persoanelor civile şi... **se** apelase la ajutorul „voluntarilor."

Mergînd cu autocamionul, flancaţi de santinele înarmate, priveam cu nesaţ în jurul nostru. Marele oraş trăia forfota obişnuită a unei dimineţi de primăvară. Pentru mine, care de luni de zile nu văzusem decît zidurile şi curtea sumbră a închisorii, era un spectacol neobişnuit. Fete frumoase, îmbrăcate uşor, se grăbeau spre slujbă; **în** faţa prăvăliilor se îmbulzea lumea, ici şi colo vedeai cîte-un om bandajat — rănit în urma bombardamentului. Mai apoi am văzut şi cîteva imobile avariate de explozii; unele fumegau încă, şi siluete omeneşti rătăceau printre dărîmături.

Ajuns în faţa fabricii de încălţăminte, autocamionul s-a oprit. Locotenentul genist a coborît din cabină şi a dat ordinele necesare. Au sărit jos mai întîi santinelele, care au făcut cordon în jurul fabricii, împreună cu cei cîţiva poliţişti aflaţi deja acolo. Pe urmă noi, înarmaţi cu uneltele. Un poliţist ne-a condus la locul unde fusese descoperită una dintre bombe. Locotenentul ne-a adunat îrr jurul lui şi ne-a spus :

— Sper că vă amintiţi explicaţiile pe care vi le-am dat ieri. Acum o să vă fac o demonstraţie practică. Luaţi seama la mine şi faceţi numai ce vă spun. Nimeni **nu** mişcă un deget fără ordinul meu. Aici, în specialitatea asta, nu poţi greşi de două ori !

Mai întîi, urmînd indicaţiile lui, am degajat pămîntul **din** jurul bombei. Apoi am legat-o cu frînghiile şi **am** tras-o afară din groapă. Locotenentul ne-a făcut semn să

ne dăm mai aproape şi, cu mişcări îndemînatice, explicîndu-ne cu grijă fiecare gest, a demontat focosul. Priveam plini de curiozitate, mirîndu-ne cum s-a întîmplat **ca** acel obiect atît de greu, căzînd de la mii de metri înălţime, să nu explodeze la contactul cu pămîntul !

La a doua bombă, locotenentul ne-a lăsat pe noi, supraveghindu-ne îndeaproape şi dîndu-ne tot felul de îndrumări. Demontarea focosului a durat mult mai mult, **cel** care se apucase să facă acest lucru se mişca cu multă precauţie, ascultînd sfaturile locotenentului. în cele din
urmă, cu fruntea strălucind de năduşeală, a ridicat voios obiectul rotund de metal parcă abia ieşit din fabrică :

— Am reuşit !

— Bravo, l-a lăudat locotenentul. Eşti un băiat curajos. Acum hai să încărcăm bombă în camion. Pînă diseară mai avem timp să facem una...

A treia bombă s-a nimerit să fie un adevărat colos. Locotenentul spunea că are 200 de kilograme, dar cum Zăcea în groapă, pe jumătate acoperită de pămînt, nu părea atît de mare. Am luat lucrul de la capăt, străduindu-ne să îndeplinim cu precizie ceea ce ne spunea. Săpam în jurul bombei, iar cînd ajungeam chiar lîngă ea îndepărtam pămîntul cu mîinile, ca să n-o lovim cu cazmaua. în cele din urmă, folosind toate frînghiile şi, fireşte. toată forţa muşchilor noştri, am adus la suprafaţă temutul trofeu. Un alt deţinut a trecut la demontarea focosului ; locotenentul ne spusese că trebuie să învăţăm cu toţii această operaţie delicată şi primejdioasă. în cele din urmă, temerarul care se apucase de lucru a reuşit să scoată focosul. Am strigat cu toţii de bucurie. Locotenentul s-a uitat la ceas : -

— Pentru prima zi, aţi făcut treabă bună. Echipa voastră s-a descurcat de minune. Sînteţi cu toţii curajoşi şi îndemînatici. Din clipa asta vă consider calificaţi. De mîine, o să lucraţi singuri !

Ne-am întors la închisoare obosiţi, dar mîndri de isprava noastră. Comentam plini de bucurie acţiunea în care intraserăm :

->- Dacă mergem în ritmul ăsta, trei bombe pe zi, în douăsprezece zile echipa noastră e liberă !

— Numai să avem „front de lucru“..:

— E destul. Dacă numai la fabrică sînt şapte

bombe...

— Să vedem dacă ne ţin puterile.

Abia atunci ne-am privit palmele acoperite de băşici şi bătături. Lucraserăm toată ziua cu tîrnăcopul şi lopata; trăseserăm din răsputeri frînghiile...

— Puterile or să ne ţină, a spus cineva. Ne antrenăm cu timpul. întrebarea este dacă ei se ţin de cuvînt...

Peste entuziasmul nostru un gînd a trecut ca un vînt rece. într-adevăr, cine ne garanta că promisiunea făcută va fi respectată ? Am început o discuţie aprinsă pe această temă, dar părerile erau împărţite.

— Hai să ne culcăm, am hotărît într-un tîrziu. Mîine ne aşteaptă o zi grea...

în următoarele două zile am terminat treaba la fabrica de încălţăminte şi am fost trimişi în alt cartier. Număram cu grijă bombele dezamorsate şi-l rugam pe şeful pazei să ţină bine evidenţa. Speram tot mai mult în apropiata eliberare. într-una din seri, am aflat că în altă parte a oraşului o echipă de deţinuţi fusese distrusă _de explozia unei bombe la care tocmai lucrau. Muriseră toţi doisprezece, spulberaţi într-o clipă. în seara aceea am vorbit puţin. Ne încurajam încercînd să ghicim unde greşiseră bieţii oameni, în ce moment putuse interveni groaznicul accident. Al cui va fi rîndul acum ? ne întrebam plini de îngrijorare.

Comandantul închisorii a hotărît să ne mute într-o celulă separată pe noi, cei de la dezamorsări. Măsura aceasta avea mai multe explicaţii : pe de-o parte voiau să ne asigure condiţii mai bune, dar pe de altă parte nu voiau ca noi, cei care circulam prin oraş, să luăm legătura cu ceilalţi deţinuţi. La întoarcere eram controlaţi cu grijă, ca nu cumva să aducem cu noi ziare sau cărţi. Dar, oricum, pentru noi era mai bine să fim separaţi ; paznicii erau mai puţin exigenţi, puteam să ne culcăm cînd voiam, iar mîncarea era mai bună decît a celorlalţi deţinuţi.

După două săptămîni de muncă în aer liber, arătam **cu** totul schimbaţi. Paloarea atît de specifică vieţii din închisoare dispăruse de pe feţele noastre ; eram bronzaţi, muşchii ni se refăcuseră ca urmare a efortului şi a hranei mai bune ; deşi munceam zece-douăsprezece ore pe zi **în** condiţii grele, ne simţeam întremaţi cu toţii

şi aşteptam cu nerăbdare să terminăm dezamorsarea celor 36 de bombe, preţul cu care echipa noastră avea să-şi plătească libertatea.

* *

...Lucram de trei zile pe insula Csepel, cînd pe la **ora** 11 am simţit deodată o lovitură grea în piept şi am fost smuls din groapa de bombă în care lucram. Mi-am pierdut cunoştinţa fără măcar să aflu ce s-a întîmplat. Cînd mi-am revenit, mă aflam într-un salon de spital, cu încă

doi băieţi din echipa noastră. Am ridicat capul de **pa** pernă, am privit spre ei.

— Uite-l că face ochi, a spus unul dintre colegii mei.

— Unde sîntem ? Ce s-a întîmplat ?

— Echipa vecină a avut ghinion... S-au făcut îngeraşi cu toţii. Pe noi trei ne-a lovit doar suflul bombei. Tu ai fost cel mai grav, ai avut hemoragie pe nas şi pe urechi..:

M-am îngrozit. Aşadar, moartea ne dădea mereu târcoale. Echipa vecină lucra la vreo 80 de metri depărtare de noi, şi totuşi explozia era cît pe ce să ne ucidă !

Am stat două zile în spitalul garnizoanei, iar a treia zi ne-am întors la închisoare. Echipa nu plecase la lucru i ne-au întîmpinat cu ironie :

— V-a priit odihna, fraţilor ?

— în lipsa voastră am mai demontat patru bombe. Acum avem destule pentru toată echipa. Şeful pazei ne-a promis că-l întreabă pe comandant despre graţiere...

Răspunsul întîrzia ; între timp, noi ne vedeam de lucru Numărul bombelor „noastre" crescuse ; în cele din urmă am hotărît să ieşim la raport şi să cerem explicaţii. Co-, mandantul s-a uitat pe hîrtia pe care-o avea în mînă :

— E drept, toţi voluntarii şi-au îndeplinit condiţia. Dar am primit între timp altă dispoziţie : veţi fi graţiaţi nu după trei bombe, ci după trei luni de muncă în echipele de dezamorsare.

La 2 iunie 1944, Budapesta a suferit un nou atac masiv al aviaţiei anglo-americane. De astă dată, se părea că ţinta principală a bombardamentului fusese întreprinderea de prelucrare a ţiţeiului „Fanta" situată pe şoseaua Sarvary, precum şi alte obiective industriale. Am aflat mai apoi amănunte : ca să evite cît mai mult loviturile artileriei antiaeriene, avioanele zburau la mare înălţime, din care cauză bombele aveau împrăştiere mare. De aceea, se recursese la aşa-zisul „covor de bombe", pentru ca lipsa de precizie a bombardamentului să fie compensată prin numărul mare de explozii. Sute şi mii de bombe s-au abătut în ziua aceea asupra oraşului. Puternicele baterii antiaeriene de diferite tipuri trăgeau aproape continuu, dar datorită înălţimii mari nu au obţinut rezultatele aşteptate. De la fereastra celulei vedeam zvîcnind ici şi colo,

deasupra oraşului, flăcările exploziilor, coloane înalte de pămînt şi de sfărîmături. Cîteva rezervoare de ţiţei fuseseră incendiate şi jerbe uriaşe de foc se ridicau pînă în

înaltul cerului. Bombardamentul era atît de intens, încît aveam impresia că însăşi materia oraşului se destramă. Un strat negru de fum a ascuns soarele, punînd mai bine în evidenţă flăcările uriaşe.

îndată ce s-a sunat încetarea alarmei, am fost încărcaţi în camioane şi trimişi în sectorul bombardat. Din maşini vedeam pretutindeni urmările atacului; Blocuri solide, făcute să reziste sute de ani, se transformaseră în mormane de moloz ; multe case ardeau ; treceau pe lingă noi maşini de pompieri şi ambulanţe. Cînd ne-am apropiat, am simţit mirosul greu de fum ; şoferul încetinise fiindcă vizibilitatea era tot mai redusă şi în cele din urmă a oprit. Ne aflam aproape de inima sectorului care fusese ţinta atacului aerian. Am primit ordin să coborîm din camion...

Am pornit mai departe pe jos, împreună cu echipele de pompieri şi de sanitari în halate albe. Peste tot mirosea puternic a ţiţei ars ; în aer pluteau scame negre de funingine ; de la casele incendiate se auzea pîrîitul flăcărilor, iar cînd şi cînd un zid se prăbuşea cu o bufnitură surdă şi prelungă. Peste toate aceste zgomote se suprapuneau voci omeneşti — comenzi, ţipetele răniţilor, chemările celor care-şi căutau rudele prin dărîmături. Era o atmosferă de coşmar pe care n-am s-o uit niciodată.

Şeful pazei ne-a organizat în mare grabă. Trebuia mai întîi să dăm ajutor la degajarea dărîmăturilor. Unele clădiri mai mari aveau adăpost la subsol şi se dărîmaseră, lovite de bombe, acoperind ieşirile adăposturilor cu tone de dărîmături şi moloz. împreună cu echipele de salvare am început să degajăm uşile adăposturilor. Zoream cît puteam, auzind strigătele disperate ale celor înmormîntaţi de vii în subsoluri. Cînd şi cînd, într-o parte sau alta a străzii, răsuna o bubuitură puternică : exploda o bombă cu efect întîrziat, sporind astfel numărul victimelor şi mărind panica bieţilor oameni care alergau înnebuniţi, căutîndu-şi copiii sau încercînd să-i ajute pe cei prinşi sub dărîmături.

Am lucrat de zor pînă seara, cînd s-a dat semnalul să ne întoarcem la locul de plecare, unde ne aştepta maşina. Şeful pazei ne-a numărat.

— Nu lipseşte nimeni, a spus el cu uşurare în glas.

Ne-am uitat unii la alţii : eram cu toţii negri ca hor-

narii, cu hainele zdrenţuite, cu arsuri mai mari sau mai mici pe faţă, pe mîini, pe picioare ; cu zgîrîieturi pe care
sîngele se închegase. Multă vreme după aceea mi-am pus întrebarea : de ce nu încercase nici unul dintre noi să evadeze, profitînd de învălmăşeală ? Prin norii de fum şi de praf ne puteam strecura neobservaţi de nimeni, şi totuşi seara eram cu toţii prezenţi acolo, lîngă autocamionul care avea să ne ducă iarăşi între zidurile închisorii. Desigur, am fi putut să fugim, dar situaţia era atît de gravă, în jurul nostru atîţia oameni sufereau şi piereau, încît sînt sigur că nimănui nu i-a trecut prin cap să fugă.

7

DINTR-O ÎNCHISOARE ÎN ALTA

Cîteva zile la rînd am lucrat din zori şi pînă-n noapte în acest sector : îndepărtam grinzile şi molozul, ajutam la evacuarea răniţilor, descopeream bombe neexplodate şi le făceam inofensive. Intr-o dimineaţă, ni s-a poruncit să ne luăm lucrurile ; fără o altă explicaţie, echipa noastră a fost transferată în oraşul Szekesfehervâr şi închisă în arestul garnizoanei. Nimeni n-a stat de vorbă cu noi ; cîteva zile cît am stat acolo n-am fost scoşi la muncă ; singura noastră ocupaţie era să descifrăm cuvintele zgî- riate pe ziduri : cuvinte şi nume englezeşti. De la santinele am aflat că înaintea noastră aici fuseseră închişi aviatori englezi şi americani care se salvaseră cu paraşuta din avioanele doborîte. Aici fuseseră interogaţi de ofiţeri de la D.E.F., apoi predaţi autorităţilor militare hitleriste...

După cîteva zile am plecat iarăşi. De data asta am fost duşi în oraşul Szombathely, unde se afla un aerodrom militar. Am fost predaţi unităţii de aviaţie, care ne-a folosit în „specialitatea" noastră de dezamorsori. Avioanele anglo-americane atacau des aerodromul, lovind pistele de aterizare, dar unele bombe nu explodaseră. Lucram la dezamorsări de dimineaţa şi pînă seara tîrziu ; aviatorii ne zoreau, dorind să poată folosi pistele cît mai curînd. E drept că munca de aici era mai uşoară şi pentru noi ; la

bombardarea aerodromului anglo-americanii foloseau bombe de calibru redus, dar erau atît de multe încît ne întrebam dacă vom izbuti vreodată să terminăm această misiune.

După alte cîteva zile, aerodromul a fost, în sfîrşit, curăţat de bombele neexplodate. Fără nici o clipă de răgaz, temnicerii noştri ne-au dat iarăşi ordin de plecare. Ne-am luat puţinele lucruri şi ne-am urcat într-un camion. Cineva a prins o şoaptă, şoapta s-a transmis din gură-n gură : mergem la Veszprem.

Orăşelul, aşezat pe temeliile unei străvechi cetăţi, avea aerul că se află în afara timpului ; pe aici nu trecuseră bombardamentele, iar oamenii îşi vedeau liniştiţi de treburi. însăşi închisoarea părea mai puţin fioroasă ; o clădire mare, cu un singur etaj (avea în schimb încă trei etaje sub pămînt, dintre care două erau împărţite în celule şi folosite ca loc de detenţie — primul pentru bărbaţi, al doilea pentru femei). Cînd am dat ochii cu paznicii, nu ne-a venit să credem : erau nişte oameni în vîrstă, cu înfăţişare blajină. în loc de hainele militare obişnuite, purtau uniforme albastru închis, iar puştile lor, cu totul demodate, păreau numai nişte artificii ale ţinutei şi nu nişte arme care să asigure paza deţinuţilor. Unul singur dintre ei, desigur un fel de şef, care ne luase în primire, se străduia să afişeze o ţinută marţială. El ne-a făcut cunoscut regulamentul închisorii, obişnuitul şir de fraze care începeau invariabil cu cuvintele „deţinutul n-are voie să...“ L-am ascultat nerăbdători să se termine mai repede această ceremonie inutilă şi plictisitoare. Cînd a dat cu ochii de actele noastre şi ne-a văzut sentinţele, s-a încruntat :

— Va să zică sînteţi deţinuţi politici. Băgaţi de seamă, aici sînt oameni de prin partea locului, cu condamnări de cîteva luni, pentru delicte uşoare. Nu vreau să avem bucluc cu voi. Respectaţi regulamentul şi nu vă apucaţi să faceţi agitaţie. O să raportez domnului director să ieşiţi la plimbare separat de ceilalţi deţinuţi !

Ne-am instalat în celula separată pe care ne-o pregătiseră şi prima zi a decurs fără incidente. A doua zi, cînd ne-au scos la plimbare, am observat că instalaseră în fiecare colţ al curţii un gardian cu arma-n mînă. Ne-am făcut că nu observăm şi ne-am îndeplinit programul nostru : ne-am apucat să facem gimnastică, să ridicăm greu-

. taţi şi toate celelalte mişcări care, părerea noastră, ne men-

ţineau forma fizică atît. de necesară în munca noastră. Temnicerii ne urmăreau miraţi, dar n-au obiectat. Mai apoi, după ce ne-am terminat „antrenamentul", am scos ţigările şi am început să fumăm. Atunci a ieşit din clădire gardianul-şef şi s-a răstit la noi :

— Ce se petrece aici ? Nu v-am prelucrat regulamentul ? Ştiţi că n-aveţi voie să fumaţi şi să vorbiţi între voi ?

Milan, ca mai în vîrstă, un fel de conducător neoficial al echipei noastre, a făcut un pas înainte :

— Domnule gardian-şef, acest regulament este pentru deţinuţii de drept comun. Noi sîntem politici şi ni se aplică un alt regim. •

— Nu am cunoştinţă de un regim special pentru voi. Aici nu am avut niciodată deţinuţi politici. Respectaţi regulamentul şi predaţi toate obiectele interzise !

— Nu predăm nimic ! Tot ce avem asupra noastră este legal. Vrem să vorbim cu domnul director, să lămurim lucrurile.

— Chiar acum mă duc să-i raportez despre nesupunerea voastră, a spus şeful, roşu de furie. Fiţi cu ochii pe ei ! le-a strigat gardienilor şi a plecat grăbit spre biroul închisorii.

Ceilalţi paznici, care pînă atunci stătuseră deoparte şi asistaseră la discuţie în tăcere, s-au apropiat de noi cu armele gata de tragere. Noi ne-am strîns rîndurile, ne-am aliniat frumos şi am aşteptat. Pînă să vină directorul, Milan ne-a spus printre dinţi :

— Băieţi, trebuie să fim uniţi. Să cerem să ni se respecte drepturile ; doar nu sîntem nişte pungaşi mărunţi cu care ei sînt obişnuiţi. Tu, Payer, te prezinţi ca şeful echipei şi. pentru că ştii la perfecţie limba maghiară, vei vorbi în numele tuturor. Ceilalţi tăceţi şi ascultaţi, să vadă că ştim ce-i aia disciplină. Trebuie să obţinem toate drepturile pe care le-am avut pînă acum : scrisori, pachete, vorbitor şi plimbare. Destul că ne riscăm viaţa în fiecare zi. Măcar- să trăim pe cît posibil omeneşte !

În uşa direcţiei s-a arătat un bărbat elegant, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată şi pălărie: în

urma lui venea respectuos gardianul-şef. Mi-am dat seama că era direc-
•.orul. Cînd s-a apropiat la cîţiva paşi, am comandat drepţi şi am dat raportul :

— Domnule director, cu supunere raportez : echipa de dezamorsare, formată din doisprezece condamnaţi, aşteaptă ordinele dumneavoastră. Sînt condamnatul Payer lulius.

Directorul a rămas cam surprins în faţa acestei demonstraţii care, probabil, se obişnuia numai în închisoarea militară. A încercat să se încrunte, să pară aspru :

— Mi s-a raportat că nu respectaţi regulamentul.

— Domnule director, cu supunere raportez că domnul temnicer-şef n-a raportat în întregime situaţia. Noi sîntem deţinuţi politici şi beneficiem de anumite drepturi : vorbitor, pachete, corespondenţă, dreptul de a folosi biblioteca închisorii, plimbare două ore pe zi.

— Bine, bine, dar gardianul-şef mi-a spus de ţigării...

— Este drept, dumnealui ne-a atras atenţia că nu avem dreptul să deţinem brichete şi alte obiecte. Dar noi am fost înrolaţi din ordinul guvernului, ca voluntari pentru dezamorsarea bombelor neexplodate. Sînt patru luni de atunci ; am muncit zi de zi, riscîndu-ne viaţa, am salvat oameni de sub dărîmături la Budapesta şi în alte oraşe pe unde am umblat. Mulţi dintre noi şi-au pierdut viaţa în timpul lucrului. Ca răsplată pentru munca noastră ni s-au acordat anumite drepturi care au fost respectate peste tot. Avem cîteva obiecte personale, trebuie să ni le lăsaţi.

— Vă înţeleg, dar securitatea internă a închisorii nu îngăduie să...

— Ştiu la ce vă referiţi, l-a'm întrerupt cu politeţe. Totuşi ţineţi seama că noi nu sîntem nişte borfaşi sau scandalagii, care să ne încăieram între noi.sau să încercăm să fugim. Dacă era vorba de evadare, am avut sute de prilejuri în aceste patru luni, folosind chiar uneltele cu care ne desfăşurăm munca la bombe. Vă asigurăm că nu avem de gînd să evadăm, aşa că domnii gardieni pot să stea liniştiţi din acest punct de vedere. N-o să le facem necazuri.

Directorul s-a gîndit puţin. Ne-a privit pe fiecare în

parte ; băieţii din echipă stăteau drepţi, cu ochii ţintă înainte, ca nişte soldaţi disciplinaţi.

— Bine, a hotărît el în cele din urmă. M-aş bucura să fiţi oameni înţelegători. Din partea mea, o să vă asigur drepturile cerute, dar vă cer în schimb disciplină şi supunere-

Am rămas în oraşul Veszprem pînă la 2 octombrie 1944. în acest răstimp am lucrat la dezamorsarea bombelor la aeroportul militar din localitatea Balatonalmădi. Era un aeroport improvizat, folosind drept piste de aterizare cîm- pul neted, acoperit cu iarbă măruntă. într-o latură a cîmpu- lui se aflau hangarele, cîteva barăci şi avioanele de vînă- toare. Atacurile aeriene îl cruţaseră pînă atunci, dar într-o bună zi am fost duşi în mare grabă acolo şi am văzut dezastrul produs de bombardament : mai multe clădiri fuseseră şterse de -pe faţa pămîntului, cîteva butoaie de benzină ardeau, o parte din avioane suferiseră avarii. în schimb, cît am stat noi acolo oraşul însuşi n-a fost bombardat niciodată.

într-una din seri, pe cînd ne întorceam de la aeroport, am întîlnit un grup de cîteva sute de oameni, purtînd lopeţi şi tîrnăcoape pe umăr. Erau escortaţi de santinele. După îmbrăcăminte, mi-am dat seama că sînt români.

— Compania de muncă, a şoptit cineva de lîngă mine.

I-am privit, pe cînd treceau, şi m-am îngrozit. Erau cu toţii slabi, neraşi, aveau privirile stinse şi păşeau greu, istoviţi de muncă. Hainele le erau murdare de noroi şi zdrenţuite ; în picioare purtau nişte lucruri fără formă, legate cu sfori, care cu greu puteau fi numite încălţăminte. Auzeam de departe strigătele militarilor din escortă, care le cereau să meargă mai iute şi-i înjurau. Unul dintre deţinuţi s-a apropiat de mine :

— I-ai văzut pe bieţii oameni ? Sînt cu miile numai aici, în această zonă. îi pun să sape canale, să dreagă terasamentul căii ferate. Mîncarea lor nu-i mult mai

bună decît a noastră şi trăiesc în nişte grajduri. îi păzesc cu santinelele, ca pe răufăcători...

Cînd am ajuns la închisoare, am început să vorbim despre compania de muncă pe care-o întîlnirăm.

— N-au încredere în români. în loc de armată, îi vîră în aceste companii de muncă, unde o duc mai rău ca ocnaşii. Sînt printre ei bolnavi şi chiar infirmi. Cei care nu-şi îndeplinesc norma de lucru sînt pedepsiţi fără milă...

Ştiam despre existenţa acestor unităţi de muncă, auzisem de multe ori vorbindu-se, despre ele, dar de astă dată le văzusem cu ochii mei. îmi stăruia imaginea feţelor palide şi istovite ale acestor oameni, smulşi de lîngă familiile lor, de lingă gospodăriile lor, pentru a suferi departe de casă rigorile prigonirii horthyste.

Curînd după ce am expediat prima scrisoare acasă, m-am pomenit chemat la vorbitor : era mama ! îi mai scrisesem de pe unde umblasem cu echipa, dai' pentru că nu rămîneam mult timp într-un loc, îmi dădeam seama că n-am timp să mai primesc răspuns. Cu atît mai mare mi-a fost mirarea s-o văd aici, la Veszprem !

Datorită aprobării directorului, am putut discuta cu ea nestingherit. Mai întîi s-a bucurat pentru felul cum arătam, mi-a mărturisit că începusem să semăn cu cel dinainte de închisoare.

— Nu mai sînt cel dinainte, i-am spus cu tristeţe. Aceste luni şi-au pus pecetea adîncă pe sufletul meu. Am văzut de atîtea ori moartea cu ochii... Dar mai bine să nu-ţi spun. Povesteşte-mi cum ai ajuns aici.

— Dac-ai şti ! a zîmbit mama. Am fost chemată acum o săptămînă la poliţia oraşului Baia Mare. Domnul Orgovăny, pe care l-ai cunoscut şi tu, mi-a spus că din motive de securitate a statului, trebuie să păi'ăsesc oraşul şi Transilvania de Nord în 43 de ore. „Unde să mă duc ?“ l-am întrebat. „Ungaria e mare, mi-a spus el cu un rînjet. Du-te unde vrei, numai să nu mai rămîi aici“. I-am spus că nu pot, în numai 48 de ore, să-mi strîng lucrurile, să le pun la tren... „Ce lucruri ? Nu ai dreptul să iei nimic, decît hainele şi cîteva obiecte strict necesare. Casa se consideră sechestrată de către stat“... M-a întrebat apoi unde vreau să mă stabilesc.

Abia primisem scrisoarea de la tine, ştiam că eşti aici şi i-am răspuns, căutînd să par indiferentă : „La Veszprem". „Foarte bine", mi-a spus el şi mi-a completat foaia de drum pentru tren. Dacă s-ar fi uitat la mine mai atent, ar fi observat că devenisem palidă la faţă. îţi dai seama, nu ştia că te afli aici, că altfel nu mi-ar fi dat voie să vin şi eu...

— Aşadar, te-am pus iarăşi pe drumuri... îmi pare rău că din cauza mea a trebuit să părăseşti oraşul nostru.

— N-are importanţă. Ai noştri au întors armele împotriva nemţilor şi au început împreună cu sovieticii lupta pentru eliberarea Transilvaniei. Cît de curînd ni se vor curma suferinţele.

Mama era optimistă ca totdeauna, plină de încredere, reuşind să încurajeze şi pe alţii. Auzisem şi eu despre marele act istoric de la 23 August, care avea să însemne atît de mult pentru Transilvania de Nord, pentru ţara întreagă. Dar abia din cuvintele mamei am înţeles că soarta noastră se va schimba în scurt timp.

— Bine, dar pînă atunci ce-o să faci ? am întrebat-o.

— Nu-mi purta mie de grijă. Mi-am şi găsit c slujbă aici, în oraş, la familia unui om de vază, consilier la Silvicultură. Totul e să rezistăm, şi tu şi eu, pînă se vor lămuri lucrurile...

Mi-a povestit apoi cum se desfăşurase călătoria ei : venise trei zile cu trenul, în vagon de clasa a IlI-a. Ore în şir trenul era oprit în cîte o gară ca să dea drum liber eşaloanelor militare. Pretutindeni se vedeau trupe, refugiaţi, circulau tot felul de zvonuri, alarmele aeriene erau tot mai dese...

Vizita mamei m-a întărit, mi-a dat noi puteri. Toată ziua vorbeam cu colegii mei despre evenimentele războiului. După purtarea tot mai furioasă a gardienilor ne-am dat seama că horthyştii şi hitlerişlii pierdeau terenul în Transilvania, că armatele române şi sovietice vor reuşi în curînd să înfăptuiască marele act de dreptate istorică — eliberarea pămîntului românesc răpit în 1940.

Zilele treceau. Eram nerăbdători să vedem epilogul marii confruntări ale cărei ecouri abia ajungeau pînă la

noi. Cînd nu eram scoşi la muncă ne petreceam timpul beneficiind de ,,privilegiile“ stabilite — făceam antrenament în curtea închisorii, sau ne adunam în cele două celule vecine, pe care temnicerii nu le încuiau, lăsîndune să circulăm îri voie de la una la alta, ca să stăm de vorbă, să ne împărtăşim noutăţile aflate pe diferite căi — de la vorbitor, din scrisori sau de la vreun gardian mai comunicativ.

[1] Pe la începutul lui octombrie, la apelul de dimineaţă, gărdianul-şef ne-a avertizat :

— Mîine dimineaţă veţi fi transferaţi.

— Unde ? Unde ? am întrebat noi cu nelinişte.

— La Komârom.

— Bine, dar ni s-a promis că după trei luni de lucru la dezamorsări vom fi ^raţiaţi.

— Nu cunoaştem nimic despre asta.

— Vrem să vorbim cu domnul director.

— Nici domnul director nu ştie. Nu există o asemenea dispoziţie. Toate ordinele venite de sus trec prin mîna mea.

După-amiază, am fost chemat la vorbitor, ca de obicei. Mama venea aproape în fiecare zi, reuşise să obţină aprobările necesare şi mă vizita, dîndu-mi curaj de fiecare dată. Acum însă, n-a apucat să spună nici un cuvînt, că i-am dat vestea : .

— Mamă, plecăm în altă parte.

— Dumnezeule ! Iarăşi ? încotro de data asta ?

— La Komârom.

Pentru o clipă faţa i s-a întunecat. ,

— Şi ce „bine era aici, cel puţin te ştiam aproape..7 Am încuviinţat din cap. Nu mă simţeam în stare să scot o vorbă. într-adevăr, despărţirea asta venise ca o nouă lovitură. Dar mama nu era omul care să se lase prea uşor pradă deznădejdii ! A ridicat fruntea, mi-a zîmbit :

— Nu-i nimic, dragă, o să treacă. Nu mai e mult şi se lămuresc lucrurile. (A coborît vocea, ca să n-o audă cel ce ne supraveghea). Veşti bune de pe front. Trupele române se apropie de frontieră, au început ofensiva spre Cluj. în curînd suferinţele noastre vor lua sfîrşit ! '

— Crezi ?

— Păi cum altfel ? Refugiaţii se vor întoarce la casele lor, lucrurile au să se liniştească...

— Dar noi, mamă, ce-o să se aleagă de noi ? Sîntem

aici, departe, crezi că o să-şi aducă cineva aminte că existăm ?

— Ai încredere, mi-a spus mama cu un ton aproape poruncitor. Nu ne părăsesc ai noştri, fi pe pace.

Avea felul ei de a te încuraja, din cîteva cuvinte izbutea să-ţi alunge grijile şi neliniştea. Lîngă ea mă simţeam mai sigur, mai ferit de necazuri, şi uite că soarta ne îndepărta din nou. Ea mi-a dat o mulţime de sfaturi, despre felul cum să mă port în noul loc de detenţie ; pe urmă, cînd a venit momentul despărţirii, i-am văzut ochii strălucind în lacrimi.

— Nu plînge, mamă, am încercat s-o consolez. Fii fără grijă, rezistăm mai departe. Am trecut prin cumpene şi mai grele.

Ea a încuviinţat din cap şi a încercat să zîmbească.

8
LA KOMĂROM: SPERANŢE SPULBERATE

închisoarea din Komârom era o veche cetate, de formă circulară, înconjurată cu un şanţ larg cu apă. Am trecut pe un pod suspendat şi am intrat pe poarta uriaşă, străjuită de ziduri seculare. Priveam cu curiozitate în jurul nostru. Ne găseam într-o atmosferă din alte vremuri. în curtea largă a cetăţii se afla o movilă de cîţiva metri înălţime, acoperită cu iarbă,iar deasupra movilei cuiburi de mitraliere. Paznicii care ne însoţeau ne-au dus în clădirea mică din dreapta porţii, care adăpostea birourile şi corpul de gardă. Acolo am avut surpriza să dau cu ochii de vechea mea cunoştinţă, plutonierul major şef Jânos Csonka, de la închisoarea din Budapesta. După respectul cu care îi vorbeau ceilalţi, mi-am dat seama că avansase : era acum comandant. El a luat dosarele noastre, a citit la întîmplare unul sau două nume de pe copertă, le-a împins către ajutorul lui care le trecea în registru, apoi s-a uitat lung la noi :

— Aşa, vagabonzilor ! Aţi hoinărit prin toată ţara şi aţi venit să vă odihniţi aici, la „tata Csonka“ ! Nu cred c-o să vă îngrăşaţi prea mult. Aici e altceva decît acolo de unde veniţi voi. Vă aflaţi întl-o închisoare militară, unde e disciplină, aţi înţeles ? Nu aveţi dreptul la scrisori şi nici la vizite. Nu aveţi dreptul să vorbiţi cu soldaţii din gardă. Orice abatere se pedepseşte aspru. Singurul drept este plimbarea, o oră pe zi. Aţi înţeles, vagabonzilor ?

— Da ! am răspuns cu toţii, stînd „smirnă”.

— Bun. Sergent, ia-i şi du-i în celulă !

Am făcut stînga-mprejur, împreună cu ceilalţi, dar Csonka mi-a făcut semn :

— Ia stai ! Pe tine te cunosc. N-ai fost la Budapesta, la închisoarea militară ?

— Da, domnule plutonier major şef. Sînt deţinutul Payer lulius.

, — Erai la „Celula tineretului”.

— întocmai, dom...

— Bun. înseamnă că ştii regulamentul. Ia seama, sergent. Pe Payer ăsta îl treci pe post de muncitor interior. Ştii ce ai de făcut ? mi s-a adresat.

— Ştiu, domnule plutonier major şef.' ■

— Poţi pleca !

Mi-am luat locul în şirul deţinuţilor. Am pornit cu pasul acela silnic, rar, al oamenilor care n-au de ce să se grăbească. Sergentul ne-a condus prin curte, am traversat spre movila acoperită cu iarbă, unde am văzut o uşă de fier. Intrînd pe uşă am coborît mai multe trepte şi am ajuns într-un coridor subteran, luminat de becuri electrice. De o parte şi de alta a coridorului erau uşi de fier — celulele. Sergentul s-a oprit în faţa uneia şi a deschis-o.

— Asta vă e „apartamentul”, a spus el cu ironie. Să fiţi disciplinaţi că altfel daţi de dracu. Tu, ăsta...

— Deţinut Payer lulius, m-am prezentat din nou.

— Payer, de mîine începi serviciul. Curăţenia prin curte. O să mai primeşti ordine.

— Am înţeles !

Uşa de fier s-a închis cu un zgomot surd în spatele meu. M-am întors spre interior. Celula era o încăpere mare, cu zidurile reci de beton şi fără nici o fereastră. Două becuri electrice fără abajur străluceau în tavanul scund. De-a lungul pereţilor erau priciuri cje lemn cu două niveluri, acoperite cu paie ; peste ele erau pături. Zeci de oameni stăteau pe priciuri şi se uitau la noi. Am înaintat în mijlocul încăperii.

— Găsiţi-vă şi voi cîte-un loc, ne-a spus unul dintre ei, pînă să se ridice. Uită-te la ei, ce mai domnişori !

Am auzit rîsete în jurul nostru. într-adevăr, nu prea arătam a deţinuţi. Eram tunşi după ultima modă, cu feţele bronzate, purtam haine bune şi lenjerie curată, în timp ce

oamenii din jurul nostru, tunşi la zero, purtau pe feţe paloarea atît de caracteristică a oamenilor care nu văd prea mult timp lumina zilei.

— Vino-ncoace, amice, m-a chemat unul tînăr. E un loc liber lingă mine. De unde veniţi ?

I-am spus povestea noastră, a echipei de dezamorsori.

— Tot politici, va să zică. Noi, la fel. Sîntem aici patruzeci de inşi. Cei mai mulţi venim din lagărul de inter-, nare Kistarcsa. Unii sînt arestaţi de doi-trei ani. Dar văd că vouă v-a priit mai bine...

— Am muncit în aer liber, mai primeam mîncare de pe unde lucram, mai pachete de-acasă...

— Aici s-a zis cu asta, a spus el trist. Comandantul, „taica Csonka“ ăsta, nu-i prea are la inimă pe deţinuţii politici. Nu-i vezi pe toţi ce slabi şi palizi sînt ? E drept că voi v-aţi riscat viaţa acolo, la dezamorsări. Periculos, aşa-i ?

— Şi încă cum ! Cînd se-ntîmpla un accident, murea toată echipa. Ne-au amăgit cu promisiunea că după trei bombe vom fi graţiaţi. Au făcut apel la voluntari şi pîn-la urmă ne-au luat cu de-a sila.

— Ce vrei, sîntem în puterea lor, a spus tînărul. Dar n-o să mai dureze mult. Ce ştii despre front ?

— în iarna asta Hitler o să-şi rupă gîtul, i-am spus. Aliaţii înaintează pe toate fronturile. Victoria nu mai e departe.

— Numai să rezistăm pînă atunci, a spus el îngîndurat.

* *

Zilele treceau, viaţa din închisoare devenea tot mai greu de suportat. Eram cu totul izolaţi de lumea din afară ; în echipa de dezamorsări ne deprinsesem cu oarecare libertate pe care acum n-o mai aveam. Singura sursă de noutăţi erau deţinuţii nou veniţi ; mai ales confraţii noştri, dezamorsorii de bombe, care lucraseră în diferite colţuri ale ţării, se dovedeau a fi destul de bine informaţi. Ca muncitor interior; umblînd prin diferite locuri din „cetate“, mai aveam ocazia să aflu cîte ceva de la militarii de pază.

în celulă m-am împrietenit cu un om mai în vîrstă, Dr. Puskâs Al a jos ; era primul luptător comunist pe carel cunoşteam mai îndeaproape. Treptat, stînd de vorbă cu el, am aflat cum ajunsese aici. Fusese condamnat pentru înaltă trădare. „Trădarea[-4] lui era faptul că editase ziarul ilegal „Voros Csillag“ („Steaua Roşie[11]), publicaţie a Partidului Comunist. Mi-am dat seama că are o înaltă pregă- „ tire politică şi o voinţă de fier. Chiar aici, în închisoare, continua lupta antifascistă. El ne arăta adevărul despre fascism, ne îndemna la rezistenţă şi-i' combătea pe naivii care credeau în zvonurile despre apropiata noastră eli-< berare.

— Nu vă lăsaţi amăgiţi, spunea. Ce graţiere ? îi credeţi pe fascişti atît de buni la inimă ? Sau atît de proşti ? Ei îşi dau seama că dacă ar elibera zecile de mii de deţinuţi din toată ţara, n-ar face decît să întărească tabăra adversă ! Nu vă aşteptaţi la asemenea gest din partea lor. Dimpotrivă, trebuie să fim mereu vigilenţi, oricînd pot pune la cale o mîrşăvie !

La 15 octombrie, către prînz, o veste s-a răspîndit prin toată închisoarea : amiralul Horthy anunţase într-o cu- vîntare la radio că Ungaria a ieşit din coaliţia fascistă. O mare tulburare a cuprins deţinuţii. Celulele au fost deschise, iar soldaţii din posturile de pază şi-au părăsit mitralierele. Mii de oameni se adunaseră în curte, cu bucu- „ ria strălucind pe feţele palide, slăbite de anii petrecu ţi în umbra celulei. Fiecare încerca să se facă ascultat, să propună o soluţie. Primul gînd a fost să preluăm comanda închisorii şi să ne recăpătăm libertatea. La această idee se asociau cu entuziasm mai ales cei tineri. Alţii, mai în vîrstă, s-au opus :

— Nu e cazul, tovarăşi, să fugim tocrpai acum, cînd libertatea e aproape. Sîntem deţinuţi politici, nu de drept comun. Trebuie să fim disciplinaţi.

— Am aflat din sursă sigură că se va forma un guvern democrat care va acorda amnistie politică...

— O comisie aliată va asista la eliberarea noastră..?

— Să avem răbdare, e o chestiune de ore...

Vocile se învălmăşeau, părerile se schimbau de la o clipă la alta. Soldaţii stăteau deoparte, indiferenţi la frămîntările noastre. Grupuri-grupuri, deţinuţii comentau

evenimentele, făceau planuri, se contraziceau între ei. Şi timpul trecea...

După vreo două ore, în pragul biroului s-a arătat plutonierul major şef Csonka, care a ordonat cu asprime :

— Militari, treceţi la posturile voastre ! Toţi deţiniiţii să intre înapoi în celule ! în caz de nesupunere, vom face uz^de armă !

Glasuri nedumerite s-au ridicat să protesteze — doar fusese discursul la radio...

— Tot de la radio am aflat şi eu, a rîs aspru comandantul închisorii, cu ochii la santinelele aflate din nou la posturi. Conducerea ţării a fost luată de Partidul Crucilor cu săgeţi. Conducătorul partidului, Szâlasi Ferenc, a anunţat că Ungaria rămîne fidelă alianţei cu Germania...

M-am uitat în jurul meu. Oameni maturi, – călîţi în lupte, aveau ochii plini de lacrimi. Orice speranţă se spulberase, la vestea că Ungaria se afla în mîinile unui nou guvern fascist. Militarii din gardă, cu armele pregătite, ne-au făcut semn să intrăm în celule. Mai cu ameninţări, mai cu strigăte, ne-au împins în cele din urmă în încăperile de beton fără geamuri. Oamenii s-au trîntit pe paturi, cu deznădejdea în priviri. Perspectiva libertăţii apropiate le turnase o nouă energie în suflete, iar vestea cealaltă venise ca un adevărat şoc psihic...

După cîteva zile, făceam curăţenie la corpul de gardă, eu şi vechiul coleg, de la dezamorsări Zsivkov. în încăpere erau plutonierul major şef Csonka şi cinei militari din gardă. Deodată, ne-am pomenit cu vreo zece tineri îmbrăcaţi în uniformă semimilitară. cu cizme, purtînd pe braţ o banderolă cu însemnul cunoscut : „crucea cu săgeţi". Erau înarmaţi cu pistoale-mitralieră de fabricaţie germană.

— Cine-i comandantul ? a strigat din uşă unul dintre ei, care părea a fi şeful.

— Mai întîi ce căutaţi aici ? a întrebat plutonierul major şef Csonka.

— Misiune. Cine-i comandantul ?

:— Eu sînt comandantul. Dumneata cine eşti ?

. — Sînt responsabil cu probleme militare în zona Komărom. Trebuie să discutăm problema deţinuţilor

comunişti. Vreau să văd registrele. Hai, repede !

•L-am văzut pe comandantul închisorii înroşindu-se la faţă :

— Ascultă, băiete, eu sînt militar şi primesc ordine numai de la superiorii mei.

— Eşti contra partidului ? a ţipat şeful fasciştilor. Ţi-am spus, vrem să ne răfuim cu comuniştii. Dă-mi registrele. •

— Nu primesc ordine de la dumneata. Te invit să părăseşti imediat cetatea.

— Te-au cumpărat comuniştii !

Cu o mişcare bruscă, comandantul închisorii s-a apropiat de soneria de alarmă şi a apăsat pe buton. Un urlet pătrunzător a răsunat prelung. Glasul lui Csonka a acoperit sunetul sirenei : -

— Vă dau un minut să părăsiţi cetatea. După un minut, deschid focul !

Soldaţii aflaţi în încăpere şi-au mînuit armele cu gesturi hotărîte.

— Trădătorule ! Mai vorbim noi ! a strigat şeful huliganilor fascişti.

— Afară !

Le-a făcut semn „fraţilor" (aşa se adresau oficial între ei membrii Partidului Crucile cu săgeţi) şi au plecat înjur înd.

Seara, împreună cu Zsivkov, am povestit în celulă această întîmplare.

— E semn rău, a oftat doctorul Puskâs. „Crucile cu săgeţi" vor să se răfuiască cu noi şi n-au găsit încă metoda potrivită. De data asta am avut noroc cu Csonka. Nu fiindcă ne simpatizează, fireşte. Ci pentru că o viaţă întreagă, ca militar, s-a deprins să asculte numai de superiorii lui. Dar s-ar putea ca mîine-poimîine superiorii lui să-i dea ordin să ne predea „fraţilor"...

— Nu se poate, a intervenit alt deţinut. Szălasi nu va avea curaj să extermine deţinuţi! politici. Cît ar fi el de fascist, se gîndeşte la scandalul internaţional care-ar urma...

Doctorul Puskâs a clătinat trist din cap :

— Să nu ne facem iluzii. Ştiţi bine cît le pasă fasciştilor de opinia publică internaţională.

— Şi atunci ce e de făcut ? Să-i aşteptăm, resemnaţi ?

— Nu. Trebuie să ne gîndim'la rezistenţă. Să ne organizăm, asta avem de făcut.

Noul guvern a supraaglomerat închisorile. Aproape în fiecare zi, în cetatea noastră soseau noi grupuri de deţinuţi politici aduşi din diferite închisori şi lagăre de internare de pe teritoriul Ungariei. Bănuiam că aceste transferuri erau legate de situaţia de pe front : aflam, cu oarecare întîrziere, despre înaintarea victorioasă, dar plină de jertfe, a trupelor sovietice şi româneşti care acum ajunseseră ’ la Tisa. Oraşele Debreţin, Szolnok, Nyiregyhăza au fost pe rînd eliberate ; în sufletele noastre creştea speranţa eliberării... ‘

La începutul lunii noiembrie, au început să sosească transporturi masive de evrei şi de. ţigani — mulţi dintre aceştia cu întreaga familie 1 Din discuţiile cu militarii din gardă am aflat că evreii erau transferaţi din Budapesta (cei din celelalte ghetouri şi din ţară, ca şi din Transilvania de Nord cotropită, erau de mult la Auschwitz), iar ţiganii fuseseră evacuaţi din regiunile apropiate de front, deoarece erau consideraţi „persoane nesigure”, „suspecte din punct de vedere politic”. Fiindcă celulele deveniseră neîncăpătoare, se ridicaseră corturi în curtea închisorii şi. peste tot răsunau glasurile femeilor şi plînsetul copiilor. După o scurtă şedere aici, noii veniţi erau încărcaţi în vagoane de marfă şi trimişi într-o direcţie pe care n-am reuşit cu toate eforturile noastre, s-o aflăm. Găsind o împrejurare prielnică, pe cînd îmi făceam de lucru în biroul comandantului, l-am întrebat încotro plecau miile de oameni.

___— Nu ştiu nici eu, mi-a răspuns Csonka, şi nici nu mă interesează. Principalul e că mai scăpăm de balamuc.

La 3* noiembrie, un deţinut care lucra ca furier la biroul închisorii mi-a spus în mare taină :

— Acum vine rîndul nostru. Mîine pleacă primul transport din deţinuţii vechi. [1]

— încotro ?

— Nu se ştie. Trebuie să ne pregătim pentru un drum mai lung. -

Toată după-amiaza ne-am agitat să procurăm alimente şi tutun. A doua zi, toţi din celulă am fost chemaţi în curte ; ni s-au înapoiat lucrurile personale ce se păstrau la magazie — cravată, ceas, brichetă etc. —, apoi am fost ataşaţi la un grup mare de deţinuţi. Erau acolo atît camarazi de închisoare, cît şi evrei şi ţigani cu nevestele şi co- pifi lor. Pe la ora 10 s-a deschis poarta mare a cetăţii. Acolo am primit cîte o pîine militară şi o bucată de salam pentru drum. Dincolo de poartă' se înşiraseră membri ai Partidului Crucilor cu săgeţi, înarmaţi, care ne-au mînat către vagoanele de marfă garate pe linia ferată din apropierea închisorii. Am încercat să număr vagoanele — n-a fost chip ; era un tren lung, parcă fără sfîrşit. Noii noştri gardieni, cu brasarda „Crucea cu săgeţi[11] pe mînecă, strigau la noi, dădeau poruaci, ne îmbrînceau cu patul armei şpre vagoanele cu uşile larg deschise.

Acolo s-â produs o mare învălmăşeală ; căutam să fim împreună cu prietenii noştri, cei care aveau familie încercau să nu se despartă, paznicii ne minau de colo-colo, „împărţind înjurături şi lovituri în dreapta şi-n stînga. Ţi- găncile ţipau, copiii speriaţi urlau, bărbaţii răcneau şi peste toată această zarvă se ridicau glasurile poruncitoare ale paznicilor care se străduiau, cu ciomegele şi patul armei, să menţină ordinea. Pe peretele vagonului, pe cînd mă urcam, am citit în fugă o inscripţie : 20 de cai şau 40 de oameni. Dar prin „străda nia[11] paznicilor noştri, ne-am pomenit că intraserăm în acel vagon aproape o sută de suflete ! Erau acolo toţi din celula noastră ; reuşiserăm să rămînem împreună. Mai . fuseseră înghesuiţi însă, alături de noi, o mulţime de oameni necunoscuţi. În cele din urmă uşile au fost închise şi paznicii au plecat să-facă „ordine[14] la alte vagoane.

Trenul s-a pus în mişcare tîrziu. după-amiaza. Mergea încet, parcă fără ţintă ; oprea prin gări mici, lipsite de orice mişcare, stătea ore întregi, apoi pornea iarăşi cu viteza aceea de melc, care nu prevestea nimic bun. Cîte unul, ajutat de ceilalţi, se ridica la geamul mic, zăbrelit, din partea de sus a vagonului, ca să vadă unde ne aflăm. Nu reuşea să afle mare lucru, mai ales că între

timp se înnoptase, şi gările pe unde treceam erau slab luminate. Citeam cu greu un nume fără semnificaţie, cine ştie ce
haltă anonimă, care nu ne spunea nimic în legătură cu adevărata destinaţie a călătoriei noastre. Intr-un tîrziu, trenul s-a oprit de tot, pe o linie secundară din preajma unei gări.

Unul dintre noi, căţărat la fereastra îngustă şi zăbrelită, a strigat către cineva de afară, care trecea prin preajma trenului :

— Domnule, fii bun şi spune-mi ce gară-i asta !

Imediat s-a auzit glasul răstit al santinelei :

— Pleacă imediat de lingă tren. E interzis să vorbeşti cu deţinuţii. Iar tu, dă-te jos imediat !

O lovitură cu patul puştii în peretele vagonului a subliniat aceste cuvinte. Ne-am dat seama că trenul era supravegheat din toate părţile. Cu toate acestea, cineva a spus încet, în liniştea care se lăsase :

— Drumul ăsta nu-i a bună, fraţilor. Hai să-ncercăm să scăpăm de-aici, pînă nu e prea tîrziu.

— Să scăpăm, dar cum ?

— De-am putea rupe, o scîndură din pardoseala vagonului...

— Acum, noaptea ? Ne-ar auzi santinelele, vezi bine că sînt pe aproape.

— Nu acum. Mîine, după ce pleacă trenul.

— Eu am o lamă de cuţit, ascunsă printre boarfe...

— Şi eu un briceag. Nu-i de măre ispravă, dar timp avem destul.

— O să lucrăm cu schimbul . [1]

— Mai e vorbă ?

Ascultam această discuţie şi o speranţă vagă îşi făcea loc în sufletul meu. Am adormit tîrziu, zgribulit în culcuşul meu de paie, şi am visat că alergam pe o cîmpie verde, frumoasă, nesfîrşită.

în zori ne-au trezit strigăte şi împuşcături răsunînd pe afară, pe la vagoanele învecinate. Am auzit tropote de paşi, înjurături, porunci răstite. După aceea, uşa vagonului s-a deschis cu zgomot şi cîţiva paznici, cu armele în mîini, au năvălit înăuntru, făcîndu-şi loc cu brutalitate prin înghesuială. Au început să controleze

minuţios scîndurile de la podeaua vagonului, în timp ce alţii se apucaseră să ne numere. Ne-am dat seama, din cercetările şi din vorbele lor furioase, ce s-a întîmplat : ţiganii deţinuţi izbutiseră

să demonteze cîteva scînduri din podeaua vagonului vecin cu al nostru şi fugiseră cu mic cu mare, profiţind de întuneric. După ce ne-au controlat şi ameninţat în fel şi chip, paznicii au coborît şi au închis iarăşi uşa. în urma lor s-a iscat o discuţie aprinsă :

— Trebuia să facem şi noi la fel.

— Nici acum nu-i tîrziu.

— Riscăm să fim prinşi şi împuşcaţi !

— Dar dacă rămînem aici nu riscăm ? De unde ştim încotro ne duc ?

— Dacă aveau vreo intenţie rea, nu ne dădeau mîncare pentru drum. . .

— Am auzit că ne duc la muncă, la fortificaţii. Se pregăteşte o nouă linie de rezistenţă.

— Ce chin ne-o mai aştepta şi acolo ! Mai' bină încercăm să fugim, să ajungem la linia frontului.

— Noi, ăştia mai bătrîni, nu ne încumetăm. Nu e aşa uşor să ajungi nevătămat pînă la linia frontului. Duceţivă singuri, dacă aveţi curaj.

— Cum să se ducă ? Să ne lase aici ? Cîinii ăştia s-ar răzbuna pe noi...

— Ţineţi seama că după o evadare paza se întăreşte. Nu aveţi nici o şansă...

A trebuit să abandonăm planul nostru de evadare. Noi, cei din echipa de dezamorsări, ştiam că nu ne putem aştepta la nimic bun din partea fasciştilor, dar n-aveam încotro. Ne dădeam seama că după această evadare, cei din „Crucile cu săgeţi" vor întări paza în timpul nopţii. Am hotărît să aşteptăm pînă la capătul călătoriei, cînd se va ivi. poate, un moment mai prielnic să ne salvăm.

A mai trecut o zi. Trenul a mai mers, s-a oprit în cîteo gară ; am trecut prin oraşul Gyor, a doua noapte am petrecut-o într-o gară mică, iar în ziua următoare, pe la prînz, trenul s-a oprit şi unul dintre noi, urcat la fereastră, ne-a strigat :

— Sîntem la Hegyeshalom !

— Bine, dar asta-i la graniţă ! a strigat cineva.

— Da. în gară văd militari nemţi. Uite, şeful trenului le dă nişte hîrtii... ,

— Ce-o mai fi şi asta ? Unde ne duc ?
— Te pomeneşti că o luăm spre Germania...

într-adevăr, santinelele germane s-au urcat la capătul vagoanelor şi în curînd trenul a pornit din nou. De data asta, între noi domnea o linişte apăsătoare ; fiecare se gîn- dea cu groază la soarta ce ne aştepta : deţinuţi politici încăpuţi pe mîinile hitleriştilor ! Ştiam destul de vag ce se întîmplă în Germania ; dar oricît de puţin am fi ştiut, era destul ca să ne înfiorăm ! Mai tîrziu, pe cînd trenul trecea încet prin gările cu inscripţii în limba germană, am început iarăşi să discutăm. Mulţi dintre noi îşi exprimau regretul că n-am evadat atunci, în timpul lucrului la dezamorsarea bombelor. Ne condamnam că am avut în-' credere în promisiunea ce ni se făcuse. Alţii, care fuseseră arestaţi. mai recent, ne-au povestit despre ce se petrece, în lagărele hitleriste. Am început să facem calcule, erau zeci de mii de oameni pe care Ungaria horthystă îi predase hitleriştilor. Alături de comunişti şi antifascişti unguri, printre ei se aflau mii de patrioţi din Transilvania de Nord, care luptaseră pe diferite căi împotriva dictatului de la Viena ; oameni care în ochii hitleriştilor treceau drept „trădători''. Abia acum înţelegeam încotro plecau miile de evrei şi de ţigani după scurta lor escală în cetate. Iar noi îi urmam.;. Ce se va întîmplă cu noi ?

Seara tîrziu am ajuns într-o gară exterioară a oraşului Viena, de unde am pornit iarăşi mai departe. Starea noastră devenise de-a dreptul insuportabilă. Hrana se terminase, frigul devenea tot mai pătrunzător, dormeam cu schimbul înghesuiţi pe podeaua vagonului. Timp de atîtea zile rămăseserăm închişi acolo ; oamenii îşi făceau necesităţile într-un colţ, murdăria se adunase, mirosul devenise insuportabil... '

Abia la 14 noiembrie, cînd ajunseserăm cu toţii în pragul sfîrşitului, trenul a oprit şi am auzit, în sfîrşit, uşile deschizîndu-se. Orbiţi de- lumina zilei, am rămas o clipă nemişcaţi.

— Coborîţi din vagoane, porcilor ! a răcnit un SS-ist.

Am început să coborîm. Mulţi dintre noi, odată ajunşi pe pămint, ne prăbuşeam de epuizare şi de foame. Pi- cioarele abia ne mai ţineau, după atîtea zile şi nopţi de detenţie în „închisoarea pe roţi“. SS-iştii nu pricepeau asta sau nu le păsa ; se reperau la cei căzuţi, îi loveau

cu patul armelor, silihdu-i să se ridice. Am privit în jur : din alte vagoane au fost scoase cadavre. N-am apucat să le număr,
în orice caz erau mulţi care nu mai ajunseseră vii la capătul călătoriei !

În urletele şi loviturile SS-iştilor, ne-am încolonat. O comandă răstită ne-a pus pe toţi în mişcare. Mergeam greu, abia tîrînd picioarele, ceea ce îi enerva pe paznicii noştri care ne strigau îndemnuri şi ne îmboldeau cu lovituri. Am încercat să-mi dau seama de mărimea coloanei ; cred că eram cam cinci mii de oameni, inclusiv femeile şi copiii, debarcaţi din „trenul iadului[t:] într-o lume necunoscută şi ostilă.

9
DACHAtJ – BARACA NR. 19

După un drum care mi s-a părut fără sfîrşit, coloana s-a oprit în faţa unei porţi mari, deasupra căreia am văzut o inscripţie,: „Lagărul de concentrare Dachau“.

— Sîntem pierduţi, a spus încet doctorul Puskăs. E primul lagăr pecare l-a înfiinţat Hitler, imediat după ce a ajuns la putere.

Cu acelaşi, pas silnic, am intrat pe poartă. Ne-am pomenit într-o curte largă, fără fir de iarbă. Coloana s-a oprit, înconjurată de santinele. Un ofiţer cu rang mare — se vedea după respectul pe care i-l arătau cei care-l însoţeau —' a trecut prin faţa rîndurilor de oameni. Arăta cu mîna pe fiecare deţinut : tu, la dreapta ; tu, la stînga.

A fost primul moment greu din multele pe care aveam să le trăim în acest lagăr. Nu pricepea nimeni rostul acestor despărţiri ; mai ales ţiganii, care se vedeau separaţi de femeile şi copiii lor, încercau să protestez^, să opună rezistenţă. Au intervenit soldaţii, cu 16vituri şi strigăte ; pînă şi ofiţerii, cu feţele crispate de furie, au început să împartă lovituri de cravaşă.

în mai puţin de un sfert de oră, coloana a fost despărţită în două, aşa cum se poruncise. De o parte erau femeile şi copiii, bărbaţii mai vîrstnici şi invalizii; celălalt grup, mai puţin numeros, îl formau oamenii în putere, între care şi cei din echipa noastră. Ofiţerul SS care părea să fie şeful s-a apropiat de noi Şi a întrebat

cine ştie limba germană. Au ieşit din rînd cîţiva inşi. A fost ales doctorul

Fuskăs **ca** translator. Ofiţerul a spus **o** frază cu glas răstit ş: doctorul Puskâs a tradus :

— Cei care sînt bolnavi dintre voi să treacă în celălalt grup !

Au ieşit vreo douăzeci de inşi, pe feţele cărora se citea, intr-adevăr, suferinţa. Ofiţerul i-a aşteptat să se mute în grupul al doilea, apoi ni s-a'adresat iarăşi :

— Vă aflaţi într-un lagăr de concentrare. Singurul drum de aici spre libertate este munca. Dacă veţi munci cinstit, dacă prin munca voastră vă veţi ispăşi greşelile, marele Reich va fi generos şi vă va ierta. Altă cale nu aveţi de scăpare. Lagărul e bine păzit ; orice încercare de evadare se pedepseşte cu moartea. Trebuie să respectaţi cu stricteţe regulamentul lagărului, pe care vi-l face cunoscut comandantul barăcii. Acum lăsaţi-vă boarfele aici. Veţi trece în ordine pe la biroul de evidenţă pentru înregistrare, pe urmă la baie, că mirosiţi ca nişte porci. După aceea, la barăci. Executarea !

Noi, echipa de dezamorsări, rămăseserăm tot timpul împreună. Ne-am lăsat hainele la un loc, în ordine, ca să le putem găsi uşor. Ăm pornit, în cămăşi şi izmene, spre biroul de evidenţă, o baracă lungă şi joasă, cu uşi largi, în drum spre birou, ne-am sfătuit pe şoptite : ,cît mai puţine amănunte despre noi, Dacă erau curioşi, hitleriştii n-aveau decît să ne citească dosarele !

Am intrat în sala unde la o masă lungă stăteau vreo zece oameni în haine vărgate, avînd la îndemînă registre şi fişe. M-am nimerit în faţa unui bărbat cărunt, cu voce plăcută, care m-a întrebat :

— Numele ?

— Payei- lulius.

— Locul şi data naşterii ?

— Ilba, 4 aprilie 1926.

— Unde este Ilba ?

— în Transilvania, lingă Baia Mare.

A ridicat deodată ochii de pe registru şi m-a întrebat în româneşte :

— Ştii limba română ?

— Da, am învăţat la şcoala românească.

— Nu eşti neamţ ?

— Nu. Dumneavoastră sînteţi român ? •

— Da. Sînt preot.

— Sinteţi preot ? m-am mirat. Şi cum aţi ajuns aici ?

— Ţine minte, fiule, cît vei fi în lagăr : aici nu se cade să fii curios. Şi nici să vorbeşti mult. Pentru ce ai fost condamnat ?

— înaltă trădare contra statului ungar.

— Bine. Numărul tău de lagăr va fi 125090. Ţine aceste fîşii de pînză, pe care este tipărit numărul. Sînt patru bucăţi. O să le coşi pe haine: una pe pieptul vestonului, una pe pieptul mantalei, una pe tichie şi una pe cracul stîng de la pantaloni. Sub ele coşi cîte un triunghi roşu, semn că eşti deţinut politic.

— Vă mulţumesc.

— Nu uita ce ţi-am spus. Următorul !

Am fost apoi îndrumaţi spre baie, într-o altă baracă. Acolo, într-un fel de vestiar, a trebuit să ne dezbrăcăm pînă la piele. Frizeri în haine vărgate ne-au tuns zero cu maşina şi ne-au dat să ne ungem cu un dezinfectant. Ne-au spus că toate lucrurile noastre aveau să rămînă aici, cu excepţia pantofilor. Mi-a venit o idee : am scos pe furiş fotografia mamei, de care nu mă despărţeam niciodată, un pachet de tutun şi le-am ascuns în pantofi. Am trecut apoi în încăperea alăturată, unde ne-am năpustit cu toţii bucuroşi sub duşuri...

După baie, am primit o cămaşă şi-o izmană curate şi am fost scoşi afară, să primim hainele. Începuse o ploaie rece, amestecată cu lapoviţă ; în cîteva minute am simţit că îngheţ. Am început cu toţii să tropăim pe loc, să sărim, să mişcăm braţele ca să ne încălzim. SS-iştii care ne păzeau, înfăşuraţi în pelerinele lor, rîdeau. Abia după vreo oră de aşteptare au sosit „hainele”. Nu mai erau hainele noaştre, ci uniforma vărgată a lagărului : veston, manta, pantalon şi tichie. Hainele noastre n-aveam să le mai vedem niciodată. M-am felicitat în gînd pentru ideea de a ascunde în pantof fotografia la care ţineam atît de mult...

Echipaţi în sinistra uniformă a lagărului, am fost conduşi spre o baracă izolată de restul lagărului printr-un gard de sîrmă ghimpată. Era o clădire lungă şi joasă, cu două intrări. „Dormitoarele” erau nişte încăperi largi, cu priciuri suprapuse de-a lungul pereţilor. Subofiţerul care rie-a condus acolo ne-a prezentat un deţinut înalt şi slab, cu ochii duşi în fundul capului :

'— El este eomandantul barăcii. O să vă spună tot ce '/trebuie să faceţi. Disciplină şi ordine, asta-i primul lucru care vi se cere !

Ne-ajn uitat unii la alţii : abia aveam loc în picioare, în intervalul dintre paturi. Cum o să doarmă atîta omenire aici ?

— înghesuiţi-vă cum puteţi, ne-a spus comandantul barăcii. Ca să cîştigaţi spaţiu, culcaţi-vă alternativ — unul **la** cap, altul la picioare. Baraca asta are 202 locuri, dar **yăd că** sînteţi mult mai mulţi...

în zilele următoare, datorită apelurilor riguroase care **se** făceau de mai multe ori pe zi, aveam să aflu ’ cifra exactă a oamenilor înghesuiţi în Baraca nr. 19 : eram 1512 inşi, deci şapte oameni pe-un loc ! Mai aveam să aflăm **că** comandantul barăcii era polonez şi se afla la Dachau din 1939. Nu l-am întrebat niciodată cum a rezistat atî- **ţia** ani în acest infern. Singura preocupare a fiecăruia era **să** reziste el însuşi, să supravieţuiască !

Prima noapte a trecut ca o clipă. Dormiserăm cu toţii buştean, epuizaţi după îndelungata călătorie cu trenul, în zorii zilei ne-au trezit, strigîndu-ni7se să ieşim afară. Ne-am executat la repezeală. Era frig, o ploaie măruntă de toamnă făcea atmosfera şi mai cenuşie, mai tristă. Comandantul barăcii ne-a poruncit să ne aliniem în rîn- duri de cîte zece apoi a început să ne instruiască : trebuia să ne pregătim pentru întîmpinarea şefilor. Mai întîi, ,,sa- lutul“ : la comanda pregătitoare *„Miitzen...“* trebuia să ridicăm mîna dreaptă la cap ; cînd ne ordona *„ab“* ne scoteam tichia şi o ţineam lipită de picior. La comanda *„Miitzen... auj !‘‘* puneam tichia la loc pe cap.

— Nu e un lucru prea greu, ne-a spus comandantul barăcii.- Dar trebuie executat în ritm. Şefii lagărului ţin foarte mult la asta. Vom face cîteva exerciţii. *Miitzen... ub 1* ■ '

Am repetat de cîteva. zeci de ori această mişcare, sub ploaia care cădea mereu. în cele din urmă, comanda a ajuns să fie îndeplinită cu o exactitate care-ar fi stîrnit invidia unei trupe de paradă.

, La ora 7 urma să se facă apelul. După ce s-a controlat

ţalinierea celor 150 de şiruri de cîte 10 oameni, comandan-
tul barăcii a mai făcut cu noi un exerciţiu de *„Mutzen.2 ab* şi *auf“* şi şi-a îndreptat privirea spre poartă. Iată, în sfîrşit, venind un grup de oameni în uniformă. Comandantul barăcii a ordonat *„Stillstand Miitzen... ab !“* şi a dat raportul. Gel mai mare în grad dintre SS-iştii veniţi — comandantul bărăcii i se adresase cu termenul *„RapportfuhreT“* — a început să ne numere, în timp ce un deportat-furier ne trecea în registrul de efective. În tot acest răstimp am' rămas cu tichiile în mînă ; picăturile reci de ploaie cădeau ca nişte alice pe creştetele noastre tunse pînă la piele. Nici după ce s-a terminat numărătoarea nu ne-au dat comanda să punem din nou tichiile. Am rămas acolo, în ploaie, încă o jumătate de oră, pînă cînd a venit un şef şi mai mare ; *„Lagerfiihrerul“,* care a primit raportul, a cercetat sumar registrul de efective, şi-a însemnat ceva într-un carnet şi ne-a aruncat o privire indiferentă, după care a plecat însoţit de mica lui suită, lăsîndu-ne în paza a doi soldaţi. Abia acum am auzit mult aşteptata comandă *„Miitzen auf !“* dar chinul nostru nu se terminase. Am rămas acolo, aliniaţi, pînă cînd s-a dat semnalul „terminarea apelului”. Atunci am intrat în baracă, uzi şi îngheţaţi de frig. Ni s-a părut & adevărată binefacere cana cu cafea caldă — „cafeaua” fiind în realitate un lichid amar, închis la culoare...

A trebuit apoi să ne coasem însemnele pe haine — numărul şi triunghiul roşu — după care am fost iarăşi scoşi la „instrucţie”. Uneori, dincolo de gardul de sîrmă ghimpată vedeam cîte un deţinut din cei „vechi”. Cred că pînă ne-am obişnuit, figura deţinuţilor era pentru noi cel mai înspăimîntător lucru din acest lagăr. Oamenii aveau înfăţişare de schelete, hainele vărgate atîrnau pe ei ca pe nişte pari, obrajii le erau supţi, privirea stinsă ; mergeau în grabă, cu umerii încovoiaţi, parcă în aşteptarea unei lovituri, şi cu capul plecat. M-am întrebat atunci, în primele zile, prin ce „şcoală” a umilinţei şi a fricii trecuseră oamenii aceştia ! Mai apoi aveam să mă conving singur de metodele folosite în lagăr pentru a ne dezumaniza, a ne cultiva teama şi lipsa de speranţă care păreau a fi ţelul principal al detenţiei. Faptul că SS-iştii

din paza lagărului aveau dreptul de viaţă şi de moarte asupra noastră, că tortura şi bătăile constituiau distracţia^
lor zilnică a devenit evident pentru noi încă din primele zile.

Este adevărat,, noi, echipa de dezamorsare, care văzu- serăm moartea cu ochii de atîtea ori, nu ne lăsam lesne impresionaţi de spectacolul josnic al „distracţiei" SS-işti- lor. Uneori, cînd împrejurările ne-o îngăduiau, încercam să croim planuri de evadare, nişte planuri cu totul fanteziste, dacă aveam în vedere paza straşnică a lagărului. Atunci, la început, nu 'ştiam nici pe departe ce înseamnă cu adevărat lagărele hitleriste, nu auziserăm despre **me**todele „savante" de exterminare a deţinuţilor ; eram încă optimişti şi încercam să privim cu nepăsare ceea ce vedeam în jurul nostru.

A doua zi după sosirea noastră, la terminarea „apelului", şefii au făcut un fel de trecere în revistă a deţinuţilor din baraca noastră. Cînd şi cînd,' trecînd prin faţa şirurilor de oameni, *Lagerjuhrerul* arăta cu degetul :

— Tu... ■

Omul era scos din rînd şi pus să aştepte deoparte. Aşa au format un grup de cinci inşi, oameni mai în vîrstă, cu înfăţişare destul de sănătoasă. Au fost duşi în altă baracă, de unde s-au întors peste vreo două ore. La întrebările noastre curioase, ne-au spus că au fost fotografiaţi în- tr-unul din birourile lagărului. Nu pricepeam sensul acestei întîmplări. Abia peste cîteva zile, în baracă s-au distribuit cîteva exemplare din *„Volkischer Beobachter",* ziarul oficial al hitleriştilor, în care erau publicate fotografiile celor cinci. Explicaţia care le însoţea îi desemna pe cei cinci drept unii care „vor să instaureze comunismul în Ungaria". Fotografiile fuseseră retuşate cu grijă, astfel încit bieţii oameni căpătaseră o înfăţişare plină de cruzime, arătînd ca nişte criminali. Doctorul Puskâs, vă- zînd ziarul, ne-a spus în taină : -

— Ca să vedeţi şi voi ce-nseamnă propaganda nazistă ! Se străduiesc să prezinte lucrurile în culorile cele mai negre. Vor să stîrnească spaima şi ură populaţiei şi atunci ne prezintă drept nişte bestii, ca să-şi ascundă propria lor bestialitate...

,, După cîteva zile de „instrucţie” şi „apeluri”, am început să fim îngrijoraţi. Nu înţelegeam ce au de gînd cu noi. Unii presupuneau că această înghesuială în Baraca nr. 19 este o situaţie provizorie, un fel de carantină, şi că lucrurile se vor reglementa. Nu îndrăzneam să punem întrebări ; zvonurile începuseră să circule, se spunea că vom fi duşi la muncă în fabrici şi uzine, în locul oamenilor plecaţi pe front ; că vom primi şi o mică indemnizaţie, din care să ne putem procura alimente. Fiindcă problema hranei devenise acută încă de la intrarea noastră pe porţile lagărului. Mîncarea — dimineaţa ceai, la prînz şi seara o supă aproape transparentă, în care abia puteai găsi cîteva fire de varză sau o bucăţică de cartof, şi o felioară de pîine — era cu totul insuficientă ; scurt timp după sosire începuserăm să slăbim, aveam ameţeli, unii cădeau din picioare chiar la „apelurile” îndelungate de dimineaţă şi de seară. Peste toate acestea, mirosul permanent de carne arsă care învăluia lagărul ; baraca noastră era în apropierea crematoriului de unde se înălţa mereu un fum negru, sufocant ; funinginea se depunea pretutindeni ; aveam permanent în gură un gust dulceag, greţos ; unii dintre noi, mai sensibili, aveau foarte des accese de vomă. De aceea aşteptam cu mare nerăbdare sfîrşitul „carantinei” şi repartizarea într-un loc de muncă oarecare.

Din primele zile, comandantul barăcii a desemnat o echipă de opt oameni care să se ocupe de curăţenie şi să distribuie hrana. M-a numit şi pe mine în această echipă. Lucram oarecum sub ordinele lui şi am avut prilejul, astfel, să-l eunosc mai bine. La început urla la noi, împărţea înjurături şi chiar lovituri în dreapta şi-n stînga, mai ales cînd erau SS-iştii de faţă. într-o zi mi-a explicat că dacă n-ar fi procedat aşa, hitleriştii l-ar fi socotit prea blînd şi l-ar fi schimbat, aducînd în locul lui un adevărat zbir...

Incet-încet i-am cîştigat prietenia ; găseam uneori prilejul să discut cu el, să-i împărtăşesc din îngrijorările mele. Intr-o zi l-am,întrebat dacă ştia ceva de soarta celor care veniseră împreună cu noi şi fuseseră daţi deoparte la repartizare. •

— Nu mai sînt în^ lagăr, mi-a răspuns scurt.

— De ce ?

— Nu erau apţi de muncă. Pentru Germania nu e rentabil să ţină aici oameni care nu pot să lucreze.

— Dacă ştiam aşa, o făceam şi eu pe bolnavul...

— Vorbeşti prostii, m-a certat el. Să.nu-ţi vină ideea asta niciodată.

— De ce ? Atîta vreme cit cei bolnavi au fost scoşi di» lagăr...

— Au fost scoşi, dar pe unde ? Ai văzut coşul ăla ?

Simţeam cum mi se opreşte inima.

— Nu se poate ! Vreţi să spuneţi că au fost... ?

— Ai uitat unde te afli şi pui prea multe întrebări.

M-am gîndit puţin : Te pomeneşti că comandantul barăcii vrea să mă sperie. Mi-a venit ideea să aflu adevărul prin altă metodă :

— Tocmai voiam să vă spun. Mîine, la apel, o să cer să rămîn în baracă. Mă simt cam bolnav...

— Prostule ! mi-a strigat şi cu o lovitură m-a doborît la pămînt. Să-ţi intre bine-n cap, aici nu există oameni bolnavi, ci numai oameni sănătoşi, apţi de muncă !

M-am ridicat încercînd să-mi ascund durerea. Dar mi-am dat seama că meritam o asemenea ,,lecţie".

Eram cu totul izolaţi de deportaţii mai vechi şi prin urmare nu aveam nici o posibilitate de a afla adevărul despre ce se întîmplă. Socoteam că lagărele ţlin Germania sînt asemănătoare cu cele din Ungaria horthystă, poate cu un regim mai aspru. E. drept că vedeam sinistrul coş fumegînd ziua şi noaptea, învăluind tot lagărul cu mirosul acela greţos, dulceag, de carne arsă, dar îmi închipuiam că sînt arse cadavrele celor care muriseră de diferite boli.

De altfel, cine să spună adevărul ? Sau chiar dacă ni l-ar fi spus, nu ne-ar fi venit să credem.

Aceasta, pînă la terminarea carantinei. Atunci am aflat de la cei mai vechi, care vorbeau cu multă precauţie, mai mult prin aluzii, că un simplu cuvînt, scăpat, un comentariu imprudent despre soarta oamenilor te putea costa viaţa. Din păcate, între deportaţi se aflau oameni slabi de înger, sau deţinuţi de drept comun care din teamă sau din speranţa de a se pune bine cu supraveghetorii erau gata să semnaleze acestora comentariile referitoare la acest subiect „tabu".

Cam la o săptămînă după ce am sosit la Dachau, din

baraca noastră au fost aleşi vreo trei sute de deportaţi —. majoritatea foşti dezamorsori de bombe. Li s-a spus că yor forma un „comando de muncă". Nu am aflat niciodată ce s-a întîmplat cu ei, unde au plecat ; nici pînă în ziua de astăzi n-am mai întilnit pe vreunul dintre ei. Am găsit prilejul, curînd după plecarea lor, să-l întreb pe comandantul barăcii unde fuseseră duşi.

— Ce-ţi pasă ? m-a întrebat el ridicînd din umeri. Bucură-te că prin legăturile mele am izbutit să te scot de pe listă. Dacă rămîneai scris acolo, le-ai fi împărtăşit soarta. ' ,

— Aş fi preferat, i-am spus cu îndrăzneală. Pe cei mai mulţi îi cunoşteam bine, cu unii dintre ei am împărţit pîinea şi culcuşul în celulă, am înfruntat moartea scoţînd focoasele la bombe. N-aş fi vrut să mă despart de ei.

— Vorbeşti prostii ! s-a răstit el. A fost un transport rău.

— Cum adică „transport rău" ?

— Nu-ţi pot spune mai mult. Ţine minte doar atît : te poţi bucura că n-ai ajuns acolo.

Din acest „transport rău" făceau parte Nistor Gheorghe din Cluj, secuiul losef Bajko şi alţi deportaţi din Transilvania de* Nord, precum şi prietenii mei iugoslavi Matkevici Anton, Stricevici Negoslav şi Masici Zsivkov. În zilele următoare au plecat alte transporturi. A plecat şi doctorul Puskâs. Rămîneam tot mai puţini pe zi ce trecea. Mai puţini şi mai neliniştiţi. Tot timpul ne chinuia întrebarea : Ce ne va rezerva viitorul ? De ce nu ni se dădea nici o explicaţie ? Comandantul barăcii se purtase omenos cîTmine, se arăta dornic să mă ajute. Dar cît timp va reuşi s-o facă ? Şi ce se va întîmpla cînd nici ajutorul său nu-mi va mai fi de folos ?

într-o vreme, mi-a venit ideea să cer eu însumi să plec cu un „comando de muncă". Muncind, îmi voi păstra mai bine forţa fizică, timpul va trece mai repede şi-mi voi putea" îmbunătăţi cît de cît hrana, căci porţiile de mîncare primite în lagăr reprezentau un veritabil regim de înfometare. În afară de asta, exista perspectiva ca din- tr-o echipă de muncă să poţi evada mai uşor. Căci aici, la Dachau, nu se întrevedea nici o posibilitate de

scăpare. Dar de fiecare dată cînd luam această hotărîre, îmi amin-
team aluziile rău-prevestitoare ale comandantului barăcii : :"a fost un<ransport rău"...

La 27 noiembrie 1944, cum s-a luminat de ziuă, am primit ordin să ieşim în curte, în grupuri de cîte 30—50 de oameni. Cînd a venit rîndul grupului meu, am ieşit împreună cu ceilalţi. Afară, bine înfăşuraţi în mantalele lor negre, ne aşteptau cîţiva ofiţeri SS între care unul cu însemne de medic. Nu mi-'a venit să cred cînd am auzit porunca absurdă : „Dezbrăcaţi-vă şi descălţaţi-vă !" Dar, sub privirile încruntate ale ofiţerilor, a trebuit să ne executăm. Pămîntul era îngheţat, din primele clipe am simţit junghiuri săgetîndu-mi tălpile goale. Dinspre munţii Ba- variei sufla un vînt rece, tăios. O nouă poruncă — ne-am aliniat şi am început să alergăm în cerc. Unii dintre noi n-au putut ţine pasul ; se poticneau în urmă. Şeful lagărului le-a notat numele şi le-a ordonat să iasă din rînd. în cele din urmă ne-au oprit. Ne-am aliniat — tot aşa, dezbrăcaţi şi desculţi. Unul dintre ofiţeri ni s-a adresat :

— Este nevoie de trei sute de muncitori, lăcătuşi mecanici, care să lucreze într-o fabrică. Cine cunoaşte această meserie şi vrea să muncească, să se prezinte.

în clipa aceea n-am şovăit deloc : chiar dacă nu ştiam în ce constă meseria de lăcătuş mecanic, gîndeam, o să învăţ în scurt timp, înainte ca ei să-şi dea seama. Şeful barăcii nu era de faţă, ca să mă împiedice în vreun fel; nici nu mă puteam sfătui cu el. Dar mi s-a părut, din felul cum fuseseră „selectaţi" cei apţi de muncă, ca şi din prezenţa medicului, că de data asta nu este vorba despre un „transport rău". M-am sfătuit din priviri cu colegii mei mai apropiaţi şi m-am prezentat, împreună cu ei.

Ne-au notat, pe o foaie, numerele. îndărătul acestor numere erau oameni vii, pe care-i ţin minte şi acum : Nicolae Tauber, lăcătuş mecanic din Baia Mare, condamnat de autorităţile horthyste pentru activitate comunistă ; loan Szakâcs din Reghin, mecanic de locomotivă, condamnat tot pentru activitate comunistă ; loan Albu, şofer din Cluj, condamnat pentru înaltă

trădare contra statului ungar, şi încă vreo treizeci de deportaţi din baraca noastră. După ce ne-au „înregistrat", ne-au îngăduit să ne îmbrăcăm şi să reintrăm în baracă. Eram cu toţii încremeniţi
de frig şi frămîntaţi de întrebarea dacă am procedat bine sau nu.

La amiază a venit comandantul barăcii. M-am dus îndată la el şi i-am povestit toată întîmplarea. •

— De ce nu m-ai ascultat ? a izbucnit el furios. Mă duc chiar acum la furierul-şef, poate reuşesc să te scot de pe listă...

S-a întors ceva mai liniştit şi m-a chemat deoparte : — Nu se mai poate face nimic. Listele au fost predate la biroul de evidenţă. Oricum, de data asta se pare că este vorba de un „transport bun". Veţi merge într-un lagăr mic, undeva în Pomerania de Est. Acolo ştiu că este o fabrică de avioane, iar Germania duce lipsă mare de avioane. De aceea au nevoie de muncitori.

— Tot răul spre bine, am şoptit eu.

— Da, Srar putea să ai o viaţă mai uşoară, Deşi, cu naziştii nu se ştie niciodată... Ei, eşti tînăr, viguros, ai şanse să supravieţuieşti. Dur ţine minte cîteva lucruri. În primul rînd, caută să nu atragi atenţia prin nimic. La apeluri caută să fii în rîndul din mijloc, cît mai departe de ochii şi de... pumnii SS-iştilor. Fii prudent, nu te' încrede aşa uşor în nimeni, şi mai ales fereşte-te de deportaţi! care poartă triunghiuri verzi. Nu discuta politică şi nu comenta despre viaţa din lagăr. îţi doresc să apuci ziua aceea fericită cînd fascismul va fi înfrînt, porţile lagărelor se vor deschide şi cei care-au rămas în viaţă se vor bucura iarăşi de libertate...

— De ce vorbiţi astfel ? Sînt sigur că şi dumneavoastră...

— Nu-i voijba .de mine, nai-a spus el încet. W gîndesc că băiatul meu a murit în primele zile după ce-a fost deportat,. fiindcă n^ţF t^ 'qne s|4^(jrijrte, să-l ajute în acest infern..*. ' ' ' „

L-am privit — avea ochii umezi. Am încercat să-i alung-tristeţea : .

.— Vă mulţumesc pentru tot ce-aţi făcut pentru mine...

— Nu-mi mulţumi. Semeni cu fiul meu şi asta m-a îndemnat să te ajut. Ai fost pentru mine o fiinţă apropiaţă. Singura. Căci o dată cu băiatul au pierit şi sora lui, şi mama lor, adică soţia mea.

— Vreţi să spuneţi că toţi ai dumneavoastră au murit ?

— N-au murit; au fos^cişi !

— De ce ? am întrebat în^bzit.

— Fiindcă erau polonezi. Hitleriştii şi-au pus în gînd să ne nimicească. Pentru ei sîntem o rasă inferioară şi primejdioasă...

10

DESTINAŢIA: LAGĂRUL DIN BARTH

- A doua zi, la 28 noiembrie 1944, am primit cîte o manta nouă şi apărători pentru urechi, contra gerului. Ni s-a dat hrană pentru drum. Ne-am aliniat în curte şi s-a făcut numărătoarea. Eram exact 300 de oameni, aşa cum se hotărîse cu o zi înainte. înconjuraţi de ostaşi înarmaţi, am mărşăluit pînă la gară. Acolo am fost îmbarcaţi în vagoane de marfă — şi predaţi altei escorte, formată din
SS-işti.

' Asa a, început o nouă etapă a vieţii de lagăr. în vagon era un frig îngrozitor; trenul mergea cu viteza melcului şi se oprea ore întregi în cîte o staţie. Pînă seara, înfometaţi cum. eram, am terminat cu toţii „proviziile pentru drum". Din cînd în cîn^, printre gratiile vagonului zăream numele unei gări : Regensburg... Jena... Halle... Berlin..,

După trei zile, ne-am dat seama că drumul nostru avea să mai dureze. Sufeream cu toţii de foame cumplită '; nu primisem nici un fel de hrană de la plecare. Abia în ziua a treia, cînd trenul staţiona într-o gară, SS-iştii care ne însoţeau ne-au aruncat în vagon cîteva sfecle. Am sărit cu toţii pe ele, ne luptam să apucăm măcar o muşcătură, fără să ţinem seama că erau crude, degerate, pline de pămînt... Cînd ne-am astîmpărat cît de cît foamea, ne-am uitat ruşinaţi unul la altul.

— Iată unde ne-au adus, a strigat cineva. Vor să ne pierdem demnitatea de om.

— După două săptămîni de foame la Dachau, ce-ai fi vrut ? a replicat altul. Trebuie să supravieţuim.

— Da, dar nu în felul acesta. Nu vă daţi seama că ei asta urmăresc ?

— Are dreptate, au intervenit alţi deportaţi. Trebuie să ne organizăm cît de cît. Să împărţim frăţeşte hrana, multă-puţină cîtă este...

— Just. Să ne păstrăm totuşi omenia, chiar în împrejurările acestea nenorocite !

Am căzut cu toţii de acord să formăm un soi de comitet, care să preia alimentele şi să le împartă în mod cinstit tuturora. Şi într-adevăr, la următoarele escale hi- tleriştii n-au mai avut plăcerea să asiste la înfruntarea sălbatică dintre noi pentru un nap sau o sfeclă. Căci la atîta s-a rezumat ,.porţia" noastră pe toată durata călătoriei...

Eram, pe deasupra, şi nedormiţi. Cum să dormi pe po- deaya goală a vagonului, prin care fluiera vîhful ? Aţipeam uneori, înghesuiţi unul în altul, dar frigul ne trezea repede şi începeam să faSem diferite mişcări ca să ne încălzim... Iar călătoria părea să nu se mai termine niciodată !

în a şasea zi, am ajuns la destinaţie. Plini de curiozitate. în timp ce însoţitorii noştri strigau să coborîm, am citit pe o placă numele gării : Barth. Eram istoviţi de oboseală. îngheţaţi şi înfometaţi, dar santinelele păreau să. uite de toate acestea. Strigau mereu *schneller, schneller !* şi ne îmbrînceau să ne încolonăm. Am pornit. Abia **ne** tîram picioarele. Lovindu-ne cu patul armelor, SS-iştii se străduiau să ne „învioreze". Mergeam în plină zi, pe străzile oraşului, dar ei nu-şi ascundeau brutalitatea nici în prezenţa trecătorilor. Aceştia treceau repede pe lîngă noi, fără să ne arunce o privire. Mi-am spus atunci că erau, probabil, deprinşi, cu asemenea scene, căci în fabricile acestui oraş lucrau şi alţi prizonieri. •

Am traversat astfel oraşul, sub strigătele şi loviturile SS-iştilor. După ce am trecut de ultimele,

case, lagărul de concentrare ni se dezvăluia treptat în faţa privirilor înceţoşate de oboseală şi de durere : un şes nisipos, cu vegetaţie rară, avînd în mijloc cîteva clădiri cu etaj şi

mai multe bai'ăci de lemn, toate înconjurate cu gard de sîrmă ghimpată şi foişoare de pază. Am intrat pe poarta deasupra căreia se vedea o firmă cu litere mari : „BARTH. KONZENTRATIONSARBEITLAGER.“ Coloana noastră a fost condusă spre nelipsitul platou denumit *Appelplatz.* Ne-am oprit. în faţa noastră a venit un ofiţer din SS, însoţit de mai mulţi subalterni şi de deportaţi care — după cum aveam să aflăm imediat — aveau rolul de' translatori. Ofiţerul SS, care s-a prezentat ca .fiind comandantul lagărului, ne-a ţinut o cuvîntare „de bun sosit.” Vorbea cu aroganţă, sigur de el, pe un ton răstit, menit probabil să ne înfricoşeze din prima clipă.

— Sînteţi nişte criminali, evrei, comunişti, duşmani ai noii -ordini ! Pentru faptele voastre odioase aţi fi meritat să fiţi spînzuraţi. Dar marele Reich a fost generos cu voi Şi v-a cruţat viaţa, dîndu-vă posibilitatea . să vă reabilitaţi. Asta, cu condiţia să munciţi cinstit şi cu sîrguinţă. Dacă veţi depune tot efortul, la victoria finală marele Reich vă va graţia, dar această graţiere n-o puteţi obţine decît prin muncă. Toţi cei ce vor încercă să se sustragă de la lucru vor fi consideraţi sabotori şi pedepsiţi cu moartea. Refuzul de a executa un ordin dat de maistru sau inginer se pedepseşte cu moartea. Orice nesupunere faţă de personalul lagărului se pedepseşte cu moartea. Orice încercare de evadare se pedepseşte cu moartea !

A făcut o 'pauză, plimbîndu-şi privirea pe feţele noastre, şi a zîmbit cu dispreţ :

— Cît despre evadare, să vă intre bine în cap că de aici n-a reuşit nici un împuţit de deportat să evadeze. Cine îndrăzneşte să încerce, primeşte un glonţ ! Nimeni n-are voie să treacă peste linia marcată din faţa gardului de sîrmă. încălcarea liniei este considerată încercare de evadare şi santinelele trag fără somaţie ! Aţi. înţeles?

— Da, .am strigat cu toţii.

— Cam anemic răspunsul, a spus el nemulţumit lovindu-şi cravaşa de carîmbul cizmei.

A început să se plimbe prin faţa rîndurilor noastre, cercetîndu-ne cu privirea. Eram în rîndul doi, după cum

mă sfătuise la plecare comandantul barăcii. încercam, instinctiv, să mă ascund de privirea aceea cercetătoare. De-

odată comandantul s-a oprit. A arătat cu vîrful cravaşei către un deportat :

— Şi tu ai înţeles ?

— Da. Am înţeles.

— Ce eşti tu ?

— Sîrb.

— Nu ! Eşti un împuţit de deportat. Ai înţeles ?

Omul n-a răspuns nimic. O clipă s-au înfruntat din ochi. Simţeam că mi se taie răsuflarea. Din acest „dialog" nu putea să iasă nimic bun. Cu o mişcare iute, comandantul lagărului' a aruncat cravaşa spre gardul de sîrmă, dincolo de linia albă, apoi a arătat cu degetul spre pieptul lui :

— Tu ! Adu-mi cravaşa.

Sîrbul a rămas nemişcat. Comandantul şi-a dus încet mîna spre pistolul de la şold. Urmăream cu toţii scena, încremeniţi. Colegul nostru a ieşit din rînd şi a păşit sigur, fără grabă, spre linia albă. Un pas, încă unul, şi a ajuns la linie. L-am văzut ridicînd puţin capul, desigur, privea spre cer. Apoi a păşit dincolo de linie. în clipa aceea, liniştea a fost întreruptă de pocnetul unei arme. Omul a căzut ca secerat cu faţa în jos, şi a rămas nemişcat.

— O mică lecţie, a spus comandantul făcînd semn unui militar să-i aducă cravaşa. V-aţi convins cu ochii voştri că santinelele trag fără somaţie. Şi sînt cu toţii buni ţintaşi... Gata. Acum veţi fi repartizaţi în barăci, veţi primi ceva de mîncare şi veţi pleca la uzină. Nu uitaţi ce v-am spus !

A luat cravaşa din mîna subalternului şi a plecat grăbit, urmat de „suita" lui pestriţă. A rămas cu noi *Rapport- f uhrerul,* care ne-a ordonat să pornim.

Baraca noastră era construită din scînduri. La intrare avea un mic birou cu pereţii de cărămidă, cu două paturi, dulap, masă şi o sobă de fontă. Acolo stăteau comandantul barăcii şi furierul. Dormitoarele, rînduite de-a lungul unui coridor lung, erau într-o stare de plîns. Prin crăpăturile scîndurilbr fluiera vîntul ; pe priciurile suprapuse erau aşternute paie şi cîte o pătură. Nici

saltea, nici pernă, nici cearceaf.

— Arată mai degrabă a grajd, a spus cineva încet. ' — Măcar de-ar avea o sobă... .

Dar sobă nu avea. Uneori, cînd sufla vîntul dinspre Marea Baltică, prin crăpături pătrundeau trîmbe fine de zăpadă. Şi iarna încă nu venise bine...

După ce am primit cîte o porţie de supă de napi, am fost încolonaţi şi am porrfit spre uzină. Drumul era acoperit cu zăpadă şi gheaţă, lunecam mereu şi pierdeam cadenţa, cînd unul, cînd altul se poticnea. Asta îi enerva pe SS-işti care se năpusteau spre noi să ne lovească. însuşi *Rapportfuhrerul,* care mergea de-a lungul coloanei, ne făcea „onoarea" cîte unei lovituri de cravaşă. Am primit şi eu una, chiar după ureche. Simţeam sîngele şiroin- du-mi pe gît, dar nici măcar n-am ridicat mîna să mă şterg. Din experienţa amară a lagărului ştiam că un asemenea gest poate fi socotit un „act de agresiune" împotriva SS-istului. într-adevăr, în lagăr domnea această „lege" incredibilă : cînd se abătea asupra sa o ploaie de lovituri, deţinutul nu avea dreptul să ridice mîna ca să-şi apere faţa sau capul. Trebuia să suporte nemişcat loviturile, altfel stîrnea şi mai mult furia dementă a călăului său !

Uzina unde am fost conduşi aparţinea de marea întreprindere „Heinkel" şi fabrica avioane de bombardament bimotoare, celebrele „Heinkel-110". Se lucra în două schimburi a 12 ore, în sistemul de bandă rulantă, deportaţii fiind împărţiţi în două grupe de cîte 3-6 oameni, comandaţi de un *„Vorarbeiter" ;* mai multe grupe formau o echipă sub comanda unui *„Kapo".* Aceşti „şefi", deţinuţi şi ei, erau scutiţi de muncă fizică, primeau mîncare mai bună şi, cu cît se purtau mai brutal cu noi, cu atît erau mai bine văzuţi de SS-işti. Peste ei erau mai mari maiştrii şi inginerii civili din fabrică.

Am fost repartizat într-o echipă de cinci oameni care avea sarcina să monteze plăcile de aluminiu deasupra motoarelor. Trebuia să tăiem plăcile la dimensiunile necesare, să le îndoim după profilul carcasei şi să le nituim. Nu era o muncă grea din punct de vedere fizic, dar necesita îndemînare şi pricepere în mînuirea uneltelor. Nu

mai lucrasem într-o uzină şi. fireşte, nu eram deprins cu folosirea sculelor — foarfecă electrică, pistolul-poli- zor. pistolul de nituit. Iar peste toate acestea, nu cunoşteam bine limba germană. în primele zile de lucru mi-a fost foarte greu, iar *Vorarbeiterul,* văzîndu-mi nepriceperea, mă pălmuia şi mă înjura fără cruţare.

După ce ne-au împărţit pe echipe şi ne-au arătat locurile de muncă, ne-am reîntors la lagăr. Ni s-a spus că vom lucra în schimbul de noapte şi că ni se acordase o perioadă de odihnă de 24 de ore înainte dc a începe activitatea.

Seara am primit iarăşi supă de napi furajeri şi 80 de grame de pîine. Am stat cam o oră la apelul de seară, în curte, pe un ger cumplit. Eram încolonaţi pe cinci rînduri şi, în aşteptare, SS-iştii în frunte cu *Rapportfuhrerul* se distrau, trecînd prin faţa noastră şi găsind motive să lovească cînd pe unul, cînd pe altul. în cele din urmă apelul a luat sfîrşit. Ne-am înapoiat în baracă. Am constatat că aproape nici unul dintre noi nu fusese scutit de lovituri. Cu toţii eram disperaţi, ne oblojeam rănile şi ne spuneam : .

— Aici vom pieri... S-a zis cu noi !

Deodată, l-am văzut pe bătrînul clujean loan Albu ieşind în mijlocul dormitorului, între paturi :

— Ţineţi-vă firea, fraţilor. De ce atîta disperare ? N-am mai fost şi altă dată în situaţii grele ? Vă plîngeţi de bătaie, dar aţi uitat cum se purtau cu noi în lagărele din Ungaria? Care dintre noi n-a suferit schingiuirile celor de la D.E.F. ? Ia uitaţi-vă la mîna asta, vedeţi că n-are unghii ? Mi le-au smuls la interogatoriu „fraţii" de la D.E.F. Atunci, într-adevăr, credeam că s-a zis cu mine, dar uite că n-am pierit.

— Nici atunci şi nici la dezamorsări, a intervenit alt deţinut. .Aproape toţi care.ne aflăm aici am lucrat la nenorocitele alea de bombe. înfruntam moartea zi de zi, dar nu ne-am pierdut curajul.

— Uiţi pe cei care au pierit în explozii...

— Au fost şi accidente, ştim bine. Dar majoritatea am scăpat cu viaţă. ' ‘

— Aşadar, fruntea sus. a reluat bătrînul Albu. Aici,

măcar ştim că lucrăm fără să ne pîndească primejdia unei explozii în fiecare clipă. Gîndiţi-vă bine, ei au nevoie de noi. E drept, mîncarea e puţină, stăm în frig, dar oare nu ne-am deprins de atîla vreme cu toate aceste greutăţi ? Să nu ne pierdem cumpătul, să ne ajutăm între rioi, şi să rezistăm pînă la primăvară. Atunci va fi mai cald, pădurile vor înfrunzi şi speranţele noastre vor învia iarăşi...

L-am aprobat cu toţii. Deşi nu spusese lucrurilor pe nume, înţelegeam din cuvintele lui că după trecerea iernii ne va fi mai uşor să găsim o cale să scăpăm de aici. Fiindcă trebuia, cu orice preţ/ să scăpăm !

A doua zi am încercat să legăm cunoştinţe printre deportaţii mai vechi, care locuiau în cîteva clădiri de cărămidă. Erau printre ei de naţionalităţi diferite, ca şi cum hitleriştii şi-ar fi pus în gînd să adune oameni din toate ţările Europei. Polonezi, ruşi, iugoslavi, francezi, ^ehi, belgieni, norvegieni, slovaci, unguri şi români. La început ei ne-au primit cu o anumită rezervă, cum se întîmplă oriunde cu noii veniţi. Unii dintre „veteranii" lagărului ne învinuiau că prin venirea noastră situaţia alimentară a lagărului s-a agravat. Alţii ne priveau cu neîncredere, unii spuneau chiar de-a dreptul :

— Abia acum v-aţi trezit să luptaţi împotriva fascismului ? Unde aţi fost în anii 1939-1940 ? Ce făceaţi voi-pe cînd Gestapoul ne vîna ca pe nişte sălbăticiuni şi ne ucidea familiile ?

Ne străduiam să le explicăm că deşi eram nou veniţi în lagăr, aveam şi noi vechime în lupta ilegală, că fuseserăm luni şi chiar ani de zile deţinuţi în închisorile horthyste, că majoritatea celor din lotul nostru erau luptători antifascişti condamnaţi la moarte şi trecuţi prin purgatoriul echipelor de dezamorsare. L-am dat ca exemplu pe Nicolae Stauber, care executase trei ani de temniţă la Vac, în Ungaria, după ce fusese arestat, torturat şi-ţinut în lanţuri în aresturile D.E.F.-ului. Iar după executarea pedepsei, în loc să fie pus în libertate, fusese internat în Jăgărul din Kistarcsa şi ulterior adus la Dachau. Mulţi dintre noi aveau „biografii" asemănătoare...

* *

Seara am fost duşi la lucru. Schimbul de noapte începea la ora 18. Munca în sine nu era grea ; se lucra cu unelte perfecţionate, cum am arătat mai înainte ; mai greu era cu condiţiile de viaţă — hrana proastă, frigul, nesomnul, lipsa celor mai elementare condiţii de igienă — şi, mai ales, brutalitatea SS-iştilor. Aduceam tablele de aluminiu, le tăiam după şablonul pe care ni-l dăduseră inginerii, apoi începeam să dau găuri-cu bormaşina. Uneori simţeam lingă umărul meu prezenţa unui SS-ist. Trăgeam cu ochiul spre el, cu o teamă instinctivă. Şi atunci mă pomeneam cu burghiul sărind alături, cu un scrîşnet ascuţit. Iar în clipa următoare, vîjîia prin aer bastonul de cauciuc al santinelei. Primeam lovitura în ceafă, pe umăr, pe 'spate, fără să protestez. Cel mult întorceam privirea, înceţoşată de durere, -spre cel care mă lovise.
’, — Sabotor ! zbiera el ridicînd din nou ciomagul.

Alături de el se ivea îndată *Vorarbeiterul* echipei noastre, un individ posomorit, care după ce examina urma fină lăsată de burghiu pe suprafaţa tablei mă ameninţa cu pumnul. Ştiam şi eu, şi el, că zgîrietura aceea n-are nici o importanţă, dar greşeala era greşeală şi SS-istul, după ce se convingea că înghiţisem „lecţia”, se depărta satisfăcut...

Alteori, cînd capota nu se potrivea exact la locul ei, trebuia să-i aducem unele retuşuri. *Vorarbeiterul* se apropia de mine, încruntat, şi-mi spunea ce am de făcut. Zgomotul puternic care domnea în hală — lovituri de ciocan; vuietul bormaşinilor electrice, scrîşnetul polizoarelor, precum şi faptul că nu ştiam mai deloc limba 'germană, mă împiedicau să înţeleg din prima clipă explicaţiile. Privirea mea nedumerită îl înfuria pe *Vorarbeiter;* izbucnea în înjurături şi insulte — pe care le înţelegeam mult mai uşor, fiijidcă le auzeam zilnic — şi-mi arăta iarăşi, mai amănunţit, ce trebuia să fac. îmi dădeam silinţa să lucrez repede şi precis, obsedat de spaima că la cea mai mică greşeală voi dezlănţui iarăşi mînia zbirilor.
M-am hotărit să învăţ cît mai repede limba germană şi am apelat la unul dintre prietenii mei, Csizmadia Wilhelm, din Novisad. În fiecare clipă liberă, sau pe drumul dintre fabrică şi lagăr, mă aţineam pe lîngă el şi căutam

să memorez cuvinte şi expresii. Dar învăţătura mergea greu, fiindcă nu puteam şă scriu şi trebuia să ţin totul minte. Dar în scurt timp am reuşit să pricep expresiile uzuale, precum şi denumirile sculelor şi operaţiunilor pe care le foloseam în fabrică, ceea ce mi-a mai uşurat * situaţia.

După încetarea lucrului, ne încolonam pe cinci rînduri pe platoul din faţa uzinei pentru apel. Aşteptam între un sfert de oră şi trei sferturi de oră, răstimp în care paznicii noştri se ,,distrau" în felul lor obişnuit, trecînd prin faţa rîndurilor şi împărţind lovituri în dreapta şi-n stingă, sub pretext că nu eram bine aliniaţi. Deportatul nu avea dreptul să se apere de lovituri. Dacă ridicai mîna să-ţi acoperi obrazul, acest simplu gest dezlănţuia furia călăilor noştri care îl doborau îndată pe „vinovat" cu lovituri de ciomag sau chiar cu un foc de armă.

După numărătoare, porneam încolonaţi spre lagăr. Drumul era lunecos, datorită zăpezii şi gheţii ; mereu alunecam şi greşeam pasul, mai ales datorită faptului că pantofii noştri cu care veniserăm de la Dachau ne fuseseră confiscaţi şi primiserăm în schimb încălţările ciudate ale lagărului Barth, un fel de ghete cu talpa făcută dintr-o singură bucată de lemn. Fraţii mei de suferinţă le dăduseră, în derîdere, o poreclă la fel de ciudată : „krumpene" (cartofi). E lesne de înţeles că ne mişeam greu cu aceste tălpi rigide şi ne poticneam adeseori — motiv pentru însoţitorii noştri de a ne împărţi noi lovituri. Marşul de aproape doi kilometri între uzină şi lagăr se transforma întotdeauna într-un adevărat calvar...

La sosirea în lagăr ne opream, tot încolonaţi, pe *Appelplatz,* unde eram din nou număraţi. Apoi plecau oamenii care erau de rînd să aducă hrana de la bucătărie. Se întorceau cu bidoane de 50 de litri în care se afla „ceaiul" amar, făcut din diferite plante, neîndulcit. După primirea ceaiului n-aveam dreptul să ne culcăm, pînă cînd nu

se întorceau oamenii care duseseră înapoi la bucătărie bidoanele goale. Abia pe la 10 dimineaţa primeam, în sfîrşit, îngăduinţa să ne ghemuim, zgribuliţi, în culcuşu-

rile noastre îngheţate. Dar nu dormeam prea mult, căci ne trezeau strigătele şefilor. Atunci ştiam că era ora 12 şi trebuia să ne încolonăm. Iarăşi plecau „ospătarii” improvizaţi să aducă mîncarea — de obicei cierbă făcută din napi şi sfeclă furajeră — şi iarăşi trebuia să aşteptăm pînă duceau bidoanele înapoi. Mai dormeam o „repriză” pînă la ora 16, cînd ceremonia se repeta. De astă dată primeam raţia de pîine — cam 80 de grame de fiecare — şi ne încolonam pentru plecarea la fabrică...

E lesne de înţeles că ddpă cele 4-5 ore de somn pe apucate, intram în uzină gata istoviţi ; de multe ori, în timpul lucrului, ni se' întîmpla să adormim în picioare, şi vai de cel care era surprins într-o asemenea stare de paznicii nemiloşi ! Uneori, tot datorită oboselii acumulate, greşeam vreo operaţiune sau întîrziam montatul unei piese ; atunci iarăşi se dezlănţuia prăpădul, loviturile plouau peste vinovaţi şi nevinovaţi, o dată cu acuzaţia' de sabotaj...

Cu timpul ne-am deprins să evităm feluritele capcane ; ne ajutau „veteranii” cu care ne împrieteniserăm ; trăiam astfel o existenţă cenuşie şi umilă; presărată cu suferinţe şi lipsuri de tot felul, încît am început să pierdem şirul zilelor. Cînd şi cînd, din diferite motive, unul dispărea dintre noi. Moartea sîrbului, în ziua sosirii noastre, părea că fusese anume pusă la cale ca să ne avertizeze că aici viaţa omului nu avea nici o valoare, că ideea de justiţie se oprea dincolo de' porţile lagărului, iar bunul plac al SS-iştilor nu avea nici un fel de limită.

Curînd am făcut cunoştinţă cu altă invenţie diabolică a hitleriştilor : înscenarea tentativei, de evadare. Unul dintre deţinuţi primea o poruncă oarecare, pentru îndeplinirea căreia trebuia să iasă din coloană ; atunci răsuna o împuşcătură şi la apel aveam un om mai puţin. Această scenă s-a petrecut nu o dată, pe drumul dintre fabrică şi lagăr. Tîrziu de tot am reuşit să aflăm la ce ser-' vea această vînătoare de vieţi omeneşti. Un ordin semnat

de Himmler prevedea, între altele, o recompensă specială pentru militarii din trupele SS care asigurau paza lagărelor de concentrarea orice militar care împiedică o tentativă de evadare va primi, la propunerea comandantului, un concediu suplimentar. Raţionamentul SS-iştilor ce ne escortau era simplu : viaţa unui deţinut în schimbul cî- torva zile de concediu...

Unul dintre „principiile'-' activităţii din lagăr era dezbinarea oamenilor. Lipsa de hrană, furturile, teama de bătaie sau de „expedierea': într-o direcţie necunoscută ne subminau moralul, tindeau să distrugă orice început de prietenie, de organizare. Trebuie să remarc aici că, spre cinstea lor, deţinuţii politici din lagăr au ştiut să se păstreze deasupra acestor încercări, să depăşească cu demnitate situaţiile grele şi să nu accepte compromisul cu fasciştii.

. Aşa cum am mai spus, zilele şi nopţile treceau intr-un şir anonim, lipsit de evenimente ; lucram, dormeam pe apucate în cursul zilei, mărşăluiam între uzină şi lagăr, aşteptam în ger momentul apelului. De aceea n-am pri-ceput din prima clipă gestul unui belgian din echipa mea într-o noapte, pe cînd supraveghetorii nu erau pe aproape, mi-a dat o bucăţică de ciocolată şi o ţigară urîndu-mi j

— Sărbători fericite !

— Ce sărbători ? am îngăimat eu mirat. !

— Cum, nu ştii ? Sîntem în ajunul sărbătorilor de iarnă...

I-am mulţumit cum se cuvine şi mai apoi l-am întrebat cu prudenţă de unde proveneau bunătăţile pe care mi le oferise. El mi-a răspuns foarte firesc că deportaţii din ţările occidentale primesc, din cînd în cînd, pachete prin Crucea Roşie Internaţională. Era un drept de care nu ne bucuram nici noi, cei din ţările răsăritene, şi nici italienii, socotiţi de hitlerişti „trădători" după încheierea armistiţiului dintre Italia şi aliaţi. Dar aceasta nu era sin-r gura umilinţă suplimentară pe care

o suportam. încă de la sosirea în lagărul Barth, săptămînal ni se tundea părul cu maşina, astfel încît pe mijlocul capului apărea o că-

rare, spre a ne deosebi de deţinuţii din ţările apusene. Ştiam încă din Ungaria că regimurile fasciste mai păstrau o urmă de teamă faţă de opinia publică mondială, sau se temeau pentru soarta prizonierilor germani a^laţi în lagărele din Occident — ştiu eu ? Cert este că diferenţa de tratament dintre aceste două categorii de deportaţi era destul de vizibilă.

tt
ANUL NOU – O ZI CUMPLITĂ!

Cîteva zile mai tîrziu, cînd ne-am întors de la uzină, comandantul lagărului a venit în faţa noastră şi, cu ajutorul translatorilor, ne-a spus cam aşa :

— Pentru sărbătorirea Anului Nou, uzina nu lucrează timp de două zile. Deşi nu meritaţi, s-a hotărît ca astă-seară şi mîine seară să vi se acorde repaus ; de asemenea, veţi primi un supliment la masa de seară !

Vestea ne-a bucurat, fireşte, mai ales în privinţa odihnei : două nopţi la rînd, în loc să stăm douăsprezece ore în picioare, manevrînd uneltele acelea zgomotoase sub ochii vigilenţi ai supraveghetorilor, puteam să ne odihnim! întorşi în baracă, am comentat îndelung acest eveniment, incercînd să ghicim ce se ascunde în spatele „generozităţii", de care dăduse dovadă comandantul. Ba, unii dintre • noi şi-au exprimat nerăbdarea de a afla în ce constă suplimentul de hrană făgăduit. De la aceste întrebări, am trecut la problema esenţială : ce ne aştepta în anul 1945?

— Nu vă faceţi iluzii, ne-a spus Csizmadia Wilhelm. Ştiţi bine cum ne-am bucurat atunci, în octombrie, sperînd că vom fi eliberaţi. Ne-am înşelat amarnic — în loc să ne întoarcem la casele noastre, am ajuns tocmai aici, la Marea Baltică. Din trei sute de oameni cîţi am venit, în mai puţin de o lună au murit vreo şaizeci — unii ucişi, alţii do- borîţi de boală. Dacă lucrurile merg tot aşa, în trei-patru luni nu va mai fi în viaţă nici unul dintre noi !

— Şi ce e de făcut ? au întrebat cîteva glasuri

deodată. Cum putem să ne salvăm ?

— Trebuie să găsim nişte căi, a spus loan Albu.

11 ascultam totdeauna, pentru că vorbea puţin, dar cînd deschidea gura spunea lucruri bine gîndite. Ne-am îndreptat cu toţii privirile spre el.

— Da, fraţilor, a reluat el, trebuie să găsim nişte căi ca să ne îmbunătăţim cît de cit viaţa. Nimeni dintre noi n-are de gînd să-şi lase ciolanele pe aici, dimpotrivă, trebuie să luptăm din răsputeri ca să apucăm cu toţii ziua eliberării.

— Dacă sîntem uniţi, multe se pot face, a intervenit Szakâcs. Mă gîndesc în primul rînd să facem rost de ceva mîncare pentru cei mai slabi dintre noi. Avem cîţiva care abia îşi mai ţin zilele.

— Aşa este, dar de unde alimente ? Aici nu primim pachete ; doar de-am umbla cu cerşitul pe la „veterani[11]...

— Nu, nici vorbă de cerşit. Dar unii dintre noi mai meşteresc cîte ceva, un cuţit cu mîner frumos, cum face Vili...

— Da, am făcut unul. L-am dat unui soldat, pentru trei ţigări.

— Sau un portţigaret, cum ştie să facă Tauber.J

— E drept, a spus Tauber. Am luat pe el două ţigări.

— .Vedeţi ? O ţigară poate fi schimbată pe o raţie de pîine. Păi dacă ne apucăm mai mulţi şi lucrăm, şi schimbăm ţigările pe pîine, putem aduna un „fond de ajutor" pentru cei care sînt mai slăbiţi sau se-îmbolnăvesc...

Cu toţii am fost de acord. Era impresionant să-i vezi pe oamenii aceştia, în situaţia lor disperată, ajun^înd să se gîndească la alţii, să fie gata să dea din puţinul lor pentru a-l ajuta pe cel de alături să supravieţuiască. Acest exemplu de solidaritate umană ne-a încurajat şi mai mult şi ne-a dat speranţa că vom izbuti să ieşim cu bine din groaznica încercare pe care ne-o hărăzise soarta. S-au ivit tot felul de idei. Cineva a propus ca Milan, care avea funcţia de translator, ăă „recruteze[11] dinţre soldaţi cumpărători pentru produsele noastre. Alţii au primit misiunea să se ocupe de „transformarea[11] ţigărilor în alimente. O bucu-(rie tainică strălucea în ochii

tuturor. Hotărîrea luată în‚e
comun de întreg grupul nostru era un semn că nimeni nu-şi pierduse speranţa în victorie. Dar, mai presus de toate, că nu-şi pierduse forţa morală şi spiritul de omenie, adevărata noastră armă împotriva regimului inuman instaurat de hitlerişti în lagăr — şi nu numai în lagăr !

Suplimentul de hrană făgăduit pentru Revelion ni s-a distribuit, într-adevăr. El însemna de fapt o felioară de salam, trei cartofi fierţi în coajă şi... un polonic de bere ! Chiar aşa, un polonic de bere pentru oameni care de ani de zile erau subalimentaţi, cu organismul şubrezit, şi care uitaseră demult pînă şi gustul berii ! Era o idee diabolică a paznicilor noştri, care ştiau precis ce urma după acest gest în aparenţă filantropic.

— Berea asta e capcană curată, ne-a spus Albu. în starea noastră, o singură înghiţitură ne-ar pune la pămînt. Eu zic s-o schimbăm pe alimente, băieţi. Amatori o să găsim destui printre „veterani?[1] care au primit pachete...

Zis şi făcut. Aproape toţi cei din baraca noastră au fost de acord să renunţe la bere în schimbul unei felii de pîine. în seara de Revelion, deşi SS-iştii mişunau în tot lagărul, am fost lăsaţi ceva mai liberi. Am văzut efectul cumplit al berii asupra bieţilor oameni care se grăbiseră să consume raţia. Unii plîngeau, cu gîndul la alte revelioane, petrecute în mijlocul familiei, alături de prieteni, în belşug şi veselie. Alţii, aţîţaţi de picătura de băutură cu care nu mai erau deprinşi, deveniseră agresivi şi căutau gîlceavă. S-au iscat şi cîteva mici încăierări, spre amuzamentul paznicilor care, în loc să intervină, îi încurajau pe bieţii combatanţi. Pentru ei, aceste scene erau tocmai potrivite ca să le alunge plictiseala serviciului din noaptea de Revelion. O bătaie constituie un spectacol tocmai potrivit pentru oameni cărora brutalitatea le devenise o a doua natură...

în baraca noastră, seara de Revelion s-a scurs în linişte. Ne adunam în grupuri şi povesteam despre obiceiuile de Anul Nou, despre vremea cînd eram cu toţii oameni Mberi... Gîndurile noastre zburau departe, peste gardurile de sîrmă ghimpată, peste foişoarele

santinelelor, depă-

şeau graniţe şi oprelişti; .pentru o clipă uitam unde ne aflăm. în acea clipă, eram acasă...

* *

Dimineaţa ne-au trezit fluierele stridente **oare anun**ţau adunarea pentru apel. Ne-am echipat la repezeală **şi** am alergat afară. Era prima oară cînd noi, schimbul .de noapte, făceam apelul o dată cu ceilalţi. Abia **acum aveam** ocazia să văd adunat laolaltă întregul lagăr. Am făcut **'O** numărătoare rapidă şi aproximativă : aici, la Barth, **.se** aflau în acea clipă cam 3000 de oameni, deci era vorba de un lagăr mic în comparaţie cu cele prin care trecuse- răm sau despre care auzisem vorbindu-se.

Prinsesem o teamă instinctivă de aceste „apeluri". Cel care le conducea de obicei, *Rapportfuhrerul,* era un sadic, se purta atît de brutal, încît în comparaţie cu el ceilalţi paznici ai noştri păreau nişte domnişoare delicate. Devenise celebru prin invenţia lui — „dansul indian": trecînd prin faţa frontului, îşi alegea o victimă dintre deportaţi. Se oprea în faţa omului, cu un rînjet încremenit pe faţă, şi-l lovea pe neaşteptate — un pumn în bărbie, sau un picior în abdomen. Lovitura era atît de puternică, înеît omul cădea la pămînt. Atunci *Rapportfuhrerul* începea să ţopăie pe trupul lui, pisîndu-l astfel pînă ce bietul om îşi dădea sufletul. Lucrurile s-au petrecut astfel de zeci de ori, în faţa deportaţilor aliniaţi în front. Nu cunosc nici un caz în care deţinutul să fi supravieţuit acestui funest „dans indian"...

într-una din primele zile după sosirea noastră, am făcut cunoştinţă cu brutalitatea lui. Voia, probabil, să ne arate de la început cu cine avem de-a face. S-a oprit în faţa unui deportat şi l-a întrebat :

■— Eşti creştin ?

— Da.

:— Crezi în Dumnezeu ?

— Da. [v]

■— îţi dau cinci minute ca să te rogi lui Dumnezeu

să te scape de bătaia mea. Hai, începe ! Roagă-te cu voqi tare! 1

Şi pentru că omul ezita, l-a învăţat să repete după el:

— Dumnezeul meu, scapă-mă de bătaia domnului *Rapportfiihrer! .*

Bietul om a repetat de zeci de ori scurta rugă, în fala hitleristului care aştepta calm.

— Cele cinci minute au trecut şi văd că Dumnezeu nu mă împiedică să te bat. Să-ţi intre bine în cap — şi să vă intre şi vouă, tuturor — că în acest lagăr există un singur Dumnezeu : domnul *Rapportfiihrer,* adică eu !

Cu o lovitură de pumn l-a doborît pe bietul om şi şi-a executat ,,dansul indian", fără să ne slăbească din ochi. A fost o „lecţie" care şi-a atins pe deplin scopul : ne-a imprimat o adevărată groază faţă de această fiară cu chip de om, faţă de acest asasin înnăscut.

E mai uşor de înţeles, deci, strîngerea de inimă cu care aşteptam de fiecare dată sosirea *Rapportfiihrerului* în faţa frontului.

Dar să revin la ziua aceea de 1 ianuarie 1945. După cum am spus, peste noapte ninsese mult. *Appelplatz* se acoperise cu un strat de zăpadă de 70—80 cm, ca şi cum natura s-ar fi străduit să ascundă toată mizeria lagărului. Ninsoarea se oprise ; deasupra noasti'ă stăruiau însă nori negri, iar dinspre Baltica sufla mereu vîntul acela rece, care părea să nu se oprească niciodată. în aşteptarea apelului, simţeam cum frigul pătrunde treptat prin îmbrăcămintea noastră sărăcăcioasă. .

După apel, *Lagerfuhrerul,* comandantul lagărului, pe care-l vedeam mai rar, a venit în faţa noastră şi a cerut ca 200 de voluntari, să se prezinte pentru deszăpezirea aeroportului militar din vecinătatea lagărului. Translatorii au repetat cuvintele lui în diverse limbi.

Nu se oferea nimeni. Sub vîntul acela tăios, înfăşurati în hainele subţiri, vărgate, purtînd în picioare „krumpele" — ciudatele ghete cu talpă de lemn — cine s-ar fi înghesuit de bună voie la o asemenea corvoadă ? *Lagerfiihrerul* aştepta nemişcat şi din secundă în secundă lovea carîm- bul cizmei cu cravaşa, cum îi era obiceiul. După cîteva minute de tăcere, l-am auzit :

— *Sehr gut !*

A pornit prin faţa coloanelor ; clin cînd în cînd arăta cu vîrful cravaşei : „tu“... ,,tu“... Cei chemaţi ieşeau din formaţie şi se aliniau într-o latură, unde le arătase el. Cînd a trecut de mine fără să mă numească, am răsuflat uşurat. Era un calcul egoist : cei care avuseseră ghinion or să se ducă la deszăpezire, iar noi, ceilalţi, ne vom bucura în continuare de odihna făgăduită...

Coloana celor 200 odată completată şi numărată cu grijă, s-a pus în mişcare. Noi, cei rămaşi, aşteptam semnalul „sfîrşitul apelului[11], ca să ne întoarcem la adăpostul barăcii; căci frigul devenise insuportabil.

Dar semnalul întîrzia !

Comandantul a spus cîteva cuvinte *Rapportfuhrerului,* care a salutat şi a pornit repede spre clădirea corpului de gardă. După cîteva minute s-a întors cu un detaşament de soldaţi înarmaţi. Ne-am uitat unii la alţii, îngrijoraţi. Mitralierele din foişoarele de pază au fost îndreptate asupra noastră. Simţeam pericolul tot mai aproape, păţaniile fără număr din timpul detenţiei îmi ascuţiseră simţurile; nu ne puteam aştepta la nimic bun !

Comandantul a început să ţipe la noi :

— Sînteţi nişte porci ! Cînd am cerut voluntari pentru curăţirea zăpezii, în loc să vă prezentaţi ca unul singur, v-aţi făcut că n-auziţi. Credeaţi că veţi lenevi toată ziua? Nicidecum. Pînă se întoarce detaşamentul de deszăpezire, o să faceţi instrucţie. Rupeţi rîndurile ! încolonarea pc cinci rînduri acolo !

A arătat cu cravaşa spre partea opusă a platoului, unde zăpada rămăsese neatinsă. Am pornit cu greu, prin stratul de zăpadă groasă şi pufoasă, dar ordinul era ordin. Deodată, ne-am pomenit cu detaşamentul de SS-işti năpus- tindu-se asupra noastră, lovindu-ne cu sălbăticie cu patul armelor şi strigînd să ne mişcăm mai repede.

Alergam din răsputeri, căutînd să le facem pe plac, dar încălţările noastre nu erau potrivite pentru asemenea ..exerciţii'[1]. Abia am ajuns la locul pe care ni-l arătase, cînd l-am auzit iarăşi pe comandant :

— Rupeţi rîndurile ! încolonarea pe vechiul loc !

Aceeaşi scenă : fuga prin zăpadă, urmăriţi de lovitu-

rile necruţătoare ale soldaţilor. Iarăşi alinierea şi, pînă să ne tragem răsuflarea, comanda ne-a pus iarăşi în mişcare. între cele două laturi ale platoului, alergam ca nebunii, vînaţi din urmă de SS-iştii care păreau să găsească o distracţie în acest nou supliciu. După cîteva curse, în drumul nostru au început să cadă oameni. Doborîţi de lovituri, sau numai istoviţi ? Mai erau în viaţă sau muriseră? Nimeni nu putea şti. Şi nimeni n-avea timp să se ocupe de soarta lor.

— Rupeţi rîndurile !... încolonarea !

Mă simţeam la capătul puterilor. în urma mea tropăiau soldaţii. Ştiam că viaţa mea atîrna de un fir de păr. Dacă voiam să scap, nu trebuia să mă las ajuns din urmă de loviturile călăilor.

— Culcat ! înainte, tîrîş, marş !

Ne-am culcat în zăpadă şi am început să ne tîrîm pe coate şi pe genunchi, urmăriţi de îndemnurile întărîtate ale SS-iştilor. Mai apoi au venit printre noi, alergau fără să le pese, călcau peste trupurile noastre, peste mîinile noastre îngheţate. Cînd am primit comanda să ne ridicăm, alţi şi alţi deţinuţi au rămas nemişcaţi în zăpadă. Alergam inconştient, ferindu-ne doar de lovituri ; singur instinctul de conservare mai dăinuia în noi în acele clipe...

Dar calvarul nostru nu se terminase încă. într-un tîrziu, cînd a socotit că făcuserăm destulă „instrucţie[11], comandantul a dat ordin de oprire. SS-iştii, „kapo“ şi şefii de barăci — care, desigur, nu luaseră parte la „instrucţie” — s-au aliniat pe două rînduri, faţă-n faţă, lăsînd între ei un fel de culoar. Ne-au silit să trecem în fugă prin acest culoar, sub loviturile lor nemiloase. Cam la jumătatea drumului, unul din deportaţi a căzut, copleşit de lovituri. Altul a căzut peste el, apoi altul şi altul — în cîteva clipe s-a înălţat o adevărată movilă de trupuri. Abia atunci, parcă plictisit de spectacolul fioros pe care l organizase cu atîta cruzime, *Lagerfuhrerul* a dat un ordin şi fluierele au dat semnalul „sfîrşitul apelului[11], ceea c6 însemna că putem să intrăm iarăşi în barăci.

Ne-am regăsit, în sfîrşit, în bîrlogul nostru, oblojindu-ne rănile şi încercînd să stabilim pierderile. Nu ne-a

venit să credem : dintre colegii noştri, 60 rămăseseră afară, prăbuşiţi fără viaţă în zăpada frămîntată de paşi şi stropită de sînge...

Am scăpat uşor din această sinistră demonstraţie de cruzime : aveam cîteva vînătăi, un dinte rupt şi arcada stingă spartă. Plus că în timpul alergăturii aceleia înspăi- mîrrtate, îmi pierdusem „krumpele". Nu ştiu cînd s-a petrecut astă, nici n-am simţit că alergam avînd în picioare numai obielele grosolane.

Ne-am ajutat unii pe alţii să ne spălăm de sînge,_ş_ă ne îngrijim cît de cît rănile, apoi am comentat cu groază şi ură fapta călăilor noştri. Cîţiva dintre noi erau grav răniţi ; ne-am întrebat cu teamă dacă nu cumva numărul victimelor va mai creşte pînă seara...

în toiul acestei preocupări, uşa barăcii s-a deschis cu o lovitură. Un SS-ist înarmat s-a oprit în prag şi ne-a strigat cîteva fraze. Milan a tradus : -

— Trebuie o echipă de zece oameni care să ridice mor- ţii de pe „cîmpul de luptă", aşa a spus. Dacă echipa nu e gata într-un minut, luăm instrucţia de la capăt.

— Merg eu !

— Şi eu !

— Şi eu !

— Nu aşa, fraţilor, a spus Albu, că ne încurcăm. Să meargă cei mai voinici şi mai teferi dintre noi. Nu obligăm pe nimeni, aşa că cei la care apelez au dreptul să refuze. Vili Csizmadia.

— Dă. Merg.

— Nicolae Stauber.

— Merg.

— Jânos Szakacs.

— Da...

Spre lauda lor, nici unul din cei zece n-a refuzat trista misiune. Au plecat cu toţii, împreună cu SS-istul. S-au întors după două ceasuri, pe cînd noi aşteptam, îngrijoraţi. < pilogul acestei întîmplări.

— Erau echipe din toate barăcile, ne-a povestit Vili. Am săpat mai întîi gropile, în cimitirul lagărului. Gropi c< mune, se-nţelege. Pămîntul îngheţat tun. Şi

pe lirjgă noi: *JSchneller 1 Schneller !*" Se "vĂdau că au îngheţai de frig. .Noi ne încălzeam cât ide cât muncind, dar ei tropăiau pe lac şi înjurau tot timpul. Am adunat morţii de pe platou şi Ham dus acolo. Fără nici o evidenţă, doar că-i numărau, ca să ştie cîţi vor lipsi de la apel. I-am aruncat^în groapă, am pus pământul la Ioc şi ne-au adus înapoi. Bieţii oameni, nimeni n-o să ştie unde le putrezesc oasele.

— Tocmai în ziua de Anul Nou... a spus cineva.

— Da. Cumplită zi. Şi cine ştie ce ne mai aşteaptă..;

* *

în ziua următoare, 2 ianuarie, cei din schimbul de dimineaţă au plecat la lucru ; noi rămîneam mai departe în schimbul -de noapte. Seara, cînd am intrat în uzină, salariaţii civili s-au prefăcut că nu observă feţele pline de vînătăi, capetele bandajate ; încă din lagăr, SS-iştii avuseseră grijă să completeze echipele ; am reluat munca şi nimeni nu ne-a întrebat nimic, ca şi cum măcelul din ziua de Anul Nou ar fi fost un simplu fapt cotidian...

Mai rău a fost că „veteranii" ne-au scos vinovaţi pe noi, cei veniţi cu ultimul eşalon. Ei erau de părere că la apelul comandantului lagărului s-ar fi cuvenit ca noi să răspundem cei dintîi, prezentîndu-ne de bună voie; fiindcă n-am făcut acest lucru, represaliile se abătuseră asupra tuturora. La rîndul nostru, le replicam că, dimpotrivă, omeneşte ar fi fost ca ei să se ofere cei dintîi, ţinînd seama că aveau drept la pachete de Ia Crucea Roşie şi locuiau în condiţii cît de cît mai bune, în timp ce noi lucram în schimbul de noapte, eram hrăniţi mai prost şi dormeam în frig. Se încingeau certuri aprige pe această temă.

— Metoda obişnuită a fasciştilor, a spus cu tristeţe Szakăcs. Caută să ne aţîţe, să ne învrăjbească. Nu

trebuie să intrăm în jocul lor. Să stăm de vorbă cu „veteranii”, să le explicăm cu răbdare toate acestea şi să le arătăm că neînţelegerile dintre ei şi noi nu fac decît să dea apă la moară hitlerişţilor.

— Adevărul e că „veteranii” nu sînt toţi la fel, a intervenit Albu. Sînt printre ei deţinuţi de drept comun, ăştia sînt mai răi, mai neînţelegători. în schimb politicii ne-au ajutat de multe ori cu sfaturi, ne-au primit să ne încălzim în barăcile lor, s-au arătat mai înţelegători cu noi. Trebuie să facem diferenţă între ei... 3

12

RAPPORTFUHRERUL FACE O NOUĂ VICTIMĂ

Pe la sfîrşitul lui ianuarie, alimentaţia s-a înrăutăţit $1 mai mult. în lagăr nu mai soseau colete de la Crucea Roşie, iar supa de napi furajeri devenise o simplă fiertură caldă. Pîinea era făcută din tărîţe şi necrescută. Erau semne că dificultăţile Germaniei creşteau mereu ; arareori izbuteam să primim cîte o veste de pe cîmpurile de luptă. Prinsă între două fronturi puternice, armata hitleristă dădea înapoi pas cu pas. Se zvonea despre bombardamente pustiitoare ale aviaţiei anglo-americahe şi despre înaintarea diviziilor sovietice şi române pe frontul din Cehoslo-vnHa. Toate acestea ne dădeau speranţe şi tărie să în-durăm condiţiile tot mai grele din lagăr.

Căci condiţiile erau, într-adevăr, tot mai grele. Trăiam, în plină iarnă, într-o baracă neîncălzită, în care cele niai elementare cerinţe ale igienei erau ignorate. Nu aveam posibilitatea să facem baie şi să ne schimbăm sau să ne spălăm rufele. Purtam aceleaşi zdrenţe, resturile cămăşii şi ale indispensabililor cu care veniserăm de la Dachau. în aceste condiţii apăruseră păduchii. SS-iştii inventaseră ceva nou : înainte de masa de prînz ne făceau control ; cel care era găsit cu păduchi nu primea porţia de mîncare de la ora 12.

încă de la începutul acestor controale ne-am dat seama de adevărata lor semnificaţie : paznicii noştri căutau un pretext să taie dreptul de masă uni® număr de oameni, îndată ce acest număr era atins, controlul devenea superficial, iar „pedepsele” de acest fel

încetau...

Foamea atinsese, în această perioadă, paroxismul. Unii dintre noi leşinau în drum spre uzină ; cei „tăiaţi“ de la

masa de prînz aveau izbucniri nervoase ; însăşi viaţa ne era ameninţată. „Veteranii" de drept comun, ajunşi la disperare, au încercat în cîteva rinduri să atace pe deportatul care aducea raţia de pîine a unei grupe ; a trebuit să formăm mici pichete de pază pentru raţiile noastre, şi aşa diminuate... În schimb, „veteranii" politici ne ajutau cît puteau, ne avertizau cînd se apropia controlul de păduchi şi mulţi dintre noi se refugiau în barăcile deja controlate ; iar dacă totuşi unii erau găsiţi „vinovaţi" şi pedepsiţi, compensam lipsa prînzului cu alimente din „fondul de ajutor" pe care-l creaserăm şi care funcţiona de minune.

în luna februarie, o rază de lumină între aceste nenorociri : raidurile avioanelor aliate au început să se abată şi în zona oraşului Barth. Aceasta se petrecea mai ales noaptea, pe cînd ne aflam la lucru în uzină. Cînd se dădea alarma aeriană, lucrul înceta şi toată lumea se refugia în adăpostul încăpător de la subsol. Pentru noi alarmele erau o adevărată binefacere, căci izbuteam să tragem un pui de somn, mai ales că intervalul între începutul şi sfîrşitul alarmei era de două-trei şi chiar patru ore.

Dar nu numai alarmele aeriene întrerupeau munca în uzină. în ultima vreme începuse să fie criză de materiale ; mereu trebuia să ne oprim din lucru, în aşteptarea unei piese sau a alteia. Ritmul producţiei scăzuse simţitor ; dacă la venirea noastră uzina producea un avion la fiecare 24 de ore, acest interval crescuse acum la 48 de ore. Colegii mei care mai lucraseră în fabrici erau de părere că Germania nazistă nu mai dispunea de materiile prime de bază pentru industria de război.

— Asta înseamnă că nu mai rezistă mult, spuneau ei. — întrebarea e cît mai rezistăm noi...

într-adevăr, rîndurile noastre se răreau mereu. Bătăile, foamea şi frigul aspru erau pentru noi tot atîţia duşmani de moarte. Disperarea punea stăpînire pe sufletele noastre ; atunci cei mai inimoşi, mai optimişti, încercau să ne ridice moralul.

— Nu ne-au mgenunchiat călăii lui Horthy, n-am pierit în beciurile-D.E.F.-ului, n-o să pierim nici acum, spunea mereu Albu. Datoria noastră e să luptăm pînă la ultima suflare.

— Ce rost are ? Pînă la urmă tot pierim. Nu vezi ce se întîmplă ?

— Trebuie să luptăm, intervenea şi Szakâcs. De-ar fi să supravieţuiască din acest iad numai cinci sau zece dintre noi, tot merită să luptăm. Întorcîndu-se acasă, cei scăpati de aici vor face cunoscut lumii ce s-a întîmplat cu noi, pînă unde au mers fasciştii cu fărădelegile lor, pentru ca generaţiile viitoare să nu mai îngăduie niciodată reînvierea fascismului sub nici o formă !

încurajările noastre se loveau însă de cruda realitate de fiecare zi. O duceam tot mai greu în lagăr ; părea că paznicii noştri îşi puseseră de gînd să ne extermine cu orice preţ. Acum nu se mai mulţumeau cu înscenările de evadare pe drumul spre uzină ; începuseră să ucidă oamenii din curtea lagărului, trăgînd în ei din turnurile de observare, pur şi simplu, fără nici un motiv. Grupa noastră se micşora mereu. Acum nu mai eram atît de înghesuiţi, apăruseră locuri libere pe priciurile din „dormitor"...

în luna martie zilele au devenit mai calde, iar zăpada începuse să se. topească. Sufeream mai puţin de frig, în schimb păduchii deveniseră o adevărată tortură. Micile insecte atît de sîcîitoare mişunau pretutindeni : în haine, în pături, în paiele de pe priciuri. Cu toţii aveam pielea împestriţată de mici puncte roşii — urmele pişcăturilor de păduchi.

Lucrul în fabrică se oprea tot mai des ; la lipsa de piese se adăuga acum lipsa de curent electric. Se zvonea că oraşul-port Rostock, de unde primeam curent, fusese bombardat, iar uzina electrică era parţial distrusă. Dar hitleriştii nu voiau să ştie de nimic, pretindeau de la noi o producţie la fel de mare ca înainte. Pe aeroportul din vecinătate veneau tot mai des aparate avariate, care necesitau reparaţii urgente. Uneori, după starea avioanelor şi a piloţilor, ne dădeam seama că veneau direct din luptă, ceea ce însemna că frontul se apropiase. într-o zi, cînd ne-am întors în lagăr, Albu s-a uitat peste gardul de sîrmă ghimpată şi mi-a şoptit : >

— Hei, băiete, vine primăvara, păsările călătoare îşi iau zborul, curînd cred că o să ne luăm şi noi drumul spre casă... ■>

— Vorbeşti de parcă n-ai şti cum stau lucrurile. Paza este atît de formidabilă încît înclin să-i cred pe „veteranii •' care spun că de aici n-a scăpat nimeni, niciodată.

— Atunci o să fim noi primii. Am un plan. Un plan atît de sigur, că dacă ar sta o sută de santinele pe lingă mine, eu tot scap. Ce zici, vii cu mine ?

— Mai e vorbă ! Am ajuns şi eu la capătul răbdării. Numai că n-am nici o idee cum să scap. Dumneata ce ai de gînd, în ce constă planul ?

— O să-l afli la timpul potrivit. Deocamdată, discreţie totală. Poartă-te ca totdeauna, pentru ca nimeni să nu bage de seamă că punem ceva la cale...

N-a mai apucat să-mi împărtăşească prea multe din planul lui. Pe la mijlocul lui martie s-a petrecut un fapt care ne-a zguduit pe toţi pînă-n adîncul sufletului. Era după „masa de seară". Ne încolonaserăm pe *„Appelplatz",* aşteptînd semnalul de plecare la uzină. *RapportfiLhrerul* era foarte nervos în ziua aceea ; se plimba cu paşi repezi prin faţa coloanei, căutînd parcă pe cineva. Işi căuta, de fapt, o victimă...

Deodată s-a oprit în faţa lui loan Albu. S-a uitat cîteva clipe în ochii lui, probabil că nu i-a plăcut privirea calmă, semeaţă, neînfricată. A răcnit la el :

— Ce eşti tu ?

— Deportat politic, domnule *Rapportfuhrer.*

Hitleristul l-a lovit fulgerător peste faţă. Albu s-a clătinat de violenţa loviturii, dar a rămas în picioare.

— Porcule, a răcnit el, spumegînd de furie, eu te-am întrebat de naţie. Ce naţie eşti ?

— Român, domnule *Rapportfuhrer.*

— Românii sînt ţigani, aşadar eşti ţigan, da ?

— Sînt român, domnule *Rapportfuhrer !*

Ascultam uimit acest dialog şi nu-mi venea să cred urechilor. Albu îl înfrunta, îl contrazicea pe atotputernicul călău al lagărului nostru ! Probabil călăul însuşi nu se aştepta ca un deportat să-l contrazică, şi mai ales în public ! Un rictus i-a deformat buzele ; îi vedeam, în dreapta, strălucind un dinte de aur. Cu toţi aşteptam cu răsuflarea tăiată urmarea. Şi urmarea n-a întîrziat : o nouă lovitură de pumn l-a făcut pe bătrîn să se prăbuşească.

— Eşti ţigan ! a urlat *Rapportfiihrerul,* lovindu-l cu piciorul. Eşti ţigan ! Ridicaţi-l, a poruncit deţinuţilor din

preajmă.

L-au ridicat. M-am uitat cu coada ochiului la bietul Albu.’ Avea ochii umezi — de durere ? de umilinţă ? — iar din colţul gurii i se scurgea un firicel de sînge. îi auzeam răsuflarea grea, întretăiată. O clipă m-am simţit tentat să-i iau apărarea, să strig adevărul în faţă acelui călău profesionist, să protestez, dar m-am abţinut la timp. Ce-aş fi rezolvat cu asta ? Nimic. L-aş fi înfuriat mai rău. Şi ar fi fost două victime în loc de una...

Aşa că m-am abţinut cu mare greutate, privind cu o mînie neputincioasă ceea ce se petrecea. Albu ştia, desigur, că oprirea călăului în faţa lui echivala cu o sentinţă fără drept de apel. îşi acceptase soarta şi o aştepta cu fruntea sus, fără să pară înfricoşat.

— Te mai întreb o dată, a şuierat *RapportfuhreruL* Ce eşti tu ? .

Buzele însîngerate ale lui Albu s-au mişcat încet, vădind un efort supraomenesc. Dar nu se auzea nici un sunet. – .

— Ce eşti tu ? a urlat hitleristul.

— Român... a fost răspunsul, abia auzit, al lui Albu.

Nu îndrăznesc să descriu în cuvinte ce a urmat. Furia bestiei s-a dezlănţuit brusc, ca la semnalul unui şoc electric ; l-a doborît pe Albu la pămînt, l-a izbit cu cravaşa, l-a strivit cu cizmele chiar şi după ce era evident că bietul om nu mai era în viaţă... Am asistat la această scenă îngroziţi, disperaţi că nu-l puteam ajuta cu nimic...

Durerea pentru această pierdere a fost cu atît mai mare cu cît Albu nu era numai un cunoscut, un coleg de suferinţă, ci ne-a fost tuturor un prieten de nădejde, un om care dăruia şi altora din forţa lui morală, un înţelept care găsea totdeauna formula cea mai potrivită pentru a face faţă unei situaţii deosebite. Şi pe deasupra era şi bun la suflet, de o generozitate rar întîlnită. De cîte ori nu se întîmpla să dăruiască raţia lui de pîine unuia pe care-l vedea ajuns la capătul puterilor ! Era un om blînd şi totodată curajos, înţelegător şi ferm. Deşi era un simplu şofer, prin felul de a vorbi, de a se comporta, impunea respect, iar prin firea lui optimistă, îi încuraja pe cei din jurul lui. Era unul dintre cei puţini din grupa noastră pe care şi „veteranii” îl respectau şi-l simpatizau.

În ce mă priveşte, loan Albu din Cluj mi-a fost ca un

părinte în răstimpul cît ne-am aflat împreună în lagăr. De atîtea ori, aflat la capătul rezistenţei morale, găseam la el un cuvînt încurajator, un sfat înţelept, un îndemn să nu-mi pierd speranţa. Pot spune aici, evocîndu-i memoria,
că dacă mă aflu azi în viaţă, supravieţuind iadului din lagărele fasciste, în mare măsură i-o datorez lui. f

Abia atunci cînd s-a pierdut, cînd s-a prăbuşit sub loviturile sălbatice ale bestiei cu chip de om, mi-am dat seama că între noi atîtea lucruri nu fuseseră spuse, că ducea cu el în nefiinţă atîtea amănunte despre viaţa lui, despre lupta lui... Ştiam foarte puţine în legătură cu el. Lucrase în Cluj ca şofer pînă cînd fusese arestat şi condamnat pentru „înaltă trădare contra statului ungar". Făcuse cunoştinţă cu închisorile şi lagărele horthyste înainte de a ajunge, într-o zi de martie 1945; obiectul urii demente a *Rapportfilhrerului.** îi ceream uneori să-mi povestească despre lupta sa împotriva opresiunii, împotriva ocupaţiei străine. Atuncj_ zîmbea cu modestie şi se apăra cu un gest din mînă : -

-7 N-am ce povesti, fiindcă n-am făcut nimic deosebit. Mi-am îndeplinit datoria 'faţă de patrie, de adevărată mea patrie. Regret un singur lucru : că n-am putut face mai mult... '

Dar făcuse destul pentru â stîrni mînia horthyştilor. pentru a suferi cumplitele torturi în timpul interogatoriilor de la D.E.F. îmi amintesc şi acum gestul patetic cu care[1] ne arătase degetele rămase fără unghii —, „amintire" de la anchetatorii contraspionajului maghiar. îmi amintesc cuvintele de îmbărbătare cu care ne readucea speranţa în suflete ; îmi amintesc fermitatea cu care organiza împărţirea puţinei hrane ce ni se arunca în timpul nesfîrşitei călătorii cu trenul...

Cîteva zile după aceea, în grupul nostru s-a dezbătut tragica întîmplare. Unii spuneau că dacă nu l-ar fi înfruntat pe *Rapportfiihrer, Albu* ar fi scăpat cu cîţiva pumni şi ar fi rămas în viaţă. Alţii, care pătrunseseră mai bine psihologia călăului, erau de părere că din clipa în care hitleristul se oprise în faţa lui, soarta lui Albu era pecetluită, indiferent de răspunsul care l-ar fi dat. Privirea *Rapportfilhrerului* exprima clar pornirea lui spre ucidere, era într-un fel de criză căreia numai o asemenea faptă sîngeroasă i-ar fi putut pune capăt.

Dar dincolo de aceste păreri diferite, toţi tovarăşii noştri de suferinţă au fost de acord că Albu dovedise mult curaj şi multă tărie sufletească atunci cînd îl înfruntase pe *Rapportfiihrer.* El a refuzat să-şi renege neamul, obîrşia
lui, a refuzat să accepte umilinţa şi batjocura la care voia să-l supună hitleristul.

— A fost ucis, dar nu învins !

— A murit aşa cum a trăit, demn şi curajos !

— A fost un om adevărat !

Aceste cuvinte, rostite de oamenii chinuiţi şi slăbiţi din lagărul Barth, au răsunat ca un adevărat discurs funebru, rostit în memoria unuia dintre eroii anonimi ai luptei împotriva fascismului.

13
SEMNE DE PRIMĂVARĂ

în această perioadă am făcut cunoştinţă cu nişte deportaţi italieni, dintre „veterani*', tîmplari într-un atelier specjal din cadrul lagărului. Aflaseră că lucrez la carcasele pentru motoare şi mi-au cerut să le fac nişte castroane din tablă de aluminiu.

Mai întîi m-am îngrozit ; nici nu concepeam că este cu putinţă să faci o mişcare fără ştirea celor care ne supravegheau tot timpul. M-am sfătuit cu prietenii mei mai apropiaţi — Vili, Tauber şi Milan. Ei m-au povăţuit ca, din deşeurile care rămîneau după tăiatul tablei, să fac mai întîi un castron pentru *Vorarbeiter,* să i-l dăruiesc în mod ceremonios şi pe urmă el o să închidă ochii văzînd că repet operaţiunea. Zis şi făcut. După ce-am montat o nouă carcasă la un „Heinkel-110**, cînd m-a trimis să adun deşeurile de tablă şi să le arunc, am ales o bucată potrivită şi i-am explicat ce doream să fac. Mai întîi s-a încruntat, dar pe urmă a dat din cap îngăduitor. Şi aşa următorul avion întîrzia să apară pe banda de montaj.

M-am apucat în grabă de lucru. Am croit mai întîi tabla, apoi am adîncit-o cu lovituri uşoare de ciocan pînă cînd a căpătat forma necesară. Ba, de bucurie că lucrul ieşise aşa cum doream, i-am tras şi un chenar frumos pe margine, apoi l-am rotunjit la polizor şi l-am lustruit pînă a căpătat un luciu ca de argint. L-am prezentat triumfător *Vorarbei- terului,* care l-a luat, l-a examinat pe toate părţile şi a dat din cap aprobator. Ii plăcuse „opera mea“. în zilele următoare, fără să-i mai

cer voie, cînd duceam deşeurile afară din hală, îmi opream două-trei bucăţi potrivite şi mă apucam de lucru. Executam pe rînd „comenzile*[1] şi le du-
ceam italienilor, care confecţionau mobilă sculptată — o treabă de mare fineţe, după cît mi-am dat seama — pentru şefii din lagăr şi de la fabrică. Pentru munca lor se bucurau de un tratament deosebit, SS-iştu de rînd nu se ames- cau în atelierul lor şi..', aveau de mîncare. îmi dădeau şi mie, drept plată pentru ceea ce lucram pentru ei, pîine,' ciorbă, ba uneori şi margarina. Asta a durat cîteva zile, pînă n-au mai avut „comenzi". Am căzut iarăşi în boala obişnuită a lagărului — foamea. Slăbeam pe zi ce trece, ajunsesem ca un schelet, simţeam că nu mai am putere şi precizie în mişcări. Picioarele începuseră să mi*'se umfle, cega ce era semn rău. Mai văzusem mulţi deţinuţi care se îmbolnăviseră de foame şi de epuizare. Boala începea cu umflarea picioarelor ; după o săptămînă sau două se umfla tot corpul ; bolnavul nu avea dureri, dar după ce mergea o distanţă oarecare, genunchii îl lăsau, cădea şi nu se mai putea ridica decît ajutat de alţii. Venea apoi ziua cînd omul nu se mai putea ţine deloc pe picioare. Atunci *Rapportfilhrerul* îi aproba să nu mai meargă la lucru, ci să rămînă în lagăr ..pentru refacere". Cînd echipa lui se întorcea de la muncă, bolnavul nu mai era nicăieri. Conform unei sinistre reguli statornicite în „lagăr, nimeni nu-şi exprima cu glas tare nici surpriza, nici curiozitatea faţă de dispariţia subită a bietului om.

Aşadar, această soartă mă paşte şi pe mine ! mi-am spus cu deznădejde, cînd am văzut că mi se umflă picioarele — primul simptom al necruţătoarei boli. Voi fi şi eu printre cei care într-o bună zi dispar fără urmă ? Oare să nu existe nici o cale de a scăpa cu viaţă din acest iad ? I.a 4 aprilie împlinisem nouăsprezece ani. dintre care doi (mai exact, doi ani fără o lună) îi petrecusem în închisori şi lagăre. îmi venea să strig în gura mare disperarea : voiam să trăiesc, să scap din acest coşmar fără sfîrşit, să mă bucur de viaţă... •

Dar cum ? Singurul tratament împotriva epuizării era odihna. Si. desigur, evitarea efortului fizic prelungit. Am avut o şansă nesperată ; în nenorocirea mea, o întîmplare favorabilă a făcut să-mi surîdă iarăşi

speranţa. în acele zile, pe cînd urmăream cu îngrijorare agravarea bolii mele, cei din baraca noastră au fost din nou împărţiţi în două ec-hipe — una pentru schimbul de zi, cealaltă pentru schimbul de noapte. împărţirea fusese făcută la întîmplare ; SS-iştii, în dispreţul lor faţă de deportaţi, nu se oboseau
să facă liste nominale, să selecteze ; ei hotărâseră să ne împărţim în două echipe şi gata. Aşa mi-a venit ideea nebunească, născută din dorinţa disperată de a supravieţui : pentru o vreme, să nu mai merg la lucru !

Am cîntărit îndelung şansele. Dacă continuam să lucrez, în cîteva săptămîni aş fi fost cu siguranţă pierdut. Dacă nu lucram şi eram descoperit, aş fi fost acuzat de sabotaj şi iarăşi eram pierdut. Dar dacă nu mă descopereau ?

Merita să încerc !

în prima seară după reorganizare, cînd schimbul de noapte a ieşit la apel, am rămas în baracă spunînd că sînt în cealaltă echipă. După trei luni de zile — exact de la Anul Nou — era prima oară cînd am dormit omeneşte, o noapte întreagă ! Dimineaţa, cînd a plecat schimbul de zi, eu m-am furişat în baraca italienilor ; plănuiam ca în caz de control să explic că mă luaseră la ci ca ajutor. Cînd schimbul de noapte s-a întors de la lucru, m-am întors în baracă, cu chip că am fost şi eu la uzină. Prietenii mei mai apropiaţi, Stauber, Szakăcs şi alţii, erau disperaţi, îmi şopteau că am înnebunit, îmi preziceau că toată povestea o să se termine cu o nenorocire, dai- eu mă încapă- ţînam să-mi continui jocul acela cu moartea. E drept, cu toţii se străduiau în fel şi chip să mă acopere, astfel în- cît SS-iştii să nu-şi dea seama de nimic ; dar după cum am arătat mai înainte, hitleriştii erau prea siguri pe ei ; nici nu le trecea prin minte că unul ca mine ar fi avut îndrăzneala să-i păcălească în felul acesta !

După cîteva zile, văzînd că metoda mea dă rezultate, prietenii mei s-au mai liniştit, dar aveau grijă să mă acopere în continuare. Timp de o săptămînă am dus-o aşa, dormind în... două schimburi şi avînd un mic supliment de hrană de la italieni, pe care-i amuza grozav felul în care reuşeam să-i duc de nas pe paznicii noştri. în această săptămînă, starea mi s-a mai ameliorat ; începusem iarăşi să sper...

Intr-o zi, la apelul de dimineaţă, comandantul lagărului a anunţat că lucrul în fabrică se suspendase. Nu ne-a dat nici o explicaţie ; după ce ni s-a dat liber din formaţie, am început să ne plimbăm prin curtea lagărului, sub soarele cald al primăverii, încercînd să ghicim ce anume determinase această hotărîre a hitleriştilor. Unii credeau că fabrica va fi evacuată, avînd în vedere că frontul se apropia mereu ; alţii presupuneau că deportaţii fuseseră înlocuiţi cu muncitori evacuaţi de la alte uzine aflate în
-zona frontierei... Făceam tot felul de presupuneri, unele realiste, altele de-a dreptul absurde-: principalul era că deocamdată nu ne mai scoteau la lucru.

La masa de prînz am văzut şi efectele acestei noi situaţii : hitlcriştii ne-au redus porţia de supă la jumătate, spunîndu-ne în bătaie de joc că se tem nu ne îngrăşăm...

După cîteva zile, nc-au făcut cunoscut că lingă fabrică se construieşte un nou aeroport. Cine doreşte să lucreze acolo, se poate prezenta. Se lucrează ,,numai" zece ore pe zi şi vom avea hrană din belşug.

Aproape toţi s-au înscris. Nu numai cu speranţa ..hranei din belşug", ci, desigur, avînd încă proaspătă în minte tortura din ziua de Anul Nou, cînd se ceruseră ..voluntari" pentru deszăpezire şi nu se oferise nimeni...

Eu am fost printre puţinii care nu s-au prezentat pentru lucru. Nu mă simţeam încă restabilit îndeajuns. încît să pot rezista „numai" zece ore de muncă fizică pe un şantier ; iar pe de altă parte, nu-mi inspira prea multă încredere promisiunea că vom avea hrană mai bună. Auzisem destule promisiuni generoase, începînd din ziua aceea nefericită cînd fusesem arestat de *vitez* Tolnay. Am rămas, aşadar, în lagăr, hotărît să-mi cruţ cît mai mult forţele pentru un viitor pe care-l bănuiam în continuare plin de obstacole.

Seara, comandoul do la construcţia aeroportului s-a întors într-o stare de plîns. Oamenii se prăbuşeau pe picioare, văitîndu-se :

— Muncă de rob, o zi întreagă !

— Ţipau la noi şi cînd ne opream să ne îndreptăm spatele...

— Lucrul la fabrică era o simplă joacă pe lîngă construcţia asta blestemată !

— Cit despre mîncare din belşug... ne-au dat două gamele de ciorbă în loc de una, asta-i tot !

în zilele următoare timpul s-a încălzit brusc, dinspre mare venea o adiere primăvăratică, cerul era senin şi toată natura înviase. Trecuseră aproape trei săptămîni de cînd nu mai ieşisem la lucru şi această pauză avusese un efect binefăcător. Mă simţeam iarăşi în putere şi mă gîndeam că lucrul în aer liber îmi va ajuta să mă restabilesc complet. Tot nădăjduiam că va veni prilejul să scap din lagăr, şi atunci voi avea nevoie de o bună condiţie fizică... Am cerut deci să ies la lucru.

Pe şantier am fost iarăşi norocos : m-au repartizat, împreună cu un polonez, la o betonieră de capacitate mică. Betoniera se afla între nişte movile mări de nisip, în bună **măsură** la adăpost de privirile duşmănoase ale SS-iştilor. **Be** aceea nu prea ne omoram cu munca ; numai cînd se **apropia** vreun paznic, cei din preajmă ne avertizau şi începeam să aruncăm cu sîrguinţă lopeţi de nisip în bena maşinii. La ora 12 s-a sunat încetarea lucrului.

— Pauza pentru masă, mi-a spus polonezul într-o germană stricată, completîndu-şi cu gesturi fraza. O oră!

Am înghiţit în grabă cele două gamele de supă străvezie **cu** gust dulceag, în care pluteau cîteva felii de napi şi de **sfeclă,** apoi m-am întins pe nisipul înfierbîntat de razele **soarelui** şi am început să mă gîndesc. Visam cu ochii deschişi, vedeam oraşul meu natal, înconjurat de dealuri înverzite, vedeam bătrînul turn şi auzeam salutul minerilor: „Noroc bun!“. Dorul de casă mă apăsa aproape **•a** o durere fizică. Venea primăvara, cu visuri şi speranţe ; aveam 19 ani şi toată viaţă înainte — dacă voi scăpa t^rfăr de-aici. Aşa mi-a venit gîndul evadării şi am început **şi** croiesc planuri destul de fanteziste, în care totul mer- gga uşor şi izbuteam, pe o cale sau alta, să scap de sub Jfcivirile SS-iştilor şi să pornesc în marea călătorie spre casă...

în visarea mea cu ochii deschişi nimic nu era imposibil ; taţi imaginam santinelele stînd de vorbă cu spatele la Hune ; o pădurice ocrotitoare unde să mă ascund în prima Clipă ; un tren venit la momentul potrivit ; săream în el **cu** îndemînarea unui acrobat, fără să fiu zărit de nimeni, apoi mergeam prin sate şi

oraşe mereu mai aproape de **casă, de mama...**

Fluieratul.strident al paznicilor m-a făcut să tresar. Ora de odihnă trecuse pe neştiute şi mi-am reluat locul **la** betonieră. Lucram şi, în acelaşi timp, în minte croiam **planuri** şi imaginam variante pentru încercarea cea mare.

Seara, la întoarcerea în lagăr, mă simţeam altfel, mai «igur pe mine, mai optimist. Singura mea preocupare era să-mi economisesc forţele ca să pot rezista pînă atunci. Pînă atunci şt., după aceea, pe lungul drum spre casă.

— Ţi-a folosit ceva că ai ieşit la muncă, mi-a spus Sxakâoe, care mergea alături de mine. Te-ai schimbat la faţă, ai prins ceva euJcare în obraji;

'— Vine primăvara, i-am răspuns. Trebuie să ne bucurăm şi să o întîmpinăm cu speranţe...

— Nu cumva ai aflat vreo noutate ? m-a întrebat el repede.

— Din păcate, n-am aflat nimic. Nimic care să ne bucure. Dar mă gindfsc cum spunea Albu : „Vine primăvara, pădurile vor înfrunzi, nopţile vor fi calde, păsările călătoare îşi iau zborul...“

— Uşor ₛde zis, a oftat el. Crezi că pe mine nu mă bate gîndul să fugim ? Dar vezi bine că n-avem nici o şansă. '

— Răbdare, i-am spus. Trebuie să găsim o soluţie.

Cînd mai aveam un kilometru pînă la lagăr, am simţit deodată că mi se moaie genunchii şi ani căzut la pămînt. Am încercat să mă ridic — picioarele nu mă ascultau. Szakâcs şi Tauber au sărit să mă ajute. M-au dus aproape pe sus, pentru că n-aş mai fi putut continua drumul singur. O deznădejde adîncă m-a cuprins. Mi-am dat seama că întremarea mea fusese ceva înşelător, că slăbiciunea fizică putea să se manifeste în orice clipă, pe neaşteptate. Şi eu, care cu cîteva ore înainte croiam planuri de fugă !

Ajunşi în baracă, mi-au controlat picioarele. Erau umflate peste tot, obişnuitul, semn al bolii pe care o cunoşteam cu toţii. Genunchii nu mă ţineau. Mă încerca o senzaţie de frig, apoi am simţit că transpir. Szakâcs şi Tauber au stat toată noaptea pe lîngă .mine îngrijindumă. Mă ştergeau de năduşeală. mă înfăşurau în pături

cînd începeam să tremur : îmi spuneau cuvinte liniştitoare şi căutau să mă îmbărbăteze. Şi mi-am dat seama cît e de bine, în asemenea clipe, să simţi alături o inimă de prieten.

Dimineaţa n-am mai ieşit la muncă. M-am refugiat în atelierul de tîmplărie. ca nu cumva să fiu găsit de SS-i.şli. care, chiar după ce se încetase lucrul la uzină, obişnuiau să dea o raită prin barăci şi să se lege de oameni.

Mi-am făcut deci de lucru prin atelier şi. plin de nerăbdare. tot îmi controlam puterea încercînd să-mi îndoi genunchii. Qe fiecare dată acelaşi rezultat întristător : cum îndoiam genunchii, cum cădeam. Paolo. maisti ul ve- neţian care era un fel de staroste al atelierului, a căutat să mă încurajeze :

— Trebuie să ai răbdare. Vrei să-ţi treacă de la o oră la alta ? Nu te mai frămînta atîta, că-ţi faci rău singur. O să te ajutăm şi noi cît putem, dar acum e mai greu, o ducem prost cu proviziile.

— Cu toţii o ducem prost.

— Ei, da, dar noi ştii că mai făceam rost de cîte ceva. Acum nu se mai poate, nemţilor nu le mai arde de mobilă sculptată. Frontul se apropie. _

— Pînă să ajungă frontul aici, ne dau gata nemţii.

— Ei, nu ştii nimic. Ruşii au ajuns la Stetin. Mai puţin de două sute de kilometri de noi.

— Aşa de mult ?

— Ţi se pare mult ? în ritmul în care merge acum frontul, în cîteva săptămîni vor ajunge aici.

— Dacă vom rezista pînă atunci.

— Trebuie să rezistăm, mi-a spus aproape poruncitor meşterul Paolo. Ar fi cea mai mare prostie să cedezi tocmai acum.

— Eu nu cedez. Dar vezi bine că picioarele...

— Picioarele or să-ţi treacă. Depinde de voinţa ta, de dorinţa ta de a trăi.

— Cine nu vrea să trăiască ? ! i-am răspuns cu tristeţe.

14

PRIMA ZI DE LIBERTATE

Au mai trecut cîteva zile. Incet-încet simţeam că-mi revin puterile, dar însănătoşirea mergea greu, datorită alimentaţiei tot mai slabe. într-o dimineaţă, ne-a trezit urletul sirenelor de alarmă. Am ieşit cu toţii în curte. Am auzit o explozie puternică spre mare, apoi imediat alta, de astă dată spre oraş.

. — Flota aliată bombardează oraşul ! a strigat cineva.

Intr-adevăr, fiecare salvă dinspre mare era curînd urmată de o explozie, însoţită de flăcări şi fum, deasupra oraşului. Cu toţii urmăream atent ce se petrece. Unii încercau chiar să calculeze distanţa, după timpul ce se scurgea între bubuiturile tunurilor din larg şi explozia'obuzelor în oraş.

—• Navele sînt la zece kilometri ! socotea unul.

— Ba la douăzeci ! îl contrazicea altul.

— Cel puţin treizeci de kilometri, spunea categoric al treilea.

Canonada a durat mai mult de o oră. După ce tirul navelor a încetat, deasupra oraşului au apărut avioanele de bombardament. Veneau în valuri, la distanţă de cîteva minute. Bateriile antiaeriene trăgeau de zor ; peste urletul motoarelor bufneau exploziile bombelor ; un adevărat infern se dezlănţuise peste oraş. Bateriile antiaeriene şi-au rărit treptat tirul, probabil că multe dintre ele fuseseră reperate de avioanele de recunoaştere şi asupra lor căzuseră numeroase bombe. Apoi artileria a încetat să mai tragă. în schimb, avioane veneau mereu, lansînd Încărcătura lor ucigătoare. Un nor gros de fum se înălţa peste oraş

— Cred că n-a mai rămas decît un morman de ruine, a spus unul dintre deportaţi.

— Te înşeli, i-a răspuns un fost „dezamorsor de bombe". Am văzut atacuri şi mai mari...

La prînz am primit cîte o jumătate de porţie de supă. Din cauza alarmei, echipele nu mai ieşiseră la lucru. După ce am mîncat, am ieşit iarăşi în curte. între SS-işti dom- şea o mare agitaţie. Mitralierele din foişoarele de pază fuseseră îndreptate spre interior ; din birouri se scoteau maldăre de dosare, pe care SS-iştii le ardeau într-un eolţ al cui'ţii. Deportaţii şi-au dat îndată seama despre ce este vorba î

— Ucigaşii distrug dovada crimelor lor !

— Se pregătesc de ceva !

— Ce-or fi avînd de gînd cu noi ?

— Te pomeneşti că ne evacuează de-aici.

— Să nu ne evacueze pe lumea cealaltă !

în sfîrşit, pe la orele 3 după-amiaza, Milan, care în calitate de translator era în legătură cu birourile, a venit şi ne-a spus : .

— în cîteva ore începem evacuarea. Rămîn pe loc numai cei care nu pot rezista la un marş lung.

— Unde ne duc ?

■ — 'La Rostock. Mai mult de cincizeci de kilometri.

— Cincizeci de kilometri ! Cîţi or să reziste, în starea în care ne aflăm ?

— Trebuie să rezistăm...

Mai apoi ni s-a dat semnalul de adunare. Ne-am aliniat la iuţeală, dornici să aflăm care ne va fi soarta. Comandantul lagărului a venit el însuşi să ne explice :

— Din motive strategice, lagărul se va transfera la Rostock. Veţi pleca pe grupe, la interval de 30 de minute. Pe parcurs nu aveţi voie să vorbiţi cu civilii Orice tentativă de evadare va fi pedepsită pe loc cu moartea ! La plecare veţi primi hrană rece. • Fiecare deţinut să-şi ia pătura şi gamela. Este interzis să aveţi alte bagaje. Primul grup — s-a uitat la ceas — pleacă peste zece minute. Executarea !

Am alergat în barăci să ne luăm păturile şi gamelele. Cînd am revenit pe platou, primul grup, format din „veterani", între care şi meşterii italieni, precum şi alţi protejaţi, era gata de plecare. I-am numărat din ochi — erau aproximativ o ffută de oameni,

escortaţi de opt santinele înarmate cu pistoale-mitralieră. O comandă şi grupul a
pornit spre poarta lagărului. SS-iştii din curte strigau să se formeze următorul grup, din care făceau parte mai ales deportaţi de drept comun. De noi nu se ocupa nimeni deocamdată. Am intrat înapoi în baracă şi am început să fie sfătuim ce avem de făcut. Părerile erau împărţite. Unii, mai priceputi la treburile războiului, socoteau că bombai'damentul nimicitor care se abătuse asupra oraşului era un semn că se apropie o mişcare ofensivă. Aşadar, ar fi mai bine să rămînem pe loc, să ne prefacem bolnavi, pînă la sosirea trupelor eliberatoare. Alţii, dimpotrivă, erau de părere să plecăm cît mai repede.

— Nu vă daţi seama ce-o să se întîmple ? înainte de a se retrage, SS-iştii îi vor ucide pe toţi cei rămaşi în lagăr, ca să scape de martori.

— Şi ce, dacă plecăm nu pot să ne lichideze pe drum? Mai ales cei care nu vor rezista pînă la destinaţie...

— Tu ce zici, Milan ? Ai stat de vorbă cu ei de curînd, ce crezi că se va întîmpla ?

Milan a ridicat din umeri, hehotărît :

— Să fim realişti, băieţi. în aceste şase luni de zile i-am cunoscut destul de bine pe SS-işti. Ştiţi la fel de bine ca şi mine că ei sînt capabili de orice crimă. Cînd am fost la ei au vorbit destul de clar : au de gînd să ne ducă la Rostock ca să ne folosească la muncă. S-ar putea să fie adevărat, şi atunci nu ştiu**ce se va întîmpla cu cei rămaşi aici. După cum foarte bine s-ar putea să ne lichideze pe drum, ca să scape de grija noastră. Amîndouă variantele sînt posibile, deci nu-mi pot lua răspunderea să vă dau vreun sfat. Fiecare să decidă personal ce are de făcut.

A fost un moment, de mare frămîntare pentru toţi. Lagărul odată evacuat, ce avea să se întîmple cu puţinii deportaţi netransportabili, care ar fi rămas în grija cîtorva SS-işti, în timp ce frontul se apropia cu paşi repezi ? Desigur, cei care ne dovediseră în atîtea împrejurări cruzimea şi apucăturile lor grosolane n-aveau să aştepte calmi momentul cînd vor trebui să dea socoteală. Şi atunci, ca să-şi salveze pielea, vor fugi. Iar înainte de asta, vor avea grijă să scape de nenorociţii

care zăceau, între viaţă şi moarte, pe priciurile acoperite cu pate. Cîteva vieţi în. plus **Sau în minus, ce mai contau pentru ei ?**

— Nu mai încape discuţie, trebuie să plecăm, a spus Szakăcs în cele din urmă. Tu, Payer, crezi că ai să reziştî ?

— Tare mă-ndoiesc, i-am spus cu sinceritate. Un drum de cincizeci de kilometri, în starea mea...

— O să te mai ajutăm şi noi.

— De-ar fi să te ducem în cîrcă pînă la Rostock, şi nu te lăsăm aici, a intervenit Stauber cu hotărîre în glas. Improvizăm o targă, facem noi cumva. Dacă rămîi aici eşti pierdut, asta-i sigur.

Vili s-a apropiat de mine şi mi-a spus repede, aproape în şoaptă : .

— Nu mai sta la îndoială. Să plecăm de-aici, şi pe urmă vedem noi. Sînt aşa de puţini paznici, încît e imposibil să nu se ivească vreo ocazie de evadare.

— Totuşi e riscant...

— Mai riscant e să ajungem în alt lagăr, să muncim iarăşi ca nişte animale, să răbdăm de foame şi să stăm sub ameninţarea bîtelor şi puştilor.

— Asta este, plecăm, a spus Milan în cele din urmă. Dar nu acum. O să mai tărăgănăm, ne ascundem pe ici pe colo, pînă se înserează. E bine să pornim la drum cît mai tîrziu, ca s-o putem şterge mai uşor...

În lagăr domnea dezordinea. SS-iştii, care se împuţinau cu fiecare coloană plecată la drum, nu mai puteau menţine disciplina strictă. Umblau prin barăci să caute deportaţi ascunşi. Ne-au scos şi pe noi şi ne-au încolonat, dar paza grupului ce» urma să plece era atît de slabă, încît am izbutit să ne furişăm înapoi în baracă. între timp, dinspre oraş se auzeau mereu bubuituri. Fiecare dintre noi făcea presupuneri. Erau bombe cu explozie în- tîrziată, sau hitleriştii aruncau în aer diferite obiective, depozite, instalaţii, ca să nu cadă în mîna aliaţilor ? N-aveam de unde şti. Preocuparea noastră de căpătîi era să he punem în aplicare planul. Am rezistat la încă o „curăţire" a barăcilor, dar în cele din urmă, cînd se înserase, n-am mai avut încotro. Ne-au prins şi ne-au dus în coloana care era gata de plecare. în jurul ei se formase escorta.

— Acum e tocmai bine, ne-a şoptit Milan. Peste vreo

oră va fi întuneric beznă.

— Să fie într-un ceas bun, a zis Stauber.

La comanda SS-istului care conducea escorta, am pornit. *Un reflector puternic s-a aprins deodată, luminînd poarta lagărului. Pe treptele corpului de gardă, *Rapport- fuhrerul,* lovindu-şi cizma cu cravaşa, ne privea încruntat. A trebuit să defilăm prin faţa lui în flanc cîte unul ; nc-a

numărat, apoi am trecut pe lingă o masă de unde primeam hrana pentru drum : un codru de pîine şi o jumătate de pachet de margarină de fiecare. Coloana s-a format din nou, dincolo de poartă. Santinelele şi-au luat locul, flan- cîndu-ne. O nouă comandă şi — înainte !

Am făcut în aşa fel încit să fim cu toţii în acelaşi rînd : Vili, Szakăcs, Stauber, Milan şi cu mine. Eram cam la mijlocul coloanei, acolo unde privirile şi loviturile' SS-iştilor ajungeau mai greu. Prima noastră grijă a fost să mîncăm „hrana pentru drum". Mîncam din mers şi unul dintre noi a glumit :

— Mai scăpăm de bagaje...

Am mers vreo doi kilometri pe un drum asfaltat pe care nu-l cunoşteam, apoi am ajuns la o şosea principală, foarte animată. Camioane, căruţe, oameni pe jos ducînd cărucioare cu lucruri — toţi căutau să înainteze cît mai repede. Printre civili apărea cînd şi cînd o maşină militară, claxonînd cu nerăbdare şi făcînd semnale cu farurile.

— Stăm bine, fraţilor, a spus Stauber. Dacă ăştia fug aşa, înseamnă că s-a rupt pe undeva frontul şi trupele aliate se apropie.

— Dar de ce nu se aud zgomote de luptă ? a întrebat Szakăcs.

— Cine să lupte ? Nu-i vezi pe eroii ăştia cum fug ?

Coloana noastră se strînsese pe marginea dreaptă a drumului, sub privirile crunte ale SS-iştilor care ne escortau. în lumina farurilor, ochii lor căpătau o sticlire ciudată. Am început să mă întreb dacă planul evadării avea sorţi de izbîndă. Prea multă lume în jurul nostru...

După vreo doi kilometri de mers, Vili nc-a spus :

— Hai să ne tragem în ultimele rînduri.

Am simţit că inima îmi bate mai repede. Se apropia momentul hotărîtor. Atît eu, cît şi ceilalţi, am început să ne schimbăm locurile în coloană, după o metodă pe care-o mai practicaserăm de-atîtea ori în marşurile noastre spre fabrică sau spre şantier. Aşa am ajuns, toţi cinci, să formăm ultimul rînd al coloanei.

— Băieţi, eu nu mai aştept, a şoptit Vili. încerc o figură ; dacă reuşesc, faceţi ca mine. Dacă nu, să nu mă uitaţi..

— îţi dorim noroc, a spus Milan.

în clipa următoare, Vili s-a prăbuşit La pămînt, pe marginea şoselei. Ne-am oprit instinctiv, să-l ajutăm, dar cei doi SS-işti din urma coloanei au strigat la noi :

— înainte ! Nu vă opriţi ! Intraţi în rînd !

Am intrat iarăşi în coloană. Din urmă auzeam glasul unui SS-ist :

— Sus, porcule ! Ridică-te şi mergi !

— Nu pot. Sînt bolnav.

— Lasă-l, a strigat celălalt SS-ist care mergea pe lingă noi. O să-l ia coloana următoare !

Aşteptam cu o strîngere de inimă. Dacă-l împuşcă ? Dar nu. SS-istul a ajuns din fugă coloana şi a spus, camaradului său :

— Un slăbănog. Dacă-l vedea domnul *Rapportfukrer,* îi trăgea un glonţ.

— O să-l găsească eL Vine în urma noastră cu ultimul grup. Dă-mi o ţigară, Hans.

S-au oprit să-şi aprindă ţigările. Ne-am strîns unul pe altul de braţ :

— A reuşit ! Vili a reuşit !

— încerc şi eu, am spus.

— Nu risca, băiete. Ai auzit cine vine în urma noastră

— E noapte, poate că scap neobservat.

— Noroc ! mi-au urat cu toţii în şoaptă.

M-am lăsat să cad pe asfalt.

— Sus, porcule ! am auzit un strigăt urmat de o lovitură în coaste.

— Nu pot. domnule *Scharfiilirer,* silit bolnav.

— Sus. că le vindec eu cu u.i glonţ !

— Lasă-l dracului. Hans. îl găsesc ceilalţi.

A trecut un camion greu, cu prelată, luminînd şoseaua îneît se vedea ca-n palmă. în urma lui. întunericul părea şi mai adine. M-am rostogolit îndată în şanţul şoselei. Auzeam glasurile şi paşii oamenilor care treceau mai departe. Nu-mi venea să cred : scăpasem. eram liber !

Am dat să mă ridic, dar tocmai atunci a trecut altă maşină, după zgomot tot un camion militai'. M-am culcat re pede la loc. Cu hainele mele vărgate, cu siguranţă că n-aveam să ajung prea departe. Arn aşteptat-o să treacă,

apoi m-am întors şi am început să mă târăsc ina-

poi, către locul unde rămăsese Vili. Aveam de parcurs cîteva sute de metri, dar una e să mergi pe picioare şi alta să te tîrăşti prin şanţul plin de noroi. înaintam încet,, culcîndu-mâ de fiecare dată cînd trecea vreo maşină. Apoi am văzut un grup mare de oameni, ca o umbră masivă în întuneric. Cînd au trecut pe lîngă mine, am prins frm- turi de Vorbe : erau deportaţi! din coloana următoare. I-am aşteptat să treacă, apoi mi-am continuat drumul..

Intr-un tîrziu, prinzînd un moment cînd şoseaua era aproape pustie, am început să strig încet :

— Hei, Vili !

— Aici sînt, i-am auzit vocea pe undeva pe aproape. Tu eşti, Payer ?

— Eu. Sînt în şanţ. Nu cred că pot ieşi de-aici.

— Vin eu la tine, stai pe loc.

După cîteva clipe a apărut lîngă mine, în şanţ. Şi-a scos tichia din sîn şi şi-a pus-o pe cap.

— M-a luat frigul, a spus el. Ceilalţi unde sînt ?

— N-au vrut să vină. Au auzit că în coloana următoare vine şi *Rapportfuhrerul* şi le-a fost teamă.

— Păcat. Ai văzut ce uşor a mers.

— Mie mi-a fost teamă să nu mă împuşte.

— Nu le arde lor de asta. Plus că îi vede lumea, pe şosea e altceva decît ţn lagăr.

— Oricum, am avut noroc amîndoi.

— Da. Putem spune că am scăpat. Deocamdată, hai să ieşim din mizeria asta. Am hainele pline de noroi.

. — Şi eu la fel. Ajutâ-mă. Cred câ picioarele mele nu mă mai ţin.

M-a tras apoi din şanţ şi am luat-o spre cimp, pînă am dat de un morman întunecat, cu margini drepte.

— Ce-o fi asta ?

Am pipăit, am dat de o împletitură de nuiele.

— Vreun depozit de materiale pentru şosea. E bun că ne apără de vînt.

Ne-am aşezat pe pămînt, la adăpostul depozitului **acela.'** Vili a scos un capăt de ţigară şi l-a aprins, cu multă pre**cauţie.**

— Rezerva specială. O fumăm amîndoi. Am păstrat-o pentru ocazii deosebite.

— F amează, poate că-ţi vine vreo inspiraţie. Trebuie

să facem un plan. încotro o luăm ?

— Ne-ar fi prins bine o hartă a regiunii. Să ştim măcar drumurile principale şi oraşele. Dar cine se aştepta să evadăm aşa uşor ?

— Eu mă gindesc să ne ascundem pe undeva, pe-aici, şi să aşteptăm. După graba cu care se retrag nemţii, înseamnă că trupele aliate sînt foarte aproape.

— S-ar putea. Dar trebuie să luăm în seamă toate posibilităţile. Dacă, de pildă, ei se retrag undeva în spate, îşi regrupează forţele şi ocupă o poziţie de apărare ? Avem toate şansele să ne pomenim prinşi între două focuri:

— Ai cap de strateg, i-am spus.

— Nu-i nevoie să ai cap de strateg, ci doar să judeci cit mai bine. Şoseaua asta e importantă şi pentru nemţi, şi pentru aliaţi. Se 'flă chiar pe direcţia de înaintare, paralel cu ţărmul mă. ii. Au să se dea lupte pentru ea. Deci trebuie să ne depărtăm...

— De acord, dar încotro ? Spre stînga. sau spre dreapta ?

— O să dăm cu banul, a rîs el întinzîndu-mî ţigara. Ia. trage şi tu un fum sau două.

în clipa aceea o explozie puternică a zguduit pămîntul. Pe cîmp, în dreapta şoselei, s-a înălţat o coloană de flăcări, ca un foc de artificii uriaş.

— Ce-o mai fi şi asta ? s-a mirat Vili. .

Atunci mi-a venit ideea să examinez mai atent stiva de materiale lîngă care ne adăposteam. Am pipăit peste împletitura de nuiele şi am dat cu palma de ceva care m-a făcut să-mi îngheţe sîngele în vine. Cunoşteam bine obiectele acestea netede şi rotunde, rotunjite spre capăt...

— Vili ! Să fugim imediat de-aici !

— Ce te-a apucat ?

— Ştii ce sînt astea ? Bombe de aviaţie. Am mai făcut cunoştinţă cf ele, cînd eram în echipele de dezamorsare...

— Ei, drăcie ! s-a mirat el. Ce să caute bombe aici, pe marginea drumului ?

— Acum îmi dau scama unde sîntem. Albu studiase regiunea cînd voia să evadeze. L-a ajutat unul dintre „veterani", deţinut de drept comun care cunoştea locurile. Aici este marginea aeroportului militar din Barth !

— Să ştii că ai dreptate. Dac-ar fi aeroportul fabricii

s-ar vedea clădirea, iar dac-ar fi aeroportul cel nou, la care am lucrat noi, s-ar vedea mormane de nisip şi betoniere. Or, aici e cîmp gol, fără copaci, fără nimic, şi nemţii aruncă în aer depozitele de bombe.

— înseamnă că trebuie să trecem dincolo de şosea. Pe-aici vor fi avînd santinele.

— întocmai

Ne-am ascuns iarăşi în şanţ şi am pîndit un moment de linişte. între timp mi-am amintit cum îşi plănuise Albu evadarea şi i-am spus lui Vili :

— La vreo trei kilometri, spre mare, este o fermă sau aşa ceva. Dacă ajungem acolo, ne putem adăposti în vreun grajd.

— Bun. Vite că nu se mai vede nimeni. Hai să mergem.

M-a ajutat să mă ridic. Am traversat repede şoseaua, am trecut şanţul şi mergîhd aplecaţi am luat-o înainte, prin arătură. După cîteva zeci de metri, locul cobora uşor, aşa că nu mai vedeam şoseaua, deci nici noi nu mai puteam fi văzuţi de pe drum. Ne-am continuat drumul mai liniştiţi, încercînd să ne orientăm. Dar era întuneric beznă, şi „krumpele“ noastre cu tălpi de lemn se afundau mereu în arătură.

Am mers îndelung, în tăcere, ore-n şir, fără să dăm de fermă. în cele din urmă arătura s-a terminat ; simţeam acum sub tălpi nisip umed, iar în faţa noastră se auzea un zgomot pe care l-am identificat cu uşurinţă :

— Marea ! Am ajuns la mare !

— Şi ferma aia nicăieri ! mi-a spus Vili cu reproş,

— Cred că am greşit puţin direcţia şi am trecut pe lîngă ea. Oricum, nici pe-aici nu-i bine să mergem. în zona ţărmului trebuie să fie patrule, posturi de observare, poţi să ştii ?

— Ai dreptate. Hai înapoi.

Am intrat iarăşi în arătură şi am mers cam vreo oră. Dinspre mare a venit deodată un val de ceaţă ; în- cîteva minute, n-am mai văzut nici stelele pe cer, şi nici în jurul nostru.

—• Ce ne facem ? Riscăm să intrăm în vreo încurcătură. Nu mai putem merge.

— Atunci ne oprim, mi-a spus Viii. Ne culcăm şi aşteptăm să se lumineze.

1
8
9

Am întins pe pămînt pătura lui Vili şi ne-am învelit cu pătura mea. Deşi era frig şi umezeala ceţii ne învăluia, am adormit pe dată. Eram istoviţi amîndoi, după atâta mers.

Ne-am trezit dimineaţa, cînd ceaţa încă nu se ridicase. Ne înconjura o lumină.lăptoasă, cenuşie ; la cîţiva metri de noi, pământul dispărea în aburul acela care se învălătucea în jurul nostru.

. — Cum te simţUPayer ?

— M-am mai refăcut.

— Nu, te-am întrebat cum te simţi în libertate.

— Ah ! Nici nu-mi vine să cred. Şi mă gîndesc **că e prea** devreme să ne bucurăm. încă nu ne putem socoti scăpaţi.

— Ce-a fost mai greu a trecut, băiete. Sst ! Ia ascultă 1

Am auzit, din dreapta noastră, cîteva cuvinte ne-desluşite.

— Să fugim !■ i-am spus. Ajută-mă să mă ridic !

Din ceaţă s-au ivit două siluete care se îndreptau spre noi.

— Prea tîrziu. mi-a spus Vili. Stăm aici, culcaţi, poate că nu ne văd.

' Cînd au ajuns mai aproape, am văzut costumele vărgate şi ne-am liniştit. Vili s-a ridicat şi a strigat :

— Nicolai ! '

Cei doi s-au oprit surprinşi, apoi s-au apropiat de noi -

— Ei, bravo ! Ce întâlnire ! a spus cel pe care Vili îl strigase Nicolai. Cum aţi ajuns aici ?

— Am fugit aseară din coloană. Dar voi ?

— Noi am plecat din- lagăr azi-dimineaţă. cu toată lumea.

•— Cum cu toată lumea ? Nu s-au evacuat toţi aseară ?

S-au aşezat amîndoi pe pătură, oftînd uşuraţi. Nicolai a pus alături de el un sac mic. bine legat la gură, apoi a spus : ' '

— Aseara ? Nici vorbă. La unsprezece noaptea a plecat ultima coloană. Mai erau în lagăr vreo cinci sute de inşi, după cum calculau nemţii. S-au dus şi ei la culcare, lăsînd

numai santinelele. Spre dimineaţă, ne-au trezit strigăte 1 Fraţilor, sîntem liberi ! SS-iştii şi-au luat tălpăşiţa !“ Nu ne-a venit să credem. Am ieşit toţi în curte, şi am văzut turnurile de pază goale. Nici la poartă nu mai erau santinele. Cineva a deschis uşa la corpul de gardă : pustiu şi acolo. Atunci nici nu pot să descriu ce a urmat. Cuiva i-a venit ideea să deschidă poarta ; într-o clipă a fost scoasă din balamale şi trîntită la pămînt. Pe urmă am spart uşa de la depozitul de alimente.

— Vă e foame ? l-a întrerupt celălalt.

— Chiar aşa, a spus Nicolai desfăcindu-şi legătura. Uite, luaţi ceva de mîncare de-aici. Numai mîncaţi încet să nu vă facă rău.

Ne-a dat o pîine şi o bucată de salam. Pe cînd noi începuserăm să mîncăm, şi-a continuat povestea : '

— Am dat lovitura la depozit, cum vă spuneam. Bestiile ! Ah. bestiile ! Pe noi ne ţineau cu zeama aia de sfeclă şi de napi, iar depozitul lor era plin cu de toate' conserve, salam, şuncă, marmeladă, ţigări... Au tăbărît toţi să mănînce tot ce apucau. Degeaba încercai să-i lămureşti. După cîteva minute, urlau de durere de stomac, vomitau, se tăvăleau pe jos.

— Bieţii oameni ! a oftat Vili. După atîtea luni de înfometare...

’ — l-am lăsat acolo şi am plecat. Am încercat să ne sliecuiăm în oraş, dar n-a fost chip. Era să pună mîna pe noi nişte soldaţi. Cîtă vreme pUrtăm hainele astea, sîntem în primejdie. De asta ne-am hotărî! s-o luăm peste cîmp şi să ajungem la lini;» frontului. Haideţi şi voi.

— Ce zici. Payer. te ţin picioarele ? m-a întrebat Vili.

— Dar ce ari' ? a întrebat Nicolai.

I-am arătat picioarele. Deşi mă odihnisem peste noapte, erau foarte umflate. Nicolai a apăsat cu degetele deasupra genunchiului. Pe locul unde apăsase a rămas o pată albă cate-a dispărut încet-încet.

— E grav, a spus el. Am .mai văzut lucruri de-astea. Trebuie să fii internat cît mai repede în spital, dar pînă atunci n-ai voie să faci efori.

— O să aştept aici pină vine frontul. Du-te cu ei, Vili. N-are rost să...

— Ia taci, s-a răstit el. N-o să te las singur aici. Am pornit la drum împreună, rămînem împreună.

1
9
1

— Aşa s-ar cuveni, a spus Nicolai. Uite, vă las ceva de mîncare. Nişte salam, pîine, ţigări. Din ce-am putut să luăm şi noi în nebunia aia. Noi plecăm mai departe. Poate reuşim să ieşim la liman. Mult noroc !

— Şi vouă la fel ! le-a întors Vili urarea.

I-am privit cum dispar în ceaţă. Vili a oftat şi şi-a aprins o ţigară.

— Trebuia să te duci cu ei...

— Să nu mai vorbim de asta ! zise Vili. Fiecare cu soarta lui. De unde ştii că nu s-au vîrît chiar în gura lupului ? Lasă că ne descurcăm noi. După ce se ridică ceaţa, o luăm încetişor la drum. Mai întîi trebuie să ne facem rost de ceva haine...

După vreo jumătate de oră ceaţa s-a risipit şi a apărut soarele. Un soare strălucitor, cald, care-mi dădea puteri.

— Mai pierdem mult timpul pe-aici ? am zîmbit către Vili. Hai să încercăm...

— Ai curaj ? m-a întrebat el.

M-a ajutat să mă ridic.

— Ei, cum te simţi ?

— Aş fi în stare să merg pînă acasă. E mult pînă mă pun pe picioare, am încercat să glumesc.

. — Ia te uită ! a strigat Vili. Ce naiba se vede acolo, în stînga ?

M-am întors cu o mişcare iute. La cîteva sute de metri în stînga noastră se vedea o clădire mare, albă, cu acoperiş de ţiglă roşie. în jurul ei alte clădiri mai mici : grajduri, hambare.

— Ferma ! Ferma de care ţi-am vorbit.

— Fir-ar să fie ! Dacă mai mergeam puţin azi-noaple, am fi nimerit chiar acolo şi ne-am fi adăpostit. Acum nu-i chiar aşa uşor să intrăm neobservaţi, dar trebuie să încercăm.

Am pornit încet, ocolind pe departe clădirea ca să ajungem la acareturile din spate. Nu se vedea nici o mişcare în curtea largă, aşa că am prins curaj. Ne-am apropiat mai mult, am sărit gardul scund şi am ajuns în spatele unui hambar lung, nu prea înalt, din cărămidă, cu pereţii ne- tencuiţi. Am înaintat cu precauţie de-a lungul zidului, căutînd intrarea. Deodată, din uşa grajdului a apărut un bărbat slab, înalt. îmbrăcat într-un fel de salopetă pe care

era cusută litera P din pînză albă. Avea în mină o găleată goală. Cînd a dat cu ochii de noi, a încremenit pe loc. Ne-am oprit şi noi, în aceeaşi clipă.

— Sînteţi... evadaţi ? a murmurat el uluit.

— Da. Am fugit din lagăr. Dar tu cine eşti ?

În timp ce vorbea, Vili a dus mîna la buzunar şi s-a apropiat de el. Ştiam că are un cuţit mare şi bine ascuţit şi m-am temut să nu facă vreo prostie.

— încet. Vili, i-am spus apucîndu-l de braţ.

— Cine eşti ? a întrebat hotărît Vili. Eşti neamţ ?

— Nu, sînt polonez. M-au adus aici la muncă. Nu vă temeţi, n-o să vă trădez. De unde sînteţi ?

— Eu sînt sîrb, el este român. Am fugit aseară, pe cînd ne duceau la Rostock. Vrem să ne ascundem o zi-două în podul grajdului. Ne ajuţi ?

— Mai e vorbă ! Dar nu trebuie să vă ascundeţi. Cereţi adăpost la stăpînul fermei, e un om cumsecade.

— E neamţ ?

— Da, dai c un om cumsecade, puteţi avea încredere în el.

Vili mi-a aruncat o privire scurtă. Am încuviinţat, repede din cap. Omul acesta nu era prea departe de situaţia noastră, ce interes ar fi avut să ne mintă ? Dar Vili ezita.

— Ascultă, a spus el, mai avem doi colegi care au evadat şi ştiu că am venit aici. Aliaţii sînt pe aproape, vin în cel mult o zi sau două. Dacă ne trădaţi, fapta voastră va fi imediat descoperită.

— Nu vorbi aşa, omule, s-a răstit polonezul supărat.

— în lagăr am suferit destul de pe urma naziştilor.

-— Te cred. Dar nu trebuie să vezi peste tot numai nazişti. Slăpinul fermei este un om cinstit, n-are de-a face nici cu poliţia, nici cu naziştii. îşi vede de treburile lui. Lucrez aici de ani de zile, puteţi să mă credeţi. Hai, fără nici o teamă !

L-am urmat către intrarea fermei principale. Curtea arăta foarte bine îngrijită, se vedea că e casă de om gospodar şi că polonezul îşi făcea treaba cu sîrguinţă.

— Aşteptaţi aici, să vorbesc cu stăpînul, ne-a spus polonezul lăsîndu-ne în faţa intrării.

— N-aveam de ales, mi-a explicat Vili. Dacă încercam să fugim, tot ne-ar fi prins. Arată mai zdravăn decît noi. Mă gîndeam să-l omor.

— La ce ar fi folosit ? O fi aşteptînd şi el eliberarea.

— Asta m-am gîndit şi eu. Ei, ce-o fi o fi. Şi-aşa nu puteam merge mai departe. Trebuie să te înzdrăveneşti puţin...

în uşa casei a apărut un om de vreo şaizeci de ani, cu păr blond şi ochii albaştri. S-a apropiat de noi, urmat de polonez. L-am salutat amîndoi.

— Vorbiţi germana ? a întrebat el.

— Da, domnule, a răspuns Vili. Sîntem deportaţi politici. Am fost închişi în Ungaria, pe urmă la Dachau şi în toamnă ne-au adus la Barth. Aseară, pe cînd se evacua lagărul, am evadat din coloană.

— înţeleg. Veniţi în casă. Şi nu vă fie teamă, aici n-au ce să caute militari, şi nici jandarmi. Chiar dacă Vine cineva, îl vedfem de la distanţă şi vă ascundeţi. Dar nu cred să le mai ardă de vînat oameni, în situaţia asta. Frontul e pe aproape, am auzit la radio. Haideţi, poftiţi în casă.

Ne-a condus într-o bucătăr ie spaţioasă, unde erau trei femei — una în vîrstă, alte două mai tinere. Femeile se uitau cam cu spaimă la noi.

— Sînt deportaţi politici, nu puşcăriaşi, le-a liniştit el. Au să stea la noi o zi sau două. Pregătiţi-le ceva de mîncare !

Ne-a făcut semn să ne aşezăm la masa mare din mijlocul camerei. într-o clipă, pe masă au apărut pîine, slănină, brînză ; în spatele meu, la sobă, una dintre femei spărgea cîteva ouă. Stăpînul casei a pus pe masă o sticlă şi a turnat în pahărele :

— Să gustaţi un pic de şnaps, ne-a îmbiat el ridicînd paharul.

Am gustat din băutură ; slăbit cum eram, într-o clipă am simţit cum mă cuprinde un val de căldură. Cred că mă înroşisem la faţă. Gazda noastră ne-a îndemnat :

— Luaţi şi mîncaţi. Fiţi fără grijă, primejdia a trecut, aici sînteţi în siguranţă.

Am început să mîncăm din bunătăţile oferite. Vili m-a prevenit:

— Ia-o încet, că nu sîntem deprinşi cu asemenea ospeţe. Mai ales grăsimea... Să nu-ţi facă rău.

E drept. mincasem cu puţin înainte, cînd ne-am întîlnit cu cei doi colegi de lagăr, dar foamea cronică pe

care-o îndurasem atîta vreme îşi spunea cuvîntul. Am mîncat pe săturate, sub privirile pline de compătimire ale celor trei femei. După ce am terminat, stăpînul casei a scos tabachera :

— Aprindeţi cîte o ţigară şi să stăm de vorbă. Am înţeles că v-au adus din Ungaria.

— Eu sînt sîrb, iar prietenul meu român, a spus Vili.

— Bine, dar e foarte tînăr.

— Am nouăsprezece ani, am spus căutînd să rostesc cît mai clar cuvintele.

— Nouăsprezece ani ? Te credeam mai tînăr. Ştii germana ? -

— Puţin, domnule. Am învăţat în lagăr.

— Şi pentru ce aţi fost deportaţi ?

Mi-am îndreptat privirea spre Vili. El vorbea mai uşor şi ar fi putut explica mai bine.

— Am luptat împotriva stăpînirij. Horthyştii ne-au arestat, ne-au bătut, ne-au purtat dintr-o închisoare în alta şi în cele din urmă ne-au dat pe mîna SS-ului. Am dus-o ’ tare greu în lagăr. Mîncare proastă, bătăi, muncă grea.

Am ajuns ca nişte schelete. Prietenul meii e bolnav, uita- ţi-vă la picioarele lui.

S-a aplecai şi mi-a ridicat pantalonul. Femeile s-au uitat îngrozite la piciorul umflat, au început să se sfătuiască încet între ele.

■— Trebuie să-l ajutăm.- a spus stăpînul casei. '

— N-aveţi cum. Un coleg care se pricepe la medicină spunea că trebuie internai în spital. Deocamdată, singurul leac e hrana, şi odihna.

— Pregătiţi camera de oaspeţi, s-a adresat stăpînul către femei.

— Nu. nu în casă, a protestat Vili. Sîntem plini de păduchi.

•— N-are importanţă. O să vă fierbem îmbrăcămintea şi... .

— Nu. e mai bine în grajd. Şi mai sigur. Dacă e vreo primejdie, ne daţi de veste şi putem pleca mai uşor.»

Auzeam aceste cuvinte ca venind de la mare depărtare. Ii vedeam pe cei din jur ca prin ceaţă. M-am rezemat de spătarul scaunului şi am închis ochii. Vili s-a

apropiat de mine îngrijorat :

— Te simţi rău ?

— Nu mai pot. Vreau să dorm...

Stăpînul casei a dat cîteva porunci. Femeile au plecat repede, iar după cîteva minute au revenit spunînd că totul este pregătit. Vili m-a ajutat să merg pînă la grajdul mare, curat, de care ne apropiasem prima oară. înăuntru erau cîteva vaci de rasă, bine îngrijite. într-un colţ, polonezul ne pregătise culcuşul : pături aşternute peste fin proaspăt, care mirosea frumos. M-am culcat şi din clipa aceea n-am mai ştiut de mine.

Trei zile au trecut astfel. Vili mă trezea cînd şi cînd, îmi dădea de mîncare, ajutat de una dintre femei. Aveam febră şi-mi pierdeam repede cunoştinţa. Uneori, adormeam stînd de vorbă cu el. Nici nu-mi dădeam seama dacă e zi sau noapte.

— O să mor, Vili, i-am spus într-o noapte. Simt că mă lasă puterile.

— Să mori ? a strigat el. Tocmai acum ? Rezistă, băiatule, nu fi laş.

— Nu sînt laş, dar îmi dau seama că mă pierd. Nu mai am putere.

— Trebuie să ai. Oraşul a fost eliberat, mîine dimineaţă te ducem la spital cu căruţa, aşa a hotărît neamţul. Ţine-te tare pînă mîine dimineaţă şi eşti salvat !

— Salvat..., ani spus încet şi mi-am pierdut iarăşi cunoştinţa. ■

Dimineaţa, m-au urcat în căruţă şi am pornit spre Barth. Era o zi de început de mai, cu soare cald şi cer senin. Culcat pe paiele din căruţă, nu vedeam nimic în jur. Deodată am auzit zgomot de motoare şi am tresărit speriat. Vili, care stătea lingă mine, m-a ajutat să mă ridic. Am văzut un convoi de maşini militare. Pe cea din frunte flutura un steguleţ.

— Aliaţii ! Sîntem liberi, mi-a strigat Vili voios.

Simţeam că-mi dau lacrimile. Suferinţele noastre se sfîrşiseră, eram iarăşi liberi !

Curînd am ajuns în oraş. Căruţa mergea încet pe străzile pline de moioz şi de ruine, ocolea gropile de bombe, se oprea să facă loc vreunei maşini militare. Cînd am ajuns la spitalul de campanie, ne-am luat rămas bun de la cel care ne găzduise şi ne ajutase. Nici măcar nu-i aflasem ntimele. Amîndoi i-am mulţumit călduros pentru tot ceea ce făcuse.

— Nu trebuie să-mi mulţumiţi, a spus el. Am făcut ce era firesc să fac. Vreau doar să ştiţi că nu toţi germanii sînt nazişti...

Ajutat de un infirmier, Vili m-a dus în interiorul spitalului. Am ajuns într-un cabinet luminos, unde m-a întîmpinat un medic în halat alb, cu stetoscopul atîrnat de gît.

— Dezbrăcaţi-vă, a spus el.

O soră a venit cu un teanc de rufe curate. Am lepădat zdrenţele noastre şi doctorul s-a uitat uimit la noi. A trimis sora să cheme pe cineva. Curînd, un alt medic şi-a făcut apariţia. S-au sfătuit amîndoi, apoi au început să ne consulte, schimbînd în răstimpuri cîteva cuvinte. N u înţelegeam ce-şi spun, dar cred că făceau comentarii cu privire la starea noastră. Ne-au cîntărit şi ne-au măsurat şi iarăşi au comentat rezultatul. Era şi firesc : eu unul aveam, la înălţimea de 184 centimetri, doar 49 kilograme !

Am făcut baie, am îmbrăcat haine curate şi ne-am instalat într-un salon anume pregătit. Ni s-a făcut transfuzie, primeam tot felul de medicamente, mîncam de şase – ori pe zi.- Mi-am dat seama că medicii şi-au pus la lucru **tot** arsenalul ştiinţei lor pentru a ne readuce la viaţă. A treia zi n-am mai avut febră şi n-a mai fost nevoie să-mi facă puncţii ca să-mi extragă lichidul din picioare. începusem Să-mi vin în fire ; în schimb Vili, care niciodată nu se plînsese de vreo suferinţă, arăta din ce în ce mai rău. Slăbea, devenea tot mai palid, nu avea poftă de mîn- **care. în** cîteva rînduri au venit şi alţi medici împreună cu medicul salonului nostru, şi l-au consultat. Nu înţelegeam ce-şi spun, dar după feţele lor grave îmi

dădeam seama că lucrurile stau prost pentru bietul Vili.

După cîteva zile, într-o dimineaţă, ni-a trezit medicul şi mi-a spus o frază din care mai întîi n-am priceput nimic. Dar cînd mi-am îndreptat privirile spre patul vecin, am înţeles cumplitul adevăr : prietenul meu zăcea pe spate, nemişcat, iar pe faţa lui se înstăpînise o linişte totală, definitivă. Mi ş-au umplut ochii de lacrimi. L-am întrebat pe doctor de ce murise. Cu greu, într-o limbă pe care nici el, nici eu n-o ştiam prea bine, mi-a spus că avea tuberculoză şi că organismul, slăbit din cale-afară, nu rezistase...

Mi-am afundat capul în pernă ca să-mi înăbuş hohotele de plîns.

în seara zilei de 9 mai s-a aflat că Germania a capitulat. Am alergat la fereastră. Răsunau salve, jerbe de artificii ţîşneau spre cer, cîntece şi strigăte de bucurie salutau victoria cea mare. Victorie pe care mulţi dintre cei ce o visaseră, luptînd pentru ea, n-au mai apucat s-o sărbătorească.

După cîteva zile, cînd am fost în stare să mă ţin pe picioare, am ieşit în curtea spitalului. Răniţii, mulţi dintre ei purtînd bandaje, alţii mergînd în cîrje, sprijiniţi de camarazii lor, se plimbau bucurîndu-se de soare. Mă simţeam singur şi mă chinuia dorul de casă. Cum umblam aşa, încet, cu privirea-n jos, m-am auzit strigat. Am tresărit, mirat, şi am dat cu ochii de doi foşti deportaţi. Ne-am bucurat de revederea aceasta. Le-am cerut, cum era firesc, veşti despre tot ce se întîmplase după fuga noastră.

— Am plecat din lagăr cu coloana, pe la ora 19, mi-au spus ei. Am mers vreo doisprezece kilometri pe şosea, spre Rostock. Intre timp, se înnoptase bine şi unul dintre noi a observat că nu mai avem escortă. La început ne-a fost teamă să nu fie vreun şiretlic de-al SS-iştilor. „Caută un motiv ca să tragă-n noi, să scape de grijă “, spuneau cei din jurul nostru. Aşa că ne-am continuat drumul încă vreo jumătate de ceas, pînă cînd am întîlnit o coloană mare de refugiaţi — care pe jos, care cu biciclete. Unul dintre noi a dat semnalul: „Acum e momentul, amestecaţi-vă printre oameni, doar n-au să tragă în ai lor !“ Intr-o clipă ne-am risipit, ne-am ascuns printre oameni, iar cînd am văzut că nu-i nici o primejdie, am părăsit şoseaua. Noi doi am plecat

împreună, am luat-o peste cîmp şi am ajuns într-o casă părăsită. După două zile am văzut maşinile aliaţilor pe şosea. Am ieşit la drum şi ne-au luat cu ei. Eram epuizaţi

şi aproape morţi **de** foame; **Ne-au** adus aici, la spital. Zile-n şir am zăcut între viaţă şi moarte...

— Despre ceilalţi ce ştiţi ?

— N-am mai văzut pe nimeni de atunci. Şi-or fi găsit şi ei un rost pe undeva. Dacă au scăpat cu viaţă...

După o lună de stat în spital, după tratamentul atent şi intens, a venit şi ziua în care m-am prezentat la comisia medicală. M-au examinat şi m-au declai'at vindecat. A două zi am primit foi de drum şi hrană rece. Pe cînd ieşeam pe poarta spitalului ştiam că mă aşteaptă un drum lung, la capătul căruia aveam să-mi regăsesc familia, prietenii, patria liberă. Patria pentru care atîţia oameni, eroi anonimi, se jertfiseră în anii grei ai ocupaţiei horthyste. -

EPILOG

Au trecut mai mult de patru decenii de atunci. Zilele de spaimă şi de suferinţă, de luptă şi sacrificii ale războiului au rămas mult în urmă. Dar amintirea lor nu se poate şterge, precum nu se poate şterge amintirea oamenilor care au luptat şi şi-au dat viaţa pentru libertate, pentru zdrobirea fascismului.

Curînd după război l-am întîlnit pe Nicolae Stauber. El mi-a povestit *epilogul* odiscii triste pe care o trăiserăm cu toţii în închisorile şi lagărele fasciste. Şi anume, ce se intîmplase cu grupa noastră după evadarea mea şi a lui Vili. ' •

— Fuga voastră i-a cam supărat pe SS-işti, mi-a povestit el. Şeful escortei, aflat în capul coloanei, a început să ţipe la cei doi din urmă, aflînd că doi deportaţi au rămas pe drum. „Trebuia să-i împuşcaţi, a strigat el. Ce raportez eu cînd s-o face apelul ? Din clipa asta nimeni nu mai părăseşte coloana ! Trageţi fără somaţie dacă se mai întîmplă aşa ceva !“ Ştiam că nu glumeşte şi am ho- tărît să mergem mai departe. Am mărşăluit toată noaptea. Abia ne mai tîram picioarele, dar mergeam înainte. La un moment dat ne-a ajuns din urmă *Rapportfuhrerul.* Mergea cu bicicleta de--a lungul coloanei şi ţipa la noi să grăbim pasul. Ceilalţi SS-işti care ne însoţeau au început şi ei să ţipe şi să ne lovească. Am grăbit pasul, cu ultimele puteri. Unul dintre noi a căzut şi a rămas pe şosea. *Rapportfuhrerul,* care venea în urma coloanei, a scos pistolul. Am auzit o

împuşcătură şi atunci am ştiut ce
soartă ne aşteaptă. Strîngeam din dinţi şi mergeam înainte, de teama morţii care ne pîndea în spatele coloanei. A mai căzut unul dintre noi, şi pistolul necruţător al *Rapport- fiihrerului* a pocnit iarăşi... Spre dimineaţă, ne-am pomenit că refugiaţii de pe şosea se răriseră treptat şi acum rămăse- serăm singuri. De după un cot al drumului, ne-am întîinit cu un grup de deportaţi cu armele în mină. Desigur, işi dezarmaseră escorta. Ne-am oprit, ţintuiţi locului de uimire, apoi unul a strigat : „Răzbunare, fraţilor ! Prindeţi-i pe ucigaşi !“ Unii dintre SS-işti au încercat să fugă, dar i-au ajuns din urmă gloanţele. Alţii au aruncat armele şi au ridicat mîinile. Puhoiul deportaţilor i-a înghiţit pe dată. Aveam prea multe batjocuri, chinuri şi vieţi de răzbunat ca să mai cunoaştem mila. Cei din escorta noastră au plătit pentru suferinţele noastre. Dar să-l fi văzut pe *Rapport- fiihrer !* Rămas în spatele nostru, mai departe, a îngenuncheat pe şosea, bolborosind rugăminţi. Zidul oamenilor în haine vărgate se apropia de el. Nimeni nu spunea nimic, mergeam încet, înconjurîndu-l treptat din toate părţile. Se auzeau numai miorlăielile cu care bestia aceea încerca să ne înmoaie inimile. El, care omorîse atîţia oameni cu mîna lui ! S-a auzit deodată un strigăt şi toţi s-au repezit spre el. A fost ceva grozav, dar la urma urmei un act firesc de dreptate. *Rapportfiihrerul* a fost nu omorît. ci pur şi simplu sfîşiat în bucăţi. A avut un sfîrşit pe măsura faptelor lui...

Nicolae Stauber a murit în 1946, în urma unei boli grave pe care-o contractase în lagăr. în 1953 am fost la Ditrău, în comuna natală a lui Jozsef Bajko. Oamenii nu ştiau nimic de soarta lui. Am dedus că şi el îşi pierduse viaţa undeva, prin locurile acelea depărtate, alături de mulţi alţii. Tot în 1953 l-am întîlnit la Reghin pe Jănos Szakâcs. El mi-a confirmat cele relatate de Stauber despre sfîrşitul *Rapportfuhrerului.* Mi-a mai spus că din cei 300 de oameni, grupul nostru din lagărul Barth, supravieţuiseră cel mult 50—60 de oameni. Probabil că nu se va şti niciodată cu certitudine cum s-au sfîrşit ceilalţi. Au pierit, anonimi, eroi ai unei cauze măreţe, în lupta

pentru libertate, pentru zdrobirea fascismului. Noi, cei rămaşi în viaţă, le purtăm o vie ’ amintire, şi, evocînd zilele acelea
grele, cuvintele noastre se preschimbă într-un îndemn către oameni, către lume : Să nu uitaţi niciodată tot ce-a fost ! Să nu îngăduiţi ca asemenea crime să se mai repete I Luptaţi pentru ca fascismul, de orice formă şi nuanţă ar fi el, să nu mai reînvie niciodată ! Vegheaţi ca libertatea, bunul cel mai de preţ al omului, să rămînă neştirbită ! Fericire nu poate exista decît acolo unde este libertate !

CUPRINS

1. Noaptea dinaintea procesului 2 { { | « 3
2. Orice drum ‘începe cu un pas ; **: î î :**
3. în mîinile contraspionajului horthyşt ; J î 20
4. închisoarea din Margit Korut 85 **1 3 r 42**
5. Procesul .... c . • :
6. Echipa de dezamorsări ; t ■ • r 72
7. Dihtr-o închisoare în alta • **li** • :
8. La Komârom : speranţe spulberate ; 9i
9. Dachau — Baraca nr. 19 4 **i s : 103**
10 Destinaţia : lagărul din Barth • : 115
11. Anul Nou — o zi cumplită : 127
12. *Rapportfilhrerul* fact o nouă victimă ; : 137
13. Semne de primăvară . : • ; 144
14. Prima zi de libertate ; • .; 151
Epilog ,.,;.. ; 170

Tehnoredactor : FLORICA PASLARU
Format 16/54X84. Coli tipar 11
Bun d>' tipar 3 februarie 1989. Apărut — februarie 1989

Comanda nr. 708/60 437
Combinatul poligrafic „Casa Sein teii*.
Pia(a Scînteli nr. 1. Bucureşti,
Republica Socialistă România